

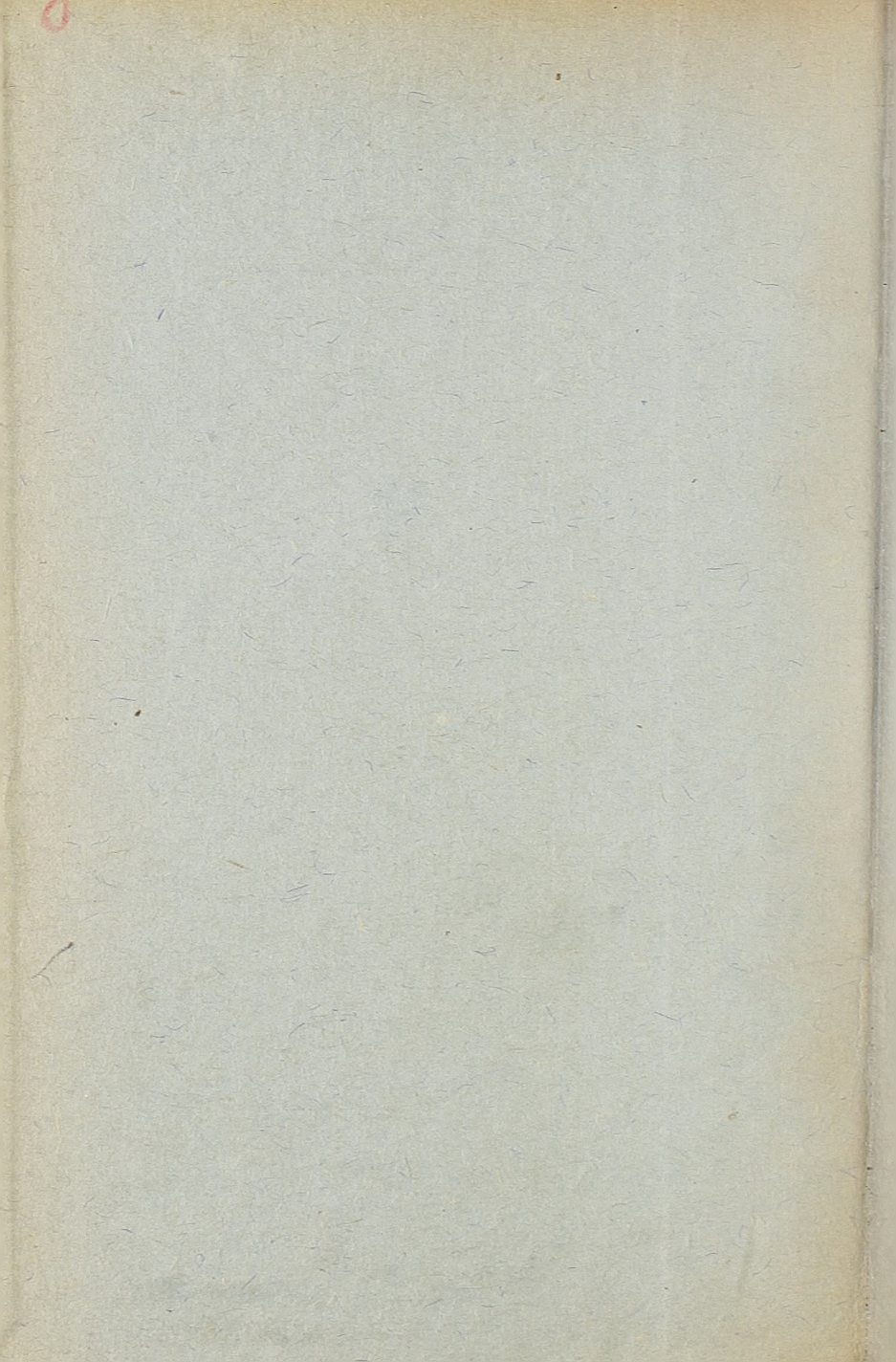

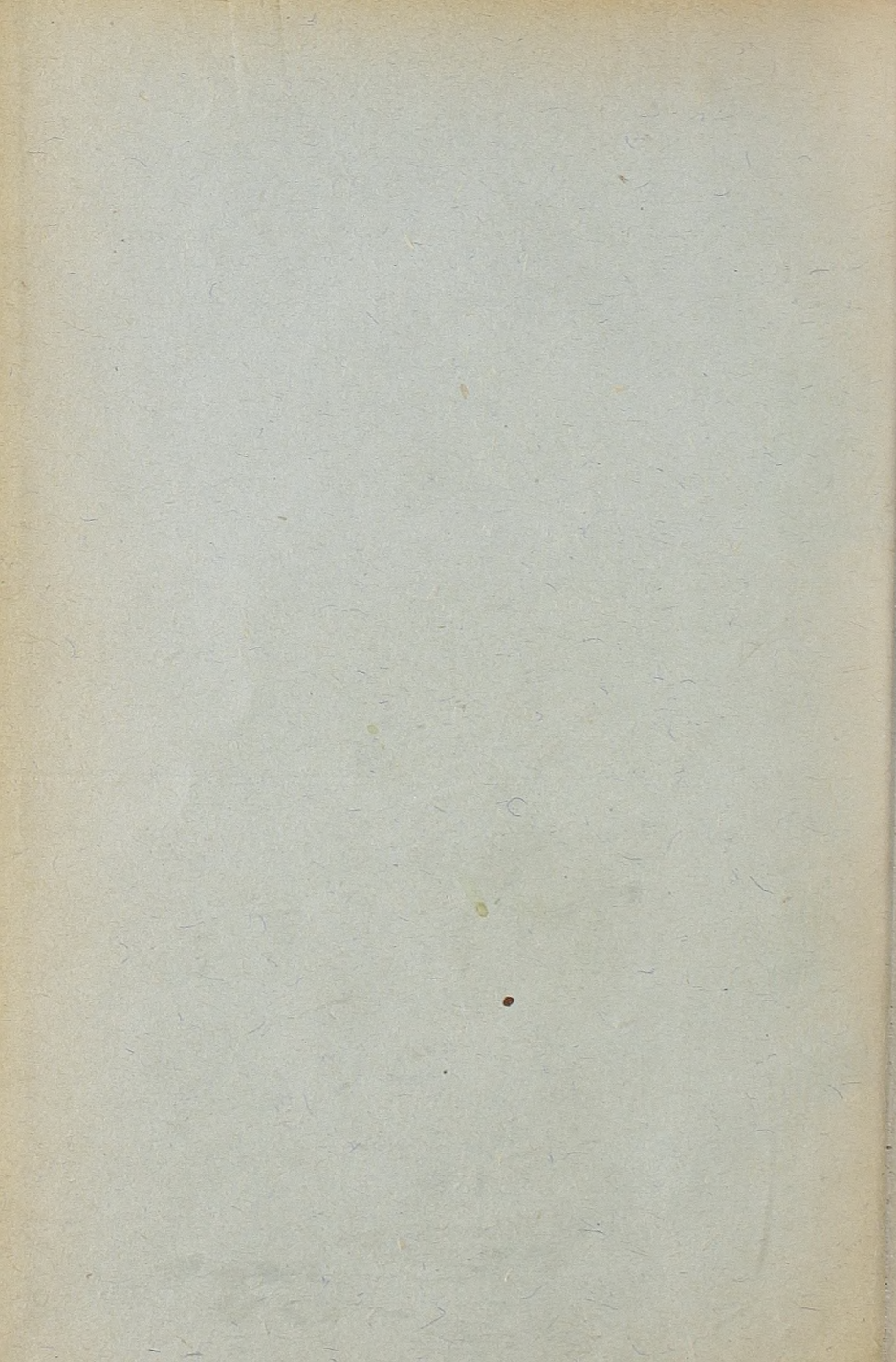
K 1206

610103670

COBISS ©

R 1206
— 12

БОРЦИ

РОМАН
ИЗ СЕОСКОГ ЖИВОТА

СВЕСКА I.

НАПИСАО
ЈАН. М. ВЕСЕЛИНОВИЋ

У БЕОГРАДУ
Штампаони Народне Радикалне Странке
1889.

Цена 2 дин.

У 1206
—
12

103670

БОРЦИ

РОМАН
ИЗ СЕОСКОГ ЖИВОТА

СВЕСКА I.

НАПИСАО
ЈАН. М. ВЕСЕЛИНОВИЋ

У БЕОГРАДУ

ШТАМПАРИЈА НАРОДНЕ РАДИКАЛНЕ СТРАНКЕ

1893

I.

ДОЛАЗАК НОВОГ УЧИТЕЉА

20. Августа 1879. године, око четири часа после подне клопараху, по не равном шумском путу, што вођаше у село С..... једна кола запрегнута са два коња. На предњем седишту сеђаше кочијаш, сељак, а на задњем један млад човек, тако од 21 до 22 године, у варошком руву... Дан леп. Кроз шумско лишће просијаваху ситни зраци јесењег сунца; са свију страна чујаше се цвркул птица а ветрић тајанствено шушташе по опалом лишћу...

Млади се човек наслонио на задње шаруге, затурио сунцобран, па се замислио. Наочит. Пријатно, смеђе лице осењено прилично дугом кестењастом косом; чело велико, и на њему се лепо виђаше она долиница што се зове „звезда“, одакле се једна бора спушташе међу састављене црне и широке обрве; очи граорасте; трепавице дуге; лице чисто, само га мали брци гарили по набубре-

лој горњој усни. У остalom довољно развијен и снажан.

Пред њим лежаше његов путнички сандук, а на седишту под њим виђаше се и нешто спаваћих хаљина....

На једаред се окрете кочијаш.

— Ама, што си ми се ти уђуто, господице?

— Па.... мислим нешто — рече он чисто тргавши се.

— Ама шта му то једнако мислиш? Ништа ти не брини! Све ти је 'вам' ка' божеја воља!... Људи „слатки“: — са њима како 'оћеш! Бога ми! Долазило ти је, вала, нама у 'ну нашу чколу вазда којекаки учитеља. Ја памтим једнога што је јео мачке, и све, Четвртком нагови ђаке, те му за „леграцију“ доносе мачиће.

Младић се насмеја.

— Бога ми јес!... Краду деца мачиће, на носе томе „Шокцу.“ Све трпају у недра а маћићи и' изгребу, па — 'ваке бразде по трбуву!... И све то нама није — да рекнеш — ништа криво.... Јок, баш ништа!... Кад је добар власти и свој његовој господи тамо дол', у Београду — и нама је!... Па, опет, овај.... ал' не знаш ти њега. Име му Стева, после се запошио. Ех!.. то је био човек! И са нама, и са женама, шали се. боже, ка' да је међ нама одраст'о. А деца... било им је код

његова ка' у мајчином трбуву!.... Игра се он, болан, шњима свашта и... и... ја!... Ал и јес пос' му његов! Кад је дошо нама доселио је и ствари и вампиљу на двојим колима; а кад је поселио — после две године — сами' ствари једва одвуче седам кола!...

— То је село богато? — упита младић.

— Ја шта море!.. Има ту „трули“ газда који не знају шта ће с дукатима!.... Кулаш!.. А.. пос' ти твој! Не знаш како је пићит!.. Све да му је да врља.

Притеже дизгине и ошину. Ђоња покасаше. Младић се опет даде у мисли.

Изађоше из шуме и уђоше у сокаке. Пошто земљиште беше брдовито, то се: час пењаху на вис, час спуштаху у дољу. Са брежуљака беху лени изгледи и младић погледаше на све стране око себе.

— Гледаш брда? — упита га кочијаш.

— Гледам.

— Ја не знам шта му је то: што неки једнако гледе у брда!... Ја сам ти глед'о једаред равно два сата, па никакве вајде... Бејаде у нас неки учитељ... како по му би име?... Ух!... молим те: помози ми казати!.. А на вр' ми језика!.. Аха! Јосип!.. Е па он — ко шта ради, он само купи каменице и некакве траве. Чудили смо се ја и мој

бомшија, неки Аћим, бога ми!.. Мисли смо, да не
врача?... Ал' јок! 'Нако он то радн!... Пшта њега
Аћим: «славе ти, господине, што ће ти толпке
каменице?» . А он се само насмеја... Је ли, вере
ти, знаш ли ти, шта он с оним радн?

Младић се насмеја.

— Ништа. Хоће да види: каквих има трава
у овом крају.

— А што ће му то?

— То му треба рад науке.

— Зар он те траве после исписује у књиге.

— Ја.

Кочијаш се прекрсти.

— Валимо те, боже!... А ја!.. Право веле:
има 'леба и без мотке!... Кулаш!... Е, славу ти
твоју!... Ти мене лепо обели.

Опину кулаша неколико пута добро бичем;
једаред га удари по врату и коњ стаде отресати
главом.

— А... криво ти кад те бијем!.. Ја, криво!..
А што не бијем дората?... За то, што је добар. А
ит... сто година да живиш — нећеш никада бити
ка дорат!... Видиш, господине, овај мој дорат.
Ето он — немаш га шта видети, и — ш'но 'пај
казо — матор — па, ја га опет не би дао за
младића... Нема му равна до мора! Једне зиме
— бали ономане упрегнем ја њега у с'онице да

дотерам неку јацију. Југ дува па топи снег, и за сат — сама вода.... А ја идем из шуме, а кола пуна, а вагаши!... Пфи!... мука!... Када би баш овде уз брдо, а он стаде. „Шта, болан, дорате, зар јавашо снагом?“ — велим ја, а он се веселник само окрете.... Славе ми моје!. 'волике сузе у очима. А одпр'о све четрима па држи с'онице.... Е сажали ми се, знаш, па би заплак'о!... И опет — довуче, јуначки довуче кући!... А 'вако је паметан ка' иксав! Оћеш на премер у Шабац. Само реци нек он чује: „'оћу у Шабац, па слободно затури дизгине за левчу и лези Ти си у Шапцу!... А миран ка' јатње. Онај мој кићан у дугу дану провлачи се испод њега, а он ништа! Стоји ка' крава; ни да се макне! Велим ти: нема га до мора!...

Младић се беше замислио, али му одговараше са обичним одговорима у тим приликама: „е“!.. „хм! хм“! Тако и сад рече:

— То је добро, бога ми!

— Ја шта мислиш!.... Ено, ви'ш! Оно је чкола.

— Које? — упита овај.

— Оно што се виде три оцака.

— Па то није далеко. Имамо ли још колико да путујемо.

— Сад ћемо се спустити низ брдо.

И зајиста, на првоме савијутку кола се спустише на ниже. Угледа се и црквица са њеним позлаћеним крстом; виђаше се и неколико кућа. Пред једном кочијаш заустави коње.

— Зар је то шеола?

— Није. Дућан.

— Па шта ћемо ту?

— Да сиђемо. Ту је кмет.

Неколико људи стајаше у авлији. Они гледаху путника и питаху се: ко ли то може бити?..

Он сиђе с кола; руком стресе мало прашину са одела, скиде шевир и стаде отресати своју дугу косу.

Уђоше у авлију, па онда у дућан. У дућану сеђаше неколико људи на клупи која стајаше уз зид. Дућавација прекрсти ноге на тезги, па везе неки јелек.

Кад младић уђе они прекидоше разговор и погледаше сви у њега.

— Помаже бог!

— Бог помог'о!

— Је ли овде кмет?

— Јесте. Ми смо! рече један риђ човек што сеђаше баш до тезге, и устаде.

— Ја сам овде постављен за учитеља; ево вам писмо од г. капетана — рече младић и пружи писмо.

— Дакле нови уча — рече кмет. — Е како си?

— Хвала богу.

И остали сељаци приђоше и руковаше се с њим. Кмет отвори писмо и прочита га. Онда га сави и метну у џеп.

— Седи, учо.

— Ама, ја бих школи.

— Сад ћеш. Деде, Перо, — рече дућанџији — донеси једно послужење учи. Седи учо.

Учитељ седе. Они се окупише око њега па га припитују: одакле је, има ли жива оца и мајку и т. д. Док он рече:

— Ама да ми је да ми се ствари однесу у школу. Ту је кочијаш.

— Сад ће бити! — рече кмет и викну кочијаша који се тамо на пољу разговараше са сељацима причајући им о новоме учитељу како је то „један сладак човек.“

Кочијаш дође.

— Деде, Арсене, мој братац, одбаци учине ствари горе, до школе.

— 'Оћу, како не би! рече Арсен.

— Шта ја имам теби да платим? — упита учитељ Арсена машајући се руком у џеп.

— Ништа, господине!.. Кад ја то не би' теби учинио — ја коме би! — рече Арсен.

— Е, онда, хвала!

— Богу 'вала и наздравље! — рече Арсен машајући се капе.

— Да бог да у здрављу!

— А има ли ко тамо примити ствари? — упита учитељ кмета.

— Има, како нема! Има „фампијаз.“

— Добро, онда, ја ћу дати „алемијазу“ — рече Арсен и изађе.

— Море, Арсене — рече један сељак пошто Арсен изађе — ово много младо!

— Ка' капа!

— 'Оће ли ово умети учити ђаке, по богу брата?

— А кад га је власт поставила, ваља ће умети — рече Арсен седајући у кола.

И опину коње.

Међу тим они у дућану понеше већ и каву. Донеше и ракију. Кмет нуди учитеља.

— Хвала, не пијем.

— Видим да не пијеш, него пиј! — рече кмет.

Учитељ се насмеја на рече:

— Али нисам пио никад!

— Па дела јако мало.

— Де учо, де! То мора онако међу нама.

У нас ти нема швапског пива

Учитељ се напи.

Обредеше се сви, па викнуше још један
„сатљик.“

— Да ли је школа оправна?

— А... све исправно — рече кмет.

— То је добро.

— А... што се тога тиче, наша је школа прва! одговори кмет поносито. Ми не жалимо у-
трошити на нашу децу ни црно испод ноката.

— То ми је мило! — рече учитељ.

Опет наслужише ракију, опет уча поли ча-
шницу; један од сељака рече дућавцији: (узгред
буди речено: дућавција је по мало без права и
мејанписао) да „испече“ још по једну каву...

Попише и ту, варучише и трећу а са ракијом
спираше „загорел“... И за сво то време говорише:
о школи, о селу; кмет узвикиваше учитељу: „док
се само познамо!“ а сељаци га прихватаху за
руку и стезаху је.

Зађе и сунце већ. Учитељ се диже „да још
за сунца — вели — види своју нову кућу“; ку-
ни од дућавције један чирак од тенећке, свећу и
машину па се крете школи. Они га допратеше до
саме капије.

— Лаку ноћ уо!

— Лаку ноћ!

II.

УСПОМЕНЕ

На вратима га дочека послужитељ. Он се поздрави с њим па онда уђе разгледати учionicу и друге собе. Уђе најзад и у своју собу и ту виде већ намештен кревет.

— Од куд овај кревет?

— То је општински — одговори послужитељ.

Виде и астале и неколико столица... Био је потпуно задовољан.

— Шта ћеш за вечеру, господине?

— Нисам гладан — рече он.

Послужитељ изађе.

Кад оста сам он приђе прозору, отвори га, наслони се и загледа се у благу јесењу ноћ месечином осветљену. Гледаше ватре што се по селу светле, рекао би човек да су на пољу а не у кући, јер се куће не виде; гледаше трепераве звезде како светлуцају у висини небесној као кандила;

удисаше мирисави дах богате јесеће вечери и слушаше цвркут птица, двојнице, свиралицу и песму девојачку, која се са прела по свему селу разлегаше....

И њему на једаред омиле ова сеоска тишина.

Повуче га ум у прошлост, он се сети свога детињства. Сети се оца и мајке, кућице у којој се родио, малог вајатића, у коме је као маза, на мајчиноме крилу спавао.... Заигра му срце када створи слику једнога малише пред очима. Плаво детенце, разбарушене косице у дугој кошуљици, без гаћица и без капе, распојас и бос — то је био он... Сети се како је купио прашину по соваку и бацао себи на главу; како је од блата месио и правчи топове на пуцао; како је кад је киша падала трчао гологлав по ономе цљуску да „већи нарасте“.... Па онда, како је се са децом сеоском играо око неке баре у селу, како је преко јендека скакао, како је у скакању угану једаред руку, те га мајка морала носити некој баба Смиљани да руку намести и како му је баба Смиљана дала бресака да само ћути.... Онда је се сетио оног дана кад му отац дође кући и рече: „а... ти, шврћо, сад мораш поћи у чколу!... Сад нема више аљку на батаљку ка' што је до сада било, сад ћеш ти имати госу!“..

И сад се сећаше како му је било тада, како је из свег срца плакао и проклињао школу и учитеља, како је волео да укре да му и тај отац осети једаред како је без сина. Он је био јединац, па зар баш да јединца да да га учитељ туче и пребија....

И он пође у школу. Тамо вађе пуно деце. Била је жива згода за играње, али опет учитељ беше сувише строг. Као да је гледао свога учитеља. Човек око својих 50 година, натмурен, љут као рис; за сваку ситницу — батине. Међутим учио је добро, а кад год је био немиран добијао је свој оброк у батинама, иа од учитеља непосредно или од најстаријег ђака.

Протуря прву годињу, доби од „директора“ књигу на писму, и — наста распуст....

Као јаре јурио је по пољима и шуми; књиге није ни узимао никако у руку, и — не би се ни знало да је ђак, да није морао сваког јутра и вечера, кад су се богу молили, читати гласно „Оче наш“, „Богородице дјево“ и „Вјерују“...

Опет поче школа, опет у школу, опет књигу у шаке на научи „на памет“ све од корице до корице; опет књига од „директора“ и — распуст...

— Срећни дани!...

У трећем разреду био је најстарији ђак. Сад је и он друге тукао и сви су му се морали поко-

равати... Знао је, много је знао! На пр. седемдесет и пет ока брашна по 32 паре. Он је то с места израчунао. Читао је и „Апостол“ свакога већег празника и „започињао“ је у цркви...

Сврши се и та година и он је — свршио школу. Мислио је да се једном за свагда отресе те проклете књиге и учења на намет; само се зарекао да ће читати песмарице.

Но тек једног дана рече отац да ће да га да у Крагујевац на науке.

Као да га је гром ударио. Он је побегао у вајал, попео се на таванчић и ту је плакао. Слушао је први пут мајку где се оцу противи и не да да он иде од куће; али све узалуд: — очева оста старија.

Отац га метну на кола једног дана, уврати се школи, позва учитеља, па — у Крагујевац. Уз пут су му наговештавали; куда иде и за што иде. Учитељ му је казао да га води код једног свог доброг познаника, који је тако исто учитељ, само старијим ђацима. Казао му је да ће код њега морати слушати све што му се заповеди. Још је рекао да мора да буде поштен, да не би што украо; па и ако нађе што, он треба да то јави своје господину, јер било је прилике да тиме хоће да кушају млађе, и пр.: оставе цванцик или друго шта да млађи нађе, па ако одмах каже — онда

је поштен и пазе га у кући као очи; а ако прикрије — онда тешко њему!.. И отац му је тако исто говорио; а њему беше тешко да је, заиста, од свег срца желео да умре.

Стигоше већ и у варош. Он се скаменио гледећи оне куће. Одсели су у једној мејани и ручали. Онда га узеше за руку и одведоше кроз чаршију. Уведоше га у једну кућу и ту нађоше једног господина брадата и ћелава. Он их прими лепо. Поседеше мало. Учитељ рече да је то дечко о коме је говорио. Господин га гледаше па рече: како код њега нема посла много. Да му очисти обућу и хаљине, да донесе на подне ручак и у вече вечеру и да почисти собу. Рече учитељу да га упише у четврти разред. Онда га пусти да иде са њима и рече да дође пред вече.

И уписаше га у школу и они одоше кући. Отац му је при поласку дао „здрав“ цванцик и рекао му: да се чува многог трошка и да слуша господина.

Он се тужним срцем врати оним улицама којима је и дошао и које је добро уочио. Господин му показа одакле ће донети вечеру, и он оде те донесе.

*

Сад је настао са свим други живот за њега. Ту не беше више оца и мајке; не смеђаше преко

рока да oстане ни на улици; немађаше ни друштва сем другова школских... И би му живот са свим омрзнуо, да му учитељ није опако лепо причао из црквене и српске историје и да му није било његових песмарица. Онај цванцик дао је за једну песмарицу, истина није нова али било је у њој доста лепих песама

Свој посао вршио је и његов господин био је с њим потпуно задовољан. Доста пута дао му је по 10—20 пара да купи лењићу за доручак и он је то чувао.

Долазио му је и отац више пута, па кад је чуо како се њиме хвале и код куће и у школи. И њему је годила радост очева.

Свршио је основну школу и прешао у гимназију. Сад му је његов господин био професор. Слешавао га је више пута, јер није никуд готово из куће излазио. Објашњавао му је што је било нејасно и рекао му: да га увек пита што не зна.

Он је тако чинио. Почев од песмарица, читао је библиске приче, па онако причице и за мало: — књига му поста друг. Неке је читао и дваред и триред и знао је да исприча готово све што је прочитао и причао је радо својим друговима...

Био је у четвртом разреду гимназије а у 16. години кад га свађе незгода. Умре му његов господин. Он га је дворио и надгледао — али умре...

Кад је спустио господина у гроб, покупио је своје прџице и књижице, па је пзашао на — улицу. Није знао куда ће, али му поможе један његов друг. Позва га тога вечера себи на приноћниште и обећа му наћи послуживање.

И, зајиста, нађе му сутра дан место код неке своје рођаке, удовице. Он написа оцу писмо, јави шта је с њим, покупи своје имање па се пресели на ново место.

Велика разлика беше измеђ оне скромне собе професорове и овог богатог стана удовичиног, као што беше разлике између мирног професора и бесне удовице.

Она му показа његову собу; нареди му да извршује налоге брзо и тачно, без и једне речце, да се више пута учини глув и нем; што видео — не видео, што чуо — не чуо. Онда га упита:

— Читаш ли, лепо?

— Па... читам, госпођо.

— Оди овамо.

И он уђе за њом у њену одају.

Она узе једну књигу са стола па му је пружи. Он прочита наслов: *Крвави крст*. Роман из енглеског друштвеног живота.

— Читај!

И он прочита једну страну.

— Лепо. Дов-че ћеш ми читати, а сад иди и намести твоје ствари.

И он оде у своју собу.

После вечеро позва га госпођа себи. Нађе је где се завалила у меку столицу, па више лежи него што седи.

— Деде, читај!

И он узе књигу и поче читати о плавоокој Гертруди и црноокој Аурори, како је Аурора намучила се и на послетку страдала, попила отров.. ви знате већ... И тако сврши тога вечера цео роман.

Госпођа га је више пута прекидала правећи примедбе и грдећи Гертруду што сиротој Аурори не да баш ни мало да буде срећна, па, шта више, на завршетку је се баш и светила.

— А... сад је жалиш!.. Сад је жалиш!... Бре да знам само да си још у животу би' ти ја очи ископала!... Е то ми је „ужасно просто“ (г-ђа је имала обичај да обе ове речи једну за другом изговори) криво!... Шта ти велиш?

— Мени је жао Ауроре! — рече он готово кроз сузе

— И мени... Јеси ли задрем'о?

— Нисам, госпођо.

-- Нисам ни ја... Ал' да се леже.

И он устаде.

— Донеси ми воде — рече и пружи прст на умиваоник где стајаше суд за воду.

Он узне суд и изађе. Кад се врати натраг, вађе госпођу где се свлачн.

Он остави суд и пође у своју собу.

— Чека да ми полијеш — рече она.

Он стаде. Она скидаше парче по парче одела пред њим, не устежући се ни најмање. Оста најзад само у кошуљи и белним гаћицама до колена; од колена на ниже утегла је бела чарапа ногу врло лепа кроја.

Она пође умиваонику, али се прчсети на скиде и гаћице. Руке и прса беху гола. Кроз кошуљу се провидело пуначко, лепо тело. Она повади у-коснице, на пусти и своју црну косу низ леђа... Стајаше пред њим као вила и рече:

— Оди ми полиј!..

Глас јој је дрхтао.

А он се укочио, скаменио. Сва крв јурну му — учини му се — у главу. Пламен од лампе учини му се најпре црвен, па плав, па зелен, па онда црн... Соба му се окреташе око главе а под гибаше под ногама... Само је дрхтао као прут.

Она му приђе и ухвати га руком за раме, али је руку тако подигла да се лепо виђаху црне маље под пазувом.

— Оћеш ми полити? — учита а већ је грдала..

Он пође, али посрте. Она га дочека на руке, и његова глава паде на њена обла прса...

Он се изгубио; не знађаше за себе вјшта; њој очи севаху; лице се зајалрило; докона га, и, нечувеном снагом, подиже и спусти у кревет....

Од то доба почео је носити лепо одело а имао је и доста новаца те је набављао „лепих“ књига. Све енглеске романе имао је у својој књијници и све их прочитао.

Сврши и четврти разред гимназије. Баш при крају године посвађа се са удовицом због „обичних“ ствари и — изађе од ње. Расиуст је провео код куће.

*

Научио на „мекоту“ па не могаше даље продужити гимназију, јер не имађаше с чим. Благодјејање у гимназији мало. Он се пријави за испит у учитељску школу. Уверења: о рођењу и сиромашном стању предао је на време. И положи испит и примише га за питомца.

Ту беше друкчије. Он се пађе у „општежићу“ Беше ту старијих другова, али то беху људи озбиљни, људи начитани. Ту он тек увиде да није ништа научио, и да су енглески романи једна пешчара пустиња у којој човек може доћи пре до мртваца него до знања. Беше га стид да призна:

да не зна ништа, а увидео је да он не зна. Није познавао прилика у којима је. Њега се само тв-
цало његово рођено задовољство — више ниције.
А кад је он остао без хлеба други га је спомо-
гао; зар нема неко и од њега право да помоћ по-
тражи? Не требаше му много да увиди: да само-
живост води само штети и самоје појединцу и да
је његова корист да и о другима мисли.

Поче читати и новине. У њима нађе потврду
својим мислима.... Читаше дошле из разних кра-
јева наше отаџбине, и врло су га немало дирале
вести: како је неки моћни и силни капетан или
ћата или газда кињило и мучио овога или онога.
Није му требало много, да дође до убеђења: да
је човек — *човек*, и да сваки има једнако право
на онштој мајци, земљи....

У разговору с друговима — он увиде да је
тако; у читању разних књига, на које га другови
упућиваху, увиде да је тако.

То, што је сам прозreo у суштину саме ствари,
даде му толико воље и снаге, да је из свег срца
заvoleо и проучавао друштвене науке. Заволе по-
зив учитељски; он му се учини најсавршенији и
најмоћнији да помогне другоме...

Науци руски. Гуташе сваки редак од Черни-
шевског. Човек који је за своју науку допао там-
нице из које се, можда, никад неће изшчупати;

1873
25

koji je toliko postojan da se resava da umre u onom groblju, a nece da se odrece svoje nauke — taj je covek u njegovim ocima prvi do Isusa...

Knjiznica skolaska, knjiznice njegovih drugova — sve mu je bilo na raspolozenju. I on je ucio i radio...

1878. godine premesti se uciteljska skola u Beograd. I on, kao ijak, doze. Sada vec беше spreman; mogao je pisati i po novinama. ali je opet ucio.

Sloboda речи, sloboda štampice, биле су угушене. Његов стан претресала је полиција више пута тражећи какав забрањени спис међу његовим књигама. знак, да је с коришћу проучио оне што је хтео да научи.

Књига га је препородила; доста пута стресао се од помисли: шта је од њега могло бити, да је остао код удовице и одао се раскошлуку и лењости.

Удесно је свој живот према потребама. Чеганије имао могао је бити без њега. Хтео је да буде васпитач, и онда је морао прве да васпита себе. И он је на себи и почео. Пушио је дуван. Пробао је да не пуши и пошло му је за руком. Коцкао је се. Ретио се да карту у руке не узме. И није ју више узео.... Видео је: да: *воља све може...* Своје другове, који говораху: да се не

могу овог или оног оставити, корео је и сам собом доказивао да се може.

— Доста је само да кажем: хоћу тако!... И тако мора бити! — говорио је он.

Међу њима је важно много са своје чврсте воље и поштења.

Међу тим, немојте мислити да је био светац. Доста пута провео је ноћ и при чаши; ишао је чак и у она места где Евине кћери за новац своју љубав продају, те је и са њима по читаву ноћ проводио. Волео је друштво и песму. И сам је по ка'што певао по нешто....

*

Срце му је било мирно. Што је волио — то је књига. Други никакав ветрић не загаласа докле његово срце. Удовица... њу је сад готово више мрзео но што је волео. Сада он сањаше о великој љубави, о божанственој љубави; она му још не дође, а он осећаше потребу: да нешто преко свега воли....

Доста пута замисли се седећи ноћу: како је добро имати ваљану женицу која те разуме. Седети с њом и разговарати се, читати или шалити се, па још у неком мирном сеоцу — то је сласт!.. Па кад с пута дође озебо, искисо — уђе у топлу собицу; па њега се смеши ветро лице; дочека га

мио пољубац, на чиста и топла постеља, на меки загрљај — зар може бити веће среће?!..

Е, али он никако не могаше да нађе створења, које би могао тако волити и које би га толико усрећило, ма да је тражио.

Једне недеље иђаше у цркву са друговима. Рашћеретао се и прича. Дежурни професор иђаше баш крај њега.

На углу крај њих две женске у скромном црном оделу. Он случајно баци поглед и застаде. Млађа женска на једаред га занесе. Ништа друго није јој видео сем очију, али му те плаве очи однеше ум. У њима је видео плаветнило неба; кроз њих је видео чисту душу девојачку; бар му се тако учинило. И девојка погледа у њега, зарумени се, саже главу и откорача...

Не могаше остати не примећено.

-- Шта си ти стао? — питаху га другови

-- Ништа.... ништа!.. рече он и пође брзо.

Хтео је пошто по то да забашури.

И окрете разговор.

У цркви није ништа видео сем плавих очију... У њих је утонула душа његова. Питаше се: која је то женска, где ли седи и како би се могао с њом упознати?..

Није осећао да стоји, та стајао би тако целог века. Служба божја беше му кратка. После

службе склањао је се од другова и бегao у свој стан. Хтео је пошто по то да буде сам. Њему је било мило да мисли о њој; била му је потреба. О њој мислити — морао је као што је морао и хлеба јести...

И тако, сада је стекао и љубав. Ја рекох стекао — није!... Само он волио је њу; али, да ли она њега воли — није знао. Он је више не виде. Хтео је да пита — али кога?... и за коју?.. Срце му се цепало при помисли: да је више нигда неће видети.... Па и да је види: можда је она „отменија“ од осталих, која ће презирати његов положај, и неће га ни погледати.... Или — а њему се баш чинило да се не вара — можда би она и хтела бити друг његов у животу, али то јој неће старији дозволити.... Омрзао је још више ту поделу међу људима.

Своју љубав није смео ни исповедити никоме, не с тога: што се ње стидео, него што није знао ни створења које воли. Војао се да му се другови не смеју....

У томе сврши и школу и доби учитељско место, и дође на одређење али је нигда не виде...

*

У благој јесењој ноћи лебдила му је слика њезина пред очима, на оној небеској висини. Душа

му је хтела за њом; срце га је вукло њој. Како би срећан био да је она сад крај њега! Љубио би јој оне плаве очи и бело лице; држао би је на грудима својим; па кад је приметно да јој се трепавице склапају, он би је донео сам кревету, скинуо ципелице и одело и положио на постељу да спава; а он би уживао у њеном равномерном подизању груди и у осмејку озареном лицу.

Оступи од прозора и приђе кревету; збаци обућу и одело са себе па леже насатке окренув се зиду и заграли јастук....

Сањао ју је на јави, зар може бити да је не сања у сну!....

Опростите! Нисам му казао имена.

Име му је Јова Васић.

III

ПОП ДАМЈАН

Могло му је бити 26 — 28 година, црвонаџаст, зборана чела, помућених очију, дуга лица, оретке браде и бркова, новисок, сув. На дугој коси могло се већ приметити и по које бело влакно. Млад човек, али — ет!...

Родио се у истом селу. Отац му је био поп. Учио је основну школу у месту. Одатле је отишао у Шабац у гимназију. Ту је свршио сва четири разреда са одличним успехом. Од другова плодковао се тим: што је најбоље знао француски; могао је да чита и књиге, па ретко где да му речник затреба.

У то доба умре му отац. Мати му је била доста и у оскудици, али није хтела да он школу напусти. И тако ступи у богословију.

Прву годину једва издржа без трошка. Онада потражи да му даду учитељство. И дадоше му у једном селу близу куће....

Као учитељ провео је годину дана. Школа запуштена, деца напуштена, учила по неколико година један разред на већ и поодрасла. Једном је хтео да казни једнога ђака. Заповеди му да изађе да клечи. Овај одговори: да неће. Он се наљути видећи, да се пред другим ђацима крњи његово достојанство, заповеди послужитељу да осече један прут, да казни упорника телесно. Послужитељ донесе штап и он пође са штапом. Но ђак скочи, оте штап и баци у ћошак рекавши: да се он не да тући.

Били су једних година, само ђак нешто крупнији и нешто јачи од учитеља. Видећи да још „полако“ може бити и излупан — он изађе из школе; написа своју оставку министру, па се врати у Београд, у богословију.

Једва измоли допуст да може полагати испит из предмета за други разред, И положи. После је остао у школи све дотле док није довршио богословију. Пронао је оне две године као мученик; и гладан и то и бос. Али је свршио и богословију са одличним успехом.

Онда се врати кући.

Некако у то време упразни се парохија његовог оца, на коју је био дошао други свештеник. Сад могаше врло лако да се „рукоположи“; само је се морао најпре оженити. Но за то беше лако.

Имао је девојку у селу. Добри људи даду му новаца на зајам. Он испроси девојку и венча се. Беше то женска млада, здрава и једра као цуце. Име јој је било Станојка.

Онда оде у Шабац где је седео владиња. Са њим беше неколико отменијих домаћина из села. Они се замоле владици да им га да за попа, јер веле: да је ваљан младић, да му знају и покојног оца који је тако исто добар човек био.

Владика му затражи сведоџбу. Увери се о његовом учењу и владању, па — пошто не имађаше ништа против молбе сељана — најпре га зађакони, па онда запони, у његовој деветнајестој години.

Пошто је провео шест недеља на поучавању у Шапцу, вратио се као попа својој кући.

На скоро му умре мајка, задовољна што је „одржала чин у породици.“ Он се исели из задруге, јер не могаше да се сложи са браћом од стрицева — и нађе једну кућу у селу где се настани.

Живео је срећно са својом Станојком. Она беше весели као кошута. Дочекивала га је са осмејком кад се из нурџе враћао. Ако је био љут, љутина га је пролазила кад је угледа. Заборавио би у часу све непогоде, па би се предао срећи у наручја...

И паштно се да свега у својој кући има. Кад није радио са „требником“ радио је мотиком. У свему му је помагала његова весела домаћица. Она му је цвркулала као пева.

Али као да није био љубимче среће. Станојќа му се разболе. Радила нешто једнога дана, уморила се, зазнојила, па приљеже мало на меку траву. Чисто ју је хладила она хладпоћа од земље и она заспа слатко. Кад се пробудила није могла данути: ударише неки жигови с обе стране груди. Једва дође у кућу и спусти се у кревет. Он није био код куће, него у нурији.

Кад је виде у кревету пренерази се.

- Шта је?
- Болесна сам.
- А шта ти је?
- Прбгисли.

Шта да ради?.. Он сам не знађаше ништа. Посла брже боље по мајку њезину. Кад му дође ташта, нађе га где стоји над постељом женином и плаче. Болесница се сва зајаурила у лицу.

- Шта је, по богу!
 - Протисли — рече он бришући сузе. —
- Шта да радимо?
- Да идем врачари.
 - Ја велим доктору — рече он.

— Каком доктору? — рече мајка Станојчина. — Шта он зна!...

— Зна доктор; немој тако да кажеш!

— Шта зна!... Излечио је све покојне!... Јеси ли јој чит'о молитву?

— Нисам.

— Читај! Читај страшну!»

Он узе књиге; метну енетрахиљ на врат и најусрдније мољаше се да је само предигне.

Међу тим, болест узимаше све више маха. Болесница пала у врућицу па се никакмо не разабраше. Мајка њена оде баба Миљани да види шта је. Баба Миљана чим прву жишкву спусти у зелени чанак рече:

— Нагазила.

— А ко ли јој баци чини на пут, по богу сестро?! — упита она.

— Једна жена црни' очију — рече баба Миљана.

— Бог јој судио! — јекну сирота мајка.

Па се диже да са оном водом запоји и умије болесницу.

Станојка је бунцала у ватруштини. Тело јој је час горело сво у ватри, час било хладно као лед. Попа стајаше крај њене постеље, гледаше је и — више ништа. Ни једна мисао да му се по-

јави; ништа не знађаше да употреби. Само се мољаше богу:

— Боже, спаси је!.. Боже, спаси је!..

Ташта му уми болесницу. Чим се хладна вода дотаче врелогa лица и болесница отвори очи.

— Хвала ти, господе!.. — рече из свега срца пона.

— Како ти је равно? — упита је мајка.

— Ту гори! шану болесница и показа руком и на једну и на другу страну ребара.

— 'Оћеш воде, кућо?

— 'Ођу.

— Мати је запоји оном водом што је од врачаре донела...

Мало јој би лакше.

Он седе крај ње на постељу и узе је за руку.

— Је л' ти лакше?

— Мало лакше — шану она.

— Како би било да те водим доктору.

— Каком доктору, бог с тобом! Јеси ти при себи? — рече ташта.

— Доктор, брате, познаје болест, па зна и лечити! — рече он.

— Ајој, дијете, прекрсти се ти!. Куд ћеш је јако да се „трцука“ на колима? Мало јој је муке и овако!.. Он уђута. Пред вече болесници би горе. Што у ноћ дубље, њој све теже, обоје

стајаху крај њене постеље; обоје су лили сузе, али лека не знађаше ни једно, а сузе опет не помагаху ништа болесници.

— Да ми је да само из ноћи изађе — с мекта би' ја њу у Шабац! — рече поца.

Ташта му не рече ни речи, само се молпла богу.

Он тумараше по соби тамо и амо. Постао је врло осетљив. Не мило га дираше у срце будање штеталице на сату дуварском. Досадан му је и онај попак што пева под фуруном. Грудн празне и тесне, као да му се нека велика стена на грудн навалила — не могоше да дане....

А болесница јечи и бујца.

Свану.

Он изађе на ноће и упреже коње у кола, па се врати у собу.

— Ја 'оћу њу доктору! — рече чисто заповедајући.

— Па... готово, вала.

— Него, да је обучемо.

И обукоше је.

Дигоше је и доведоше је до кола. Мати јој намести лежиште те је наместише. Поседаше обоје па на пут...

*

Доктор одмахује главом и пита кад се разболела?

— Јуче, господине.

— Шта сте јој давали?

— Ништа.

— Нисте је ни чим лечили?

— А чим ћемо, по богу, господине, кад ни само не знамо! рече попа а сузе му се завртеље у очима.

Доктор не рече ништа, него је узе даље прегледати.

— 'Оће ли жива остати, по богу, господине?

— Мора се овде лечити. Учинићу све што могу! — рече доктор.

Преписа неке лекове и нареди да се одма купе и дају болесници, а он обећа да ће доћи пред вече онет. И онда оде.

Попа оде собом у апотеку и донесе лекове...

Једно је морало кући. Попа се крену а остави ташгу код жене. Целим путем мислио је само о њој. Целе ноћи није могао заспати; само се претурао с једне стране на другу.

Сутра дан разабирао је: ко ће у варош, само да чује како јој је. Нема никог....

Те вечери стиже му ташта наричући као кукавица. Донела је и мртво тело своје кћери...

Чунао је косе, бусао се у груди, јаукао, плакао — мислили су: полудеће. Ташко је и погледати на њ. У деветнајстој години, у петом месецу брачнога живота. У данима кад сва друга срећна

браћа гледе весело у будућност — он се осврће и гледа прошлост; гледа три скорашња гроба: брата, мајке и жене!...

Са њом је спустио у гроб и своју срећу...

*

И опет није постао очајник!...

Из почетка је изгледало да ће то бити. Почео је одлазити у мејану, коју је један сељак у својој кући отворио. Ту је пио, на, богме и вартао се. Али се на скоро остави тога, јер, поче да чита.

Претилати се на неке новине, поче набављати књига и учити. Учио је крај свега тога и лекове, којим се сиромаси, без лекарске помоћи, лече ово: је то прибележавао, па је после притицао у помоћ нужним и потребним.

И њега је „нова“ наука запанула. Гутао је чланке у „Раднику“ и тежио је да сазна што више. —

Ташта га позва себи у кућу, и он се пресели тамо.

У селу су га волели за то: што је у свако доба био готов да услугу учини: и најгорем сиротану као и највећем богаташу. Он је се завлачио и у сиротињске избице онако исто као што је улазио у коваке богатог домаћина, и свуда је био један и исти....

IV.

ДОБРИ ПРИЈАТЕЉИ

Пона је био школски старатељ. Чим је чуо да је учитељ дошао, похитао је школи да се с њим састане и упозна.

Нађе учитеља где хода по авлији. Одмах се поздравише и у име познанства преставише се један другом.

— Извол'те у собу г. попо — рече учитељ.

Уђоше у собу.

— Седите.

Пона седе. Ваџи поглед у наоколо и смотри отворен сандук пун књига.

Гле!.. Ви имате доста књига, господине!

— Та... нешто мало — рече учитељ.

— Ја бих мало разгледао, ако је слободно?

— А... молим, молим....

Пона стаде претурати. Задовољство се видело на лицу његовом: он виде да ће имати с чим да

се занима; виде у исто време и с ким посла има. Сад је знао ко му је учитељ. Знао је да ће имате човека с којим може мисли мењати. А стећи то у селу — то, бога ми, није мала ствар.

— Ви имате врло ваљаних књига!

— Као што видите.

— Ја мислим да ћете и мене услужити да читам...

— Драге воље!.. С драге воље!.. рече учитељ.

— Незгода, брате!.. Не можеш овде књиге набавити!.. Немамо ни књижара, нигде ни чега... Немамо ни поште. Новине добијам од мене на уштан.... За то ми је ово добро дошло!.. И теби... и вама... моја књижница стоји на расположењу... данас ћеш бити мој гост.. Чим сам чуо од кмета јутрос да си.... да сте дошли, а ја брже боље школи. Уз пут мислим: да ли је устао?... Немам данас баш никаква посла!.. А и ти... опрости, брате!.. не могу да ти говорим *ви* заборавио сам.

— Све једно, попо.

— И ти данас немаш посла никаква. Хоћеш ли да идемо?

— Да ми је да видим шта ћу за упис деце, а, онако, можемо.

— Децу ћемо писати у понедељник; ја сам старатељ.

— Дакле ви сте?

— Ја!.. Али, молим те, говори и ти мени *ти!*

— Лепо!... рече учитељ.

— Дакле, хоћеш ли ми бити данас гост.

— Хоћу.

— Бар да се наразговарамо сити!.. Знам, да сам једва чекао да нам пошљу за учитеља човека од књиге. Изгубих ти, брате, са људима којима ни мо'ш шта рећи ни доказати!.. Ономад одем средској канцеларији неким мојим послом. Кажу ми: да си постављен за учитеља код нас. Питам: да ли си пре био учитељ, а они веле: „није; сад је баш свршио учитељску школу.“ Но!.. хвала богу!.. Па како?.. Имаш ли породице?

— Имам и оца и мајку.

— То је добро...

— Послужитељ донесе „послужење“, и послужи попи.

Што ће то?.. Ти си тек доселио; то ти није било нужно.

— Служи се, молим те!.. Ваљда ћу те угостити ручком! Чаша воде и шоља каве, то ти је код бећара!..

Попа се послужи.

— Иди донеси каву, — рече учитељ послужитељу.

— Хвала, не пијем — рече поца. — Него, ја смотрих нешто у твојим књигама... Ти имаш „Стражу.“

— Имам.

— Молим те, да ми даш да је прочитам. Шта писам чинио да је набавим, па — узалуд!..

— Што нећу дати? Ево је! — рече учитељ и извади књиге.

— Рад сам да видим: рад чега је овај часопис забрањен.

— Рад свега, а највише рад Светозаревих писама — рече учитељ.

— Славе ти, како си је набавио?..

— Лено. То није тешко у Београду. Они би боље учинили да је нису забрањивали. Овако су само учинили да се тај часопис више чита. Ти знаш да се тражи баш оно што је забрањено.

— Тако је! рече поца насмејавши се — Учинили су онима услугу. Па, славе ти, да ли мотре да се не чита?

— О!.. те још како!.. Умеју чак и станове да претурају. Полиција једнако трага.

— Па, нађу ли код кога?

— Нађу, али ретко.

— Шта раде с њим?

— Ништа. Одузму књиге и казне новчано. Питају, од кога си добио, и т. д. Разуме се, да нико неће казати растурача..

— Баца, ваљда, махом набављају?

— И ђаци и грађани; шаље се много у унутрашњост.

— Е, баш ћу да је читам

— Завидим ти што је читаш први пут!

Попа отвори једну свеску и загледа се, а учитељ поче полугласно ђукорити и лункати прстима по столу. Посматрао је попу. И њему је било мило што је бар свештеника нашао са којим ће радити и слагати се.

Попа склопи књигу.

— Хајд'мо, учитељу.

— Рано је још.

-- Онда хајд'мо мало доле, до дућана.

— То можемо, рече учитељ.

— Да оставим књиге овде, па када пођем кући, повећу.

— Добро.

Попа остави књиге, узео шап и — сиђоше заједно дућану.

Ту беше кмет и још неколико сељана. По здравини се и поседаше око једног астала.

— Деде, дијете, дај „послужење“ овде! — рече кмет.

Слуга донесе неколико парчади шећера и воде.

— Јеси мирно славо, учи? — упита кмет.

— Хвала богу, лено!

— Како ти се допада овај наш крај ?.. 'Оћеш се моћи научити ?

— А... врло лепо!.. Од школе је лепо погледати на све стране. Врло сте добро учинили, што сте школу изнели на брдо. Које вам је пре била школа ?

— Ево, оно — рече њмет показујући кроз прозор. Него се ја и поца споразумемо и договоримо са сељацима, па ти лепо судницу мало доправимо и уредимо за школу, а школу узмемо за судницу.

— Врло добро. Само нешто још не достаје.

— А шта, учо ?

— Треба учionicу патосати треницом; боље је него цигљом.

— И то ће бити. Не може се, знаш, све у једаред.

Тако је и по пропису а и за децу је здравије.

— Та, оно, мора се кад власт наређује! — рече један сељак. — А што се деце тиче — ништа им не би валило!.. Да ти знаш, мој учо, у какој сам ја чколи учпо — нема ни пенцера честито, па ево ме, 'вала богу, онет и жива и здрава ка' трен!.. Ама да ме је глава заболела!..

— Та ако ни рад чега другог, а оно бар угледа ради треба: да су нам бар зграде, које општинска градн. најлепше.

— Та... оно... тако је!.. тако је!.. повикаше сви. — Уча право вели.

Момак дућански донесе каву и ракију и метну на астал. Они се служише редом.

— Па, учо, ти си скоро из Београда. Причај нам што год ново, рече кмет.

— А нема, вала, ништа ново!... Све је по старом.

И он причаше ситнице из свога живота...

Онда се дигоше. Он и поп Дамњан кренуше се најпре школи, па онда — пошто узеше књиге попиној кући.

Сељаци се разговараху.

— Млад!

— Али оштар!

— Већ... види се на њему...

— 'Оће ли умети што с децом?

— Умеће зар? Допада ми се само: што не „јордани“, што са сваким лено разговара.

— И мени!

— И мени!

— Вала, и нама!

Међу тим, поп Дамњан и он разговараху уз пут о стварима које се дешаваху у нашој отаџбини. И што су више разговарали, све су се више ближили један другом. Њих веза нека духовна веза.... Заједнички осуђиваху дрскост људи, који

управљаху земљом. И, за дивно чудо, обојици једне исте мисли долажаху....

Пош Дамњан заволе учитеља Јову, да би умро за њега; и учитељ тако исто пона.

Тога дана седели су ваздан код пона; пред вече су спшли на „вечерње“ а после вечерња растали се. Састали се као два путника; нису ни сањали један другог и за један дан они посташе присни пријатељи.

V.

„ТРАПАВИ“ ДАНИ

Пол, учитељ и кмет пописаше ђаке у школу и деца почеше долазити. Сељаци се чудеше овој новини у њиховој школи: како учитељ лепо прима децу, како се с њима игра и шали а не сије их. Чудили су се како деца јако јуре иза ране зоре у школу, а пре их ниси могао ни батином натерати.

Учитељ Јова на брзо поста омиљен у својој школини. Људи из других општина и других села почеше доводити децу њему да их «изучи». Није прошло много и његова школа беше пуна као лубеница. Људи су доносили свега: и јела и пића. Он могаше живети а да паре не потреши сем што би дао за каву и шећер.

Из најпре је хтео да одбаци те поклоне; али се на брзо увери да је то са свим немогуће. Људи се почеше љутити.

— Кад ти мени њега учиш, 'оћу да знаш и за моју „јабуку“!...

И учитељ је причао.

Дави су му пролазили у раду, а вечером је ишао то код пона, то код кмета.

Насташе свадбе. Он је ишао свуда, јер су га свуда звали. Искреност од њихове стране изазивала је у њега искреност... Бивао је и кум, и стари сват, и девер; палио се са сељацима „њпховом“ шалом, која је, ка'што мало и „подебела.“ Обилазио је и редаре. Њима је било драго што не „јордани“ од њпх. Једном речју: свуда је лепо приман и дочекиван.

Од Аранђелова-дне до поклада он није могао завирити у школу. Не што није хтео, него није могао! То су били „трапави“ дани.

Ни један учитељ до сада није радио у те дане. У неким местима сељаци сами створе обичај, па важи као да је од старих остао.

Тако и ту. Само се није, пева и пуца. Иду из куће у кућу; освићу се са чашом, а тако исто и омркву.

Испрва он хтеде школи.

— Буд ћеш ти? — уцита га кмет.

— Кући.

— И ово је, кућа, мислим, није кошара!

— Јесте, али није моја.

— Твоја је у крагујевачкој најији — далеко је!

— Имам ја и овде.

— 'Наку ти имаш где год дођеш, него седи!

— Сутра ваља радити — рече он.

— Не ради се сутра.

— Шта?

— Сутра се неради; ово је „трапава“ недеља; сад празнујемо!.. Илија!... Деде једну, али 'нако, знаш!..

— Сад, мулим ти газда! — рече циганин и поче затезати оне две веселе жице.

— Брсманија!.. Дај вина овамо! Донеси пуну видрицу!... виче кмет.

И донеше вина, и чаше стадоше звецкати. На пољу пушка иза пушке грми.... Цигани свирају своје обичне „маршеве“ или певају своје обичне песме као :

„Вигњичица род родно,

— Од рода се саломно.

— Нема вигњу кој да бере,

— Окром момче и девојче“....

Или :

„Око моје гараво

„Сву ноћ није спавао

„Није дао дика мира

„Оће да маршира“....

Чим Цигани престану, одмах удешавају сељаци и то по двојца :

„Зелен листак са горпце слаће,
„Милан војску са гравице креће
„Склон' се с пута сејо Иванова
„Нек пролази војска Миланова.

— Пиј!

— Доста је!

— Шта: доста? Доста је кад туку!...

И опет чаше зазвече.

— Ама чујеш ти, кмете!

— Шта је?

— Шта си ми доп'о овај напрстак (винску чашу) да њим пијем!.. Дај ми чашу! — викну један комшија.

— Дајде, дијете, „ђуровачу“! — викну кмет. Донеше водену чашу што узима по оке и наточнше.

— Наслужи Вилину — заповеда кмет.

— А.. јок!... Ти си домаћин; ред је да наздравнш.

Он узе чашу.

— Е... за здравље моји' гостију. Бог им дао што им срце зажелило: род, плрд, берићет на много година!.. Вала, браћо, који сте ми дошли!.. Спаси бог, учо!...

— На спасеније.

— Кмет псни до дна.

— Наслужише учитељу.

— А... већу ја!.. Имам ја чашу!..

— Реда је!.. Реда је. Сви ћемо тако!.. вичу са свију страна.

— Ама, браћо, много је ово!.. Ко ће ово поштити? — рече он устежући се.

— Сад, таки му је ред! — вићнуше сви из окола.

Он зажмури, најме и попи.

Цигани отсвираше свој обични „туш“ викајући једни:

— Може!

А други

— Не може!..

„Ђуровача“ је ишла од руке до руке. И сваки ју је „поштено“ испијао Цигани онег почеше стругати по жицама. Један се од њих озбиљно наљутио, виче:

— Што ти је криво моје шјемаше?

— Ама нисам ја.

— Што ниси!.. што ниси! — виче Циганин све жешће планувши праведним гњевом.

— И ја се чудим: што нисам! — одговара онај несретниковић.

— Шта је то? — пита кмет.

— Мулим ти, гмете!... овај, ет', овај!.. Дош'о, наш'о лој, па ми намаз'о гудало!...

— Ха! ха! ха!... захори се смеј са свију страна.

— Што лажеш, Циганине? — пита онај.

— Што да ти лажем?

— И ја се чудим: што лажеш!

— Јеси ти!

— 'Ајд', не лажи!

— Не лажем тако ми стреће моје!.. Мулим ти, гмете!...

— 'Ајд, ајд!... Узми смоле па намарати! — вели кмет.

— Не можн, буга ми!

— Шта не може! Пробај!

— Не можн да се залепи змола, кад је мазно.

— Де, свирај једну!

И опет окретоме свирати.

Учитељ извади сат.

— Шта гледаш?

Прошло пола ноћи — рече он.

— Па шта је?

— Ваља спавати.

— Што више спаваш — мање живиш. Спаваћемо доста када попремо! — вели један чича.

— Тако је чича Станко!.. Видиш како чича зна? — вели кмет учитељу.

— А ја како ће бити? — пита чича. Онда кад умрем, нећу пити: по сатљика доста за во вјеки! Вако, за жiwота 'оћу да „цвечим.“

— Али овако се може навући болест! — рече учитељ чичи.

— Ех, болест!

— А после болести долази смрт, па бар да је лепа, него се ваља отезати као мачка!

— Шта лепа! Ко леп! Зар смрт!.. — викну чича. — Од куд смрт може да буде лепа? Ја волим и сто ружни' жiwота него једну лецу смрт!; И после, шта: да умре... ко да умре?.. По моме рачуну: човек, јес! Сваки човек мора да живи сто година; ко год пре умре то је лењштина; бега од посла!...

Сви се насмејаше; и учитељ се окрете смејати.

— Јес' чуо? — пита кмет.

— Чуо сам — рече он.

— Јес' учио ово у твојој школи? — питају сељаци.

— Нисам.

— Ниси ја! — вели чича Станко. — Не учи се ово у тим вашим „благословијама“!.. Ти си, истина, свршио дван'ест школа ал' ово је три-

н'еста, и ту си ти, синко, букварац!.. Поодавна
ја у њој талигам!... Него, спаси бог!..

— На спасеније, чинко!

— Шта сад велиш, учо? — пита кмет.

— Шта ћу рећи?

— Ваља пити — а?

— Па да пијемо!

— 'Оћемо ли, људи, даље одавде? — ни-
тају неки.

— Можемо, вала! — одговарају други.

— Куда!

— 'Ајдемо попи!...

— 'Ајде вала!...

И сви се кренуше поповој кући.

51

VI

ТАЈНИ САСТАНАК

Учитељ Јова се немаше на што потужити; све што би желео да стече један човек у својој околини — он је стекао; свуда су га дочекивали и испраћали са љубављу и поштовањем.

Па ипак, омет му је нешто реметило живот. Оне плаве очи лебдијаху пред њим вазда кад се осами. Чар њихов пљенио му је душу. Он је стварао пред собом милу слику; оне лесе, бистре очи и свиону плаву косу; доста пута осећао је задајњене чисте девојачке душе као да је ту; — али кад се из тога лепог сна на јави пробудио, видео је — своју бећарску собу и себе као очајника...

„Та да бар знам где је, или која је!.. Је ли Српкиња, или Швабица, или Еврејка?... Где живи, шта ради?... Али ја ништа не знам, а међу тим лудим за тим непознатим створењем!.. Да ве-

рујем да анђели с неба сплазе — рекао бих да је анђеол који је сишао за часак на земљу да ми памет узме, па га је онда опет нестало!“...

Па да би умирио срце и мисли на другу страну одвео — узео би књигу; али би му очи само прелетале преко оних сићавних слова, а памет му је опет остајала код онога милосрдног девојчета....

И друго нешто сметало је његовом мирном животу!

Он је хтео да буде учитељ не само деце него и старијих. Хтео је да им отвори очи, да им докаже да су људи који треба да знају и своја права, као што дужности имају, и да се својим правом користе, као што и дужности морају да испуњавају. Њега је болело то, што српски сељак мораше да ступи пред једним капетаном или писарем или чак и пандуром. У томе он осећаше да је српски сељак понижен.

Покушавао је доста пута да поведе о томе разговор у друштву; али, ма с ким почео да говори, онај му се вешто исклизнуо из руку рекавши само:

— Море, мани!

Обраћао се више пута поцу Дамњану са питањем:

— Шта је ово?

На што је пона само слегао раменима.

— Па докле ћемо овако? — питао је он.

— Не знам! — одговарао је пона.

— Је ли могуће да српски сељак ништа не осећа и ништа не мисли — ако бога знаш?!

— Па, ето види!

— Па, шта да радимо?

Пона је опет слегао раменима.

И тад би ућутали и један и други.

Дође и зова 1880 година.

Трећи четврти дан по новој години дође му пона и донесе новине. Нађоше и једне нове, зваху се „*Видело*.“

Узеше да читају, и, с места увидоше да те новине пишу против јада и чемера, који онаком владавином трују српски народ.

— Хвала богу! — рече Јова. — Хвала богу кад и ми дочекамо један опозициони лист!.. Бар можемо у њему дати гласа.

Обојица беху врло задовољни. Прочитали су целе новине од почетка до краја са највећом слашћу.

— Ко ти је послао ове новине? — питао је пона.

— Мејанџија из вароши код кога ја обично одседам.

— Знаш шта?

— Шта?

— Да ми претилатимо заједнички ове новине.

— Хоћу — рече попа.

Поседеше мало, па се попа диже и оде у
нурију неким послом.

Пред вече тог дана доби он два писма; једно
беше упућено на њега а друго на попа Дамњана.
Рукопис на оба писмо беше један.

„Ко ли ће ово да ми пише? — рече он гле-
дајући. — Дај да видим!“

Отвори писмо и стаде читати:

„Драги брате,

„Наше политичке прилике врло су хрђаве.
За то смо се нас неколико пријатеља договорили:
да склопимо једну малу дружиницу, па да се спо-
разумемо: како, и на који начин да се отресемо
зла, који нам над главом стоји.

Рачунамо на тебе као на *нашег* човека. Ако
си вољан да се нешто ради дођи сутра на вече
Б..... механи.

4. Јануара 1880. г.

у Б...

Искрен поздрав од твог

Ж. К...“

Он се замисли. Ко ће бити тај Ж. К... ? Шта ће то бити ?.. Да ли је то одиста једна тајна дружина ?... Или, да то нису веште полициске замке, у које мисли да похвата своје противнике ?..

Ту беше тешко решити се. Да не иде није лепо ; казаће да је плашљивац и кукавица, а он то није ; и живот ће свој дати само да га тим именима не назову.

Да оде — није паметно... Може доћи, сести, а тек од једаред, капетан, или писар, или какав пред-а-њ. „Шта желите, господине ? Да нисте дошли према овом писму ? Извол'те са мном !..“ и онда у бувару и т. д..... Зар тако јевтино да се прода и да им падне шака ?... А то може бити врло лако. Полицији нису били свети ни најеветији осећаји једног човека. Она би пре пустила лопова, да се докола политичара

Не, неће да иде !

Најзад реши се : да унута попу. Он ће, зар, знати, ваљда, ко пише.

С нестриљењем је очекивао да сване. Дође пона. Он му даде писмо. Пошто овај прочита, у-пита он :

— Шта велиш ?.. Да л' да идемо ?

— Да идемо.

— Да неће бити какве подвале ?

— Неће.

— Знам сигурно?

— Знам.

— Ко пише?

— Поп Живѣе.

— Е, онда да идемо.

— Чисто му лахну на души; само кад је на чисто.

Пред вече, тога дана кретоше се он и поп Дамњан на коњима у Б... Ишли су кроз шуму и разговарали полако. Више су застајкивали него што су журили: да само доцније стигну, или, бар, да мрак на земљу падне...

Мрак се спустио са свим и помрчина беше густа као тесто кад стигоше мејани. Одјახаше и јавише се мејанџија. Овај посла момка да коње прими.

— Добро вече!

— Бог помог'о!

— Здраво, мирно?

— Вала богу!.. Од куд ви?

Ми и из Шапца.

— Извол'те у собу — рече мејанџија.

Уђоше. У соби сеђаше око десет људи и ђуте.

Они назвали бога и поздравише се.

Ту поп Дамњан упозна учитеља са поп Жипком, поп Луком, Васом Каменчићем, Митром Сто-

кићем, Маринком Ракићем, Николом Максимовићем, она-
и осталим. — те га

- Само смо вас чекали — рече појачовек
- Ево и нас. — њако
- Сад можемо почети. — таче
- Можемо, рекоше сви.

Мејанција отвори врата.

- Шта је? — упита га поп Лука.
 - 'Оће ли господа пити што год?
 - Дај нам по каву — рече учитељ Јова.
- Мејанција изађе.

— Браћо! — рече поп Лука. — Мени сад не треба да удешавам беседе, него ћу вам у кратко казати: за што смо се окупили овде. Ми смо се договорили ја и поп Живко да се овако окупи-
 мо те да се братски заверимо, да овом злу по-
 гом за врат станемо. Не може се више гледати
 ово чудо и покор што наша полиција ради. Ово
 није земља уставна, него земља самовоље, овде
 није „закон највиша воља“ него ћеф једнога капе-
 тана, против кога се немаш коме жалити. Сада
 'вала богу стекосмо једаред и ми једне новине,
 да се можемо пожалити и другој браћи, нека виде
 шта се од нас овде чини... Што имамо да чинимо,
 чиниме у кратко, јер се не смемо дуго овде за-
 државати да нас не би приметили и олајали.

— Па лепо. Оћемо ли, браћо, да дигнемо
— против овога зла, путем штампе? — упита

— њан.

— 'Оћемо.

— 'Оћемо ли да тужимо свету капетана и
началника?

— 'Оћемо.

— Лепо. Базујте ко шта има против њих!

— Ја имам први! — поче поп Лука. — У
мене кмет кад је купио реквизицију од четири пет
газда, својих присталица, није више ништа узео
него по једно мршаво јуве; а међу тим, од спроти-
тиње отимао је и последње кајише славине, по-
следњи омршај, те је слао држави.... Двадесет
тужби има против њега и капетан ни на једну
главе не окрете!

— Имам и ја! — рече поп Живко. — На-
шем кмет протeko рок и одбор га разрешио од
дужности. Кмет — ни пет ни девет — него ка-
петану; а овај долази у општину и враћа му по
ново печат, те овај смушењак таре сад људе који
су што било против њега рекли.

Има се, браћо, доста казивати против њега,
рече Васа Каменчић. — Ето, овај наш Пера, у-
гурсуз!.. Не чудим се, кад се пре потурци, него
кад пре научи чалму завијати!... Што 'оћеш код
њега је пре него човечанство и законитост. Дош'о

па затворио за пра́ бога — једну сироту по она-
кој зими у аис!.. Кад га је пустио, он оде те га
тужи капетану; а овај, место да га — ка' човек
— саслуша, а он њему оца и матер и вели: „ако
сад с места не одеш — уапсићу те и ја!“ Плаче
сирота, ка' била. „Идем — вели — началнику;
шат код њега буде правде!“ А знате шта му је
каз'о началник?.. «Систер!“... Бога ми јес!..

— Море, наш кмет Илија Коичаревић је
најгори! — рече Максић. — Не може се вама
казати шта тај ради!.. Кад је све већ отишло у
рат, он креће оно што је остало, те му коси на
Преображење.... Преображење, браћо! коси му
ливаду — пуста му остала! И то свако о својој
'рани, јер «сено — вели — треба држави, па
није право да он радине 'рани“... На Велику Го-
снојиву жене куке и дену; и кад све би готово,
он држави ни „зунке“!... Па је ратне године ве-
ш'о жене о плот што не дају све *што он заште*
за „крезпију“; па је некој баби Смиљани узео
из ушиватка у појасу — што је сиротица оставила
за сарну — три дуката, јер је — вели — ве-
штица: куца се ноћу» само да је не преда војеном
суду, а овај би већ — како он вели — „наредно
да је сагору на ватри, или да је баце под воде-
нични камен!“... Па је, браћо моја, узео *седам*
дуката само за то: што је овај веселник убио

гуштера „зеленбаћа“, јер „зеленбаћ се — вели — по закону не сме убити; и ко га убије, да се казни — братац мој љубезни! — (то му је уза сваку реч) са 10 година робије у тешком гвожђу!“.. И солујијо човека да га тера у аис; а овај, онда, тамо овамо, па њему седам дуката!.. И жалили се људи и молили и — ништа!.. Код оне пуне канцеларије у дугу дану, ка' орлушина, седи овај ћата Арамбашкић, па: ем ти не пресуди по правди — ем ти дигне и оно мало што имаш. јер и њему треба!...

— Није то могуће?!... рече пренеражено учитељ Јова.

— Цела истина, г. учо!

— Па јесте се жалили?

— Море, велим ти свуда!..

— Па зар ни код началника ништа?

— Апа, нигде!...

— И морали сте да трпите?

— А које ћу му јаде? рече Максић. Врана врани очи не вади!.. Све се то тамо повезало једно за друго ка' крмећа балеге! На небо не мо'ш — високо; у земљу не мо'ш — тврдо!.. Сада или гутај или једаред зажмури, па кидиши овом поганом животу, па то ти је!... Па... изгубити душу — изгубити; и овако сам ти — са мог језика — грешнији него тежи!...

— То је: сачувај боже!

— Тако је то, мој учо!

— Знате шта?

Сви ућуташе да чују учитеља.

— Нас је овде на скупу свега дванајест — рече он. — Браћо! Договор кућу кући да се не би цепали овамо и онамо, ми треба сад да се братски споразумемо. Да се уредимо и да знамо сваки посао свој. Сад ћемо избрати себи једнога старешину између нас. Он ће разамљати наредбе сваком појединцу шта који треба да ради. О свему он ће се договарати. Међу тим нас је врло мален број, да се боримо јавно са оном силом која је против нас. Да би се могли одржати — ми морамо радити тајно, обавештавати људе и позивати их у своје коло. Свакоме од нас нека је дужност, да: где год поштепа човека нађе код њега поради и око њега устане. Ми се боримо за законитост. Не тражимо ништа више, него да се ради онако, како закон налаже.

— Тако је! — рекоше они.

— Ми се боримо за права наша. Сваки је човек — човек. Тај банетан, тај началник, тај началник, тај министар — ништа није бољи од мене или од овог или оног брата! Нема он дво главе а ја једну, или он три срца а ја једно! Нас је бог све једнаке створио; па кад смо јед-

наки пред богом за што да је он овде бољи од нас?.. И може ли бити он бољи од нас само за то што је министар? Он је данас министар — сутра није, а човек остаје до века!..

— Тако је!

— Дакле, боримо се за правду, боримо се за човечанство. Боримо се и још за нешто. Ми смо се овде окупили да се поразговарамо; међу тим сваки час стрелимо да нам пандур или какви полицајац не бану на врата. За што да ми стрелимо? Ко је њима дао право да они свакад могу метити руку на наша уста? Зар ту није понижен српски народ, који је се четири стотине година борио, да дочека слободу, да сме казати шта му срце жели?... И ко понизи Србина? — Србин! Као што су Турци гусле забрањивали тако и ови слободну реч забрањују. Зар није који од вас већ био на одговору што је отишао овоме или ономе своје пријатељу или рођаку?...

— Ја шта је брате!

— Дакле, браћо, — настави учитељ Јова — кажите сваком брату зашто се ми боримо!.. И који не мисли за ова света права наша да погине, бранећи их, нека не иде у наше коло!.. Свакоме поштеном брату, па био он богат или сиромаш, слободно је ступити у наше друштво!... И

ја мислим да ћемо за кратко време од ове мале четице, што смо се овде окупили, имати — војску...

— Тако је! Живно те бог!

— Сад, браћо, да пзаберемо старешину.

— Ја предлажем оца Дамњана. Прима ли се? упита пои Лука.

— Прима се!

— Хвала вам, браћо, на поверењу. Гледаћу да га оправдам!

— Шта би за доње? — упита пои Живко.
— Ко ће написати?

— Ја ћу! — рече учитељ Јова.

— Браћо! — рече пои Дамњан. Кад требамо да се састанемо, вама ће се јавити. Међу тим, радите сваки у свом месту и околини: да шта више људи придобијете.

— 'Оћемо, Оћемо!...

— Вечерас смо рад свршили рад' бога смо позвани; сад се можемо полако разићи...

Неки се поздравише одмах и одоше. Понови и учитељ осташе да вечерају.

Дуго су седели и разговарали се, па се онда и они разиђоше..

VII.

КАПЕТАН САВА

Родио се у једноме селу рудничког округа. Мален је остао иза оца и мајке, па се претуцао од немила до недрага. Узео га најпре ујак, па, пошто није имао деце, да га да изучи школу. Свршио је исалтир а ујак га да у Крагујевац да почне гимназију. У другој години учини небу крађу те га истерају из школе. Ујаку није смео на очи, него тумарне у свет.

Тумарао је тако неколико година. Дошрао је до мора, „са сто је вуруна 'леба јео» као што имађаше обичај сам да каже.

Сад, како је којим начином дошао до положаја практикантског — да ме убијете — не знам; тек, довољно то: да је он постао практикант са 60 талира плате у једној средској канцеларији.

Капетан му је био врло строг према млађима, па — разуме се — и према њему. Међу

тим, њега мукa шчеличила, па — видећи — како капетая лепо живи, закуне се свим ва свету да ће и он постати капетан.

И већ је почео радити на томе. Мотрио је шта капетан воли, па је само оно и радио. Н. пр. капетан је волио човека, који је умео да се лепо поклони, да каже: „изволите“, да је увек чист и углађен и да је препокоран покоран.

И он ти је с места почео улагивати се капетану; увек је гледао у њега, па аeo се капетан насмеши — и он се насмеши; ако га што дирка, он се смеје и показује, да му је бог зна како мило и да то сматра за највећу част; ако капетан рекне што год поле шаљиво он се зацењивао од смеја.

Доста пута тек би капетан рекао најстаријем ћати:

— Овај наш Сава има право детиње срце; нешто ми је ушао у вољу...

Елем, таким начином он стече наклоност свог капетана тако, да му је он поверовао да рад' неких и неких послова иде у срез и да их изврши.

И он је ишао и извршивао на задовољство и свога старешине и своје, разуме се да поред капетанове „јабуке“ није ни своју заборавио.

Све је више пљенио свога старијега док није дочекао, да, на св. Николу, славу капетанову, по-

служује око софре, за коју су засели били први домаћини из среза.

Само је жудео за тим, да се докопа и куће капетанове, јер ту се надао да ће моћи свој план остварити.

У капетана су биле четири кћери све: ка' златве јабуке. Он је се морао једној улагати, па на који било начин.

И, зајиста, тога дана, чешљао је се по сата пред огледалом и увијао оно мало брчића; чистпо четком неколико пута своје ново одело, а у себи је говорио:

— Нека, вала! Ја мислим, да ми баш неће проћи на лејо!.. Та стара сам ја лола, улагаћу се капетаници, па ћу ја онда око Госпаве. Истина, најстарија је, али не мари!.. омет је и леца и једра. Неколико сам пута на њу наизиг'о, и — да ви'ш осмене се... Сад када ме види у овоме мом новом оделу, па 'вако углађена — е, нема јој друге — него што 'оћу, оно мора бити!.. Они ће се мало цалати, али шта ће — мораће попусти... Ко сме гледати чудо очима!..

И задовољан самим собом, запали цигару и стаде пред огледало, па пушећи, посматраше сваку цртицу на своме лицу.

— Нос ми много велики, славу му његову!.. Да је мало мањи и да није само овако покучаст!..

Ал не марш! . То је још препорука ако зна, а не може бити да не зна....

Пошто попуши цигару. испра уста да не би „ударало“ на дуван, узме капу и метну на главу. насмеш се, и — тако оде у капетанове одаје.

Како уђе, скиде капу и приђе капетану па онда капетаници руци.

— Добро јууро!

— Бог добро дао, синко!

— Честитам вам празник! У здрављу да много година дочекујете, у здрављу, срећи и задовољству.

— 'Вала, синко, 'вала!.. Ти жив и здрав!.. Ви'ш ти обешепака, како је он то срочно! — рече капетан.

И, милоште ради, повуче га мало за уво.

— Седи, Саво! — рече капетаница.

— Нека, госпоја, могу ја и постајати.

— Нека, нека!.. Не би' ја сео кад мој старији стоји ни за каке царе!..

— Ето, доле!.. А лаже, знам да лаже!.. рече капетан.

И опет га повуче за уво.

Госпава, најстарија кћи капетанова донесе и послужи га.

Он се само смеши и тако умиљато одговара: „благодарим фрајлице“! да је Госпави намет стала.

Кад поли и каву он се од једаред окрете.

— Куда ћеш?

— Ја ћу да помажем данас у кујни.

— Испрљаћеш одело.

— Не мари. Има четка па очисти — рече он. — Ја мислим да је баш дужност нас млађих да нашег старешину услужимо!...

— Вала, синко, 'вала!.. Е, 'ајд — кад 'оћеш — иди тамо у кујну па гледај са децом посла.

Тога дана служио је око софре. У вече је био у кујни.

Цело вече провео је у друштву са Госнавом.....

Беше што — беше!...

Кад је се пред зору спустио на свој кревет, био је потпуно са собом задовољан. Држао је у тврдо: да ће бити капетанов зет.

— Што ми ту ваздан облетати око девојке!.. Овако, па — 'тели не 'тели — морају ми је дати! Кад ми капетан постане таст — постаћу и ја писар!... А красно је то: бити писар. Виде те да си вредан и окретан, да умеш да се владаш, па те по чешће шаљу у срез. Добри ручкови, добре вечере — свет луд па ти још даје преко плате!.. Баш дивота, мајку му!..

И ту се распиштољи његово бећарско задовољство. Дође му мило да мисли: о младој жени на десници, о добро намештеној соби, о кашп што стоји у једноме ћошку, о великоме уважењу код старијих и о великом поштовању код млађих...

— Шта би ми онда валило?... Масан чин, доста пара, каруце и коњи, зекани, из „прека“... Звр!... Ко ли то иде?... Господин Ђата или капетан! Скидају каше па се преклањају до земље; а ја диг’о главу па не видим ни једног!... Свет овај, овај гејак, кикаљ — он је само научио да слуша. Подвикни му, намршти се мало, па, ако оћеш, даће ти и ћер и жену — само да га не дираш!... Што ти се да у овоме чину проживети — то нигде!...

Па зажмури од задовољства, као да би хтео да види тај срећни живот.

— А завидљивци би говорили — мишљаше он даље — Гледај само Саву!.. Онака вуцибатина, па ви’ш ти, молим те!.. И стече, и дође до чина и воле га старији и — шта ’оћеш!... А... славу вам вашу!.. Одбијајте ви жмире у канцеларијама. Сава уме овако!...

Лепо свану, а он се још по кревету претурра. Кад виде да од сна нема ништа, а већ ни саме мисли његове не узбуђиваху га више као што су мало пре, он се диже из кревета.

Обуче се, углади се — по свом обичају — па се диже у кафану на каву.

У канцеларјско време био је на свом месту. Узео перо, па пише ли — пише!.. Капетан је нешто доцније ушао у канцеларију него што је обично улазио. Виде га ведро и весела као обично, и ушта :

— А... како је, Саво ?

— Хвала на питању, господине, врло добро!

— одговори он стојећи по свима прописима учтивости.

— Не жуље те ни очи ?

— Ништа, господине!

— Врло добро, синко! 'Ајд, ради сад!...

Другови његови, практиканти, завидели су му, но он је се само у себи смешио.

Тако је живео Сава код свог капетана; сад је могао, кад год је био докон. или му и у кућу, и — разуме се — он је се тим користио.

«Но једаред ухвати га капетан на „ружном делу са својом ћерком и, знате ли шта је било онда?... Строги капетан поста још строжији, намршти се, скиде мулу са свога другог чибука од абонеса и свога ти веселог будућег капетана „намаза поштено абоносовином....»

— Оца ти твога!.. како си смео, како си смео кажи ми!.. А?...

Он осећаше тешке болове од удараца, али је стегаво срце само да би одржао своје достојанство.

— Ја је „љубим“, господине! — промуца он.

— И ја сам видео да је љубим; — рече капетан не разумевајући те „високе“ књижевничке изразе — али како си смео?

— Срцу се не заповеда! — рече он одважно и погледа капетану у очи. — Ево, узмите, узмите овај пиштољ и убијте ме!

И скиде пиштољ са зида на га пружи капетану.

— Убијте ме к'о бога вас молим!.. Убијте ме тако вам свега што вам је најмилије!.. Убијте ме — само ме не одгоните!... Јер ако ме отерате, ако ме одвојите од ваше кћери, ја ћу се морати сам убити!...

Капетан се скаменио. Чуо је да читају о тој љубави у „Љубомиру у Јелисијуму“ и другим романима тога доба, али у то није веровао. Сада након гледа очима, рођеним очима ту љубав у својој кући.

„Будући“ сматри да се он колеба.

— Ја не могу да живим без ње! Сав мој живот нека ђаво носи!... Сад знате све и рецијте!... Бар ћу о једном трошењу и себи пресуду изрећи!

И он подиже пиштољ, токорсе да га себи у прси опали.

Капетан га ухвати за руку.

— Остав' то! — викну.

— Па шта ћу да чиним? — упита он, бајаги, очајнички.

— Сутра ћеш знати; сад иди!..

Он виде да је капетан попустио, и, да неосећаше аборосову ватру што га је пекла, би отишао певајући.

Задовољан се спустио у кревет.

— Шта ћеш! Кад 'оћемо до нечега да дођемо — мора се по неки пут и „извући“ — рече сам себи.

— И није се преварио!

Капетан не само да му даде ћерку, него у његовој листи написа: да је „отличног владања, да је поверљив, вредан, као мало који, и да га треба предложити за унапређење.“

И он доби са ћерком капетановом и нешто новаца уз њу, и писарско место у оближњем срезу.

— Први је корак срећно исплао — рече честитајући себи — сад, 'ајд даље!..

*

И он пође даље. Знао је шта му треба радити; с тим је био на чисто. Прво и прво: ула-

гати се старијем да те препоручи; онда постарати се за свој деп.

И једно и друго ишло му је за руком. Капетан његов био је рођак неком великом господину тамо у Београду; значи могао га је препоручити. Он му је с места постао најбољи пријатељ; чисто је познао и вољу његову из погледа његовог. За кратко време он стече љубав и поверење свога старешине. Било је старијих чиновника од њега у истој канцеларији, али се никоме није поверавало као њему.

Он поста извршитељ. Ту беше извор из кога је могао до миле воље захватати. Није да дира у касу, то не; има се ту и осим касе.

Није хтео ништа да изврши док и он сам не би ту добио дела. Дукат, два, три, пет — како кад, али је тек кацало и никад није засушило...

Стекао је добре коње и кола; намештај у соби био је госночки; јео је и пио је шта му је душа желела.

Жена му је била одевена као министарка. Нису имали деце, али, како говораху, и не требају им. Могли су бити без њих. За пет година доби две класе седећи у истом месту, и стече трговачки капитал.

Умре му таст, али, опет стиже шурак са наука из Париза и ожени се од врло велике по-

родице. Он је се тамо упознао са многим личностима од „важности“ — приликом свадбе шуракове; са некима се још и тучао. Дакле: стекао је себи пријатеља и тамо где је мислио да неће никад моћи ни привирити.

Ни дотле није марио за „никаља“, (тако је он називао сељака) али му је по мало ласкао; сада пак сматрао је за потребно да му окрене леђа. Али ипак, мислио је да ће добро бити, да се држи неких отменијих, или боље да кажем, богатијих.

Међу тим, овде-онде појављиваше се по неки „бунтовник.“ Таке људе људи на влади нису могли трпети; њих је требало искорењивати или бар заварчити.

За то је требало чиновника.

Он је био „поуздан“ човек. На њега се је могло и по препорукама и по личном познанству — ослонити, и њега послаше у један срез где по више таквих „бунтовника“ има, послаше га, али као: капетана.

Његов се сан испуни. Он говораше жени:

— Видиш сад!

— Видим — рече она.

— Реко' ли?

— Тако је.

— Све се може, само кад се 'ође; ја сам 'тео, и, ето: сад сам капетан!...

— 'Вала је богу! — рече она.

— И власти! додаде он.

И оде на своје одређење. Разуме се да је добио са „надлежног“ места и „упутства“ како да се тамо понаша.

Међу тим, упутство је могло изостати. Он је од природе, мрзео људе који су хтели да ремете ред у држави и да заустављају кола државна, која су, по мишљењу његовоме ишла правим путем.

За кратко време он се прослави. Сваког је тукао, као гују у главу који је само зуб обелио. Ако је тај још био богатијег стања он је се „поштено“ наплаћивао.

За даљи његов напредак није му требала препорука. Сад је и он био моћни да се сам препоручи. Он имађаше прошлост „светлу“, по његовом мишљењу, и сматрао је да је у праву да он другог препоручује...

Као награду за учињене услуге затражио је П..... срез и — добио је.

Раста је био средњег, пун, пуних једрих образа, густе браде и бркова, високог и озбиљног чела и оштра погледа. Могло му је бити тако 32—35 година.

VIII

ПРИШИПЕТЉЕ

Беше то првих дана месеца Јула 1880. год. Капетан Сава сеђаше сам у својој канцеларији. Ни у ходнику не беше никог, само пандур сеђаше на клуши и пушећи очекиваше да га капетан звонцетом позове.

Капетан читаше новине „Видело.“

— Опет допис против мене!.. Ама да ми је знати ко пише, оца му његовог!.. па, вала, не би мајци више написао ни једног!.. У'ватиће Сава Њега, па ће он бечити очи у моме подруму!..

Прочита допис, баца новине, устаде и љутито ходаше тамо амо по канцеларији.

Пандур отвори врата.

— Шта је? — изадре се он.

— Један сељак жели да уђе код вас — одговори пандур.

-- Нек чека!

Пандур затвори врата.

Он прође још неколико пута тамо амо, онда седе и зазвони.

Пандур се појави.

— Пусти тог сељака овамо.

Уђе један сељак, омален и поцепан.

— Помоз бог, господине!

Он климну главох.

— Шта ћеш?

— Па, ет, овај... господине, дођо' до тебе неким послом.

— Каким послом?

— Дођо'.. 'вај... да ти се пожалим на нашег бмета.

— Одакле си?

— Бо, је л' ја?

— Јеси, ги! — рече он нестрпељиво.

— Ја сам ти, брате мој, из Б.....

— Како ти је име?

— Питаш мене?

— Тебе јабоме! Не питам, ваљда мог оца!..

— Марко.

— А презиме?

— Рајић.

— Па, којим си послом дошао до мене?

— Дођо', вѣла, па му ти пресуди. Ето, 'вако сам ја... То је у потесу знаш. А 'вако је Иван...

— Који Иван?

— Та векл Иван „Трѣак“ — зову га — позива се Манојловић. Он је син онога Симуле што је умро на робији па...

— Добро, добро! Што ме се тиче Симула и робија? Шта је било са тобом и Иваном?

— Ја!.. Елем, 'вако сам ја а вако, ка' то ти ту, Иванова дуж... И сад он меникар лепо туп! па одбио нека три откоса 'шенице. И вели: 'оће да купи...

— Па?.. ушта капетан.

— А ја не дам!

— Па не дај!

— Јес, ал' он 'оће да се туче!

— Па нек се туче, шта се тебе тиче?

— Море, оће да бије мене на моме имању!

— Па јеси јав'о кмету?

— Јесам.

— Па шта ти је он рек'о?

— Вели: нек те бије, право има! А што сам ја иш'о у рат и што имам вод' на бутини рану: само да видиш...

И узе засукивати ноговицу.

— 'Ајд, остави то! Имам ја сад кад гледати твоју рану; њисам ја доктор! — осече се капетан.

— Само сам 'тес да ти покажем, да видиш... Па зар ја иш'о у рат и био — да ти ка'м свуда; и по Јавору и по Делиграду, и на Шуматовцу, где сам и рањен. И — да ти ка'м — ја тамо се тук'о с Турцима, па ево и овде Турака!..

— Где су?

— Ето, код нас у селу... Прво и прво ти је кмет. Њемукар Трџак дао нешто, 'вако, преко прста, па он јако суди њему по 'атеру; а мене, и што је — да ти ка'м — и моја земља и... све, он менекар јако — да ти ка'м — неће ни да види!.. Па сам дош'о 'вод, тебе...

— Шта ћеш?

— Да му ти то како наредиш. Напиши му — писали му „белег“ за мало дана!

— 'Ајд иди тамо, нек те саслушају — рече и маши се руком за звонце.

— Ама ја би' волио — рече Марко чешући се иза врата — кад би ти — да ти ка'м својом руком то меникар испис'о, па да би што и платио!..

— Шта! — рече он и намршти се.

— Марко попридиже леву руку, коју беше савио у несницу и кажицрстом обухватио дукат, те му показа.

— Молим ти се, господине!... Нужна је, брате! Ја сам човек танког стаба, на не могу да ти ка'м — да се парничим.

Он ћути.

— Молим ти се, господине!

— Добро, добро!.. Изађи тамо те очекај мало. Марко спусти дукат на астал на изађе

Он узе дукат и мету га у џеп, смејући се.

— Ја глупа света, ако ико за живог бога зна! И, враг га знао — сваки има!.. Ово је бета ми, добро! Бог да поживи оног чикицу, што ме упути овамо!..

Пандур уђе и унесе нека писма — те мету пред-а-њ.

Он узе једно, отвори, поче читати и намршти се.

-- Шта?... рече.

Прочита писмо и други пут.

— Није могуће да има икаквих тајних дружина у моме срезу!.. Најзад, шта му знам! Увидећу, и онда ће им пресести тајни састанци!..

Сави писмо и метну у џеп.

Онда узе разматрати друга писма. Посавија их као акта, напиша неколико речи на једноме полутабаку и зазвони.

Пандур уђе.

— Однеси ово нека се заведе. Кажи томе сељаку нека уђе.

Пандур узе акта и пзађе. Мало за тим уђе Марко.

— Ево, ово ћеш дати кмету.

— Јеси му ти 'вод' ^{напис}'о?

— Јесам.

— Јеси му каз'о да ми онај угурсуз више не смета?

— Све је ту!

— Е, 'вала, господине!

И наздравље — рече пруживши руку да се с њим рукује.

Он се рукова.

— Да бог да у здрављу, Марко!

Марко оде.

Он занали цигару, устаде, приђе прозору и загледа се у авлију.

— Е ђаво га знао, од куд то у мом срезу!.. Морам ја ући у траг, па да би не знам шта било... Ко ли ће то бити? Који је тај што то бушкара?.. Сељак није. Сви су они као овај Марко; него то мора бити какав поца или уча...

Пандур уђе.

— Газда 'Бока жели да се састане с вама.

— Нек уђе. нек уђе, — рече он окренувши се.

Пријављени уђе. Беше то човек висока раста, окошт, дуга лица, великог чела и уста која му као стреја надкриваху опуштени бркови, а он их је једнако грицкао. Очи имађаше зелене а рурчурде велике као ришде и непрестано с њима млатараше или их међаше на раздрљена чувава прса.

— Добро јутро, капетане!

— Бог дао, Ђошо!

— Како си, капетане?

— 'Вала богу, Ђошо!

— Јеси мирно спав'о?

— Добро, богу 'вала!

— Е ако, ако! То ми је мило чути.

— Седи Ђошо.

— Он седе.

— Пуши — рече он и пружи му кутију дуванску.

Газда Ђока узео кутију сави цигару и сву је ушљува лешећи док папир не прште. Онда узео други и опет поче савијати. Видело се на њему да не пуши, али тек, — ово је из капетанове кутије.

— Па, које добро, Ђошо?

— Па, вала, капетане, није баш ни добро. Пођо' 'вамо у твој компилуџ, па велим: дај да видим шта нам ради капетан!

— 'Вала, Ђошо, 'вала!

— И довео сам једног „нашег“ човека. Ако ти 'теднеш, он је рад да се с тобом састане. Донео је и једно јагње. Ја дадо' пандуру да га однесе капетаници. Дубата ваља;

— Добро, добро, рече он и зазвони.

Пандур се појави

— Кажу томе сељаку нек уђе — рече капетан.

— Томе, што је са мном дошо — рече Ђока.

— И реци тамо, жени, нек укува три кафе те донеси овамо.

— Разумем, господине — рече пандур и притвори врата.

За мало и уђе сељак. Обучен је био газдински.

— Ово је, капетане, наш Пера Цић. Красан човек!

— Е, мило ми је! мило ми је! — рече капетан. — А одакле је?

— Из Б.....

— Из Б.....?

— Јесте, господине, ја сам из Б.....

— А је ли теби што год познато, да се неки у вашој механи тајно састају? — упита капетан.

— Па... јесте, господине, одговори Пера.

— А знаш ли који су?

— Неке знам.

— Који су?

Газда Ђока зинуо од чуда.

— Та... попови...

— Који попови? — упита жудно капетан.

Та... ова наша рђа, поп Живко, и поп Дамњан, и поп Лука и онај учитељ Јова.

— Зар они?

Ја!.. има и неки' наши сељака; и један мој угурсуз, брат ми је, и он је тамо, шњима,

— Тако дакле.

— Ја!.. Па, веле, поп Дамњан и учитељ и' тамо нечем зорли уче, и, веле, и њима су казали да „атагирају“ код људи. Веле, биће онда за све добро.

— А чему их уче?

— А ничему, бога ти!.. Само троше речи! Вичу тако на власт као: на вас, на господин началници и нишу тамо по новинама...

— Ко оно нише по новинама?

— Учитељ.

— Дакле он?

— Он главом. Мени каже то онај мој угурсуз.

— А кад се обично састају?

— Ноћу.

— Састају ли се још на ком месту осим у вашој мекани.

— Састају.

— Где?

— Иду свуда по селима. Синоћ су се састајали у М..... код мејане.

— Па како сељаци. 'оће ли да их послушају?

— Оће оне будале. Од први' људи нећеш наћи ни једног шњима.

— Што ми то ниси раније јавио?

— Нисам знао да је то важно, а јавио би' чим сам дозн'о.

— А од кад су се почели састајати?

— Још од зиме.

— Па када мислиш да ће се опет састати?

— Мислим, скоро ће.

— А где?

— Питаћу ја то оног мог; он ће знати.

— Упитај, вере ти, па ми с места јави!

— Оћу, господине, како не би!

— А... упамтиће они мене! рече он и шкрипну зубима.

— Научи и' намети, капетане, тако ти среће твоје!

— А... не бели ти!

— А и јесте, вала, оно учитељче!.. Да ми га је у'вагити за оне кике, би' му показ'о! — вели Ђока.

— Доћи ће он к'о снаша, Ђошо! — вели капетан.

— Ох!... Да ти 'оће пасти шака, мајку му његову!.. И ја би' дош'о да га заједно изударамо!

— То му не гине!... Него што ти брате дође?. Бога ми, учинио си ми услугу!.. — рече капетан.

— Па, реда је, господине. Ако нећемо власти нашој, ја коме ћемо, по богу! — рече Петар.

У тај пар пандур унесе каву; они уђуташе.

Пошто пандур изнесе шољице и пошто му капетан нареди да никог не пушта, попалише цигаре.

— Па којим си послом, брате? — упита капетан Петра.

— Па, 'нако, неким мојим пословима... Имам ту, код суда, на извршењу четири моје облигације, па дођо' до вас, да вас умолим да наредите да се што пре изврше. Знате, треба ми новац, рад сам у неки посао да се пустим, где ми ви онет требате.

А какав је то пос'о? — упита капетан.

— Рад сам, знате, господине, да зидам мејану у селу. Општина је добила право, али је рок прош'о а она није направила, па кад већ она није — онда сам наумио ја, ако ми ви будете на руди.

— И ја те, капетане молим, учини ми то, ако је могуће.

— Оно.. могуће је. Треба да то јавим господину министру. Јеси ли ти начинио какву молбу? упита капетан Петра.

— Начинио сам, господиње. Извол'те!

И Петар предаде молбу капетану.

Он је прочита дваред узастопце, па је онда спусти пред-а-се на астал.

— Добро, Перо; поразићемо код господина министра.

— За то сам ја вама и дош'о. Велим, ако ви не порадите код господина министра, мени није вајде.

— Тако је, вели Ђока.

— А опет вама, господине, неће бити цаба. Ја сам донео једно јагње; има петто вина и ракије у колима и то ћу дотерати тамо где ви седите; а за то знам требаће пара; није вредно да ви трошите и да радите за бан-бадава. Ево вама — јабуке ради — ово!

И ту спусти један фишечкић капетану у руку.

— Вала, Перо, вала!

— А... није то ништа, господине.

— Него значи шта?

— Изволите! — рече Пера.

— Немој заборавити да ми јавиш за њи'ов састанак!

— Сачувај боже, господине!

— Ја те молим!

— Ама, да ми дете мре — ја ћу дотрчати да ти јавим.

— Тако брате, тако!

— Ја идем, да оно вина и ракије однесем госпоји.

— Добро Перо, иди.

— А ви, господине, гледајте и за то и за оне облигације.

— Сад ће бити све наређено, рече капетан.

— Вала вам, господине, и наздравље!

— Да бог да у здрављу, Перо!

— 'Оћеш и ти, Ђоко?

— Сад ћу и ја Перо.

— Па можемо заједно.

— Заједно ћемо — рече Ђока.

— И Цера оде. Кад Ђока оста сам с капетаном ушта га:

— Шта велиш, капетане?

— Ваљан човек! — рече капетан.

— Красан, слатак човечић! — додаде Ђока.

— Бога ми, јест! — рече капетан и тури руку у џеп.

— Знаш шта мени јутрос рече?

— Шта, Ђошо'?

— Вели: „Ђоко, брате! Тебе сунце грејало; сушти си покојни књаз Мијаило!“ Бога ми јест!.. Красан човек!

— Постарај се и ти, те види, да цема у твојој околини који „бунтовник.“ Сви они, видиш,

сви су они Карађорђевици. Тај гад треба истребити из нашег народа!

— А јавићу ја теби из они' стона, чим дознам!

— И њему говори.

— Не брини!. Него, да идем и ја. Због њега сам ти и долазио! Наздравље.

— Да бог да у здрављу.

И Тока оде.

— Бога ми 'вала му! Десет дуката!.. И још дознао сам и ко су та господа!.. А попови, попови! Бре платићете ви мени! А ти учо, дечко, и ти беш знати за чичу! Скикнућеш овде, а ланућеш тамо негде око Враће!

Прохода још мало по канцеларији, онда узео капу и изађе.

СРЕЋА ИЗ НЕНАДА

Беше веома велика врућина, кад се учитељ Јова крену пону Живку у В.... Нека тора обујмила сву природу, па кроз њу сунце жеже као жива ватра. Ваздух претежак. Стока сва побегла у хладове; нигде ништа живо, сем човека, што га сунце на раду жеже.

Учитељ Јова корачаше најлак; круне грашке зноја слеваху му се низ чело и он се брисаше марамом. Но све му ништа није помагало... Најзад скиде капут, раскопча дугмета на пренику и кошуљи.

— Овако није ни у паклу! — рече он. — И што ја не пођох раније! Да ми је се само шуме дочепати!... Мука је то, кад човек обећа!....

Прође поред једне њиве на којој радише радници.

— Помаже бог!

— Бог помог'о, учо! — рече Арсен, онај сељак што га је довезао.

— По богу, Арсене, брате, како можеш радити на овој врућини!

— А морам, брате! Зар и ја не би' волео лешварити у 'ладу, него да ме пече звезда и да ме бије услара од 'шенице — ал' треба леба!

— Па ниси се ни ознојио?

— А.. почео сам!.. Шта би ти радио, славети, да те ко натера да сад косиш или вежеш?

— Ух! мани!.

— Само знаш, да ми је ону господу мало косом на ливади да потерам пред собом, онда би и' ниг'о: је ли лако сељаку?!..

— Ваљало би! — рече учитељ.

— Јес' чуо! Не би му дао да буде „министер“ ко није ор'о и кол'о...

Учитељ се насмеја. Онда се поздрави и крену се даље.

Дебели кладови у шуми хлађаху његово врело тело. Сео је на зелену травицу, запалио цигару, (пропушио је опет) па се дао на уживање...

Око подне стигао је кући поп Живковој. Она га дочека весело, и извињаваше се што му жена није код куће да га боље угости; овако ће морати бешарски: што буде бог дао.

— Не мари ништа!... А где је госпођа? —
упита учитељ.

— Отишла је пред госте. Синоћ добијем теле-
грам да јој дава сстиже сестра са Ђерком. Него,
остаћеш на вечери.

— Бога ми, нећу моћи; кућа ми сама.

— Чудна чуда!.... Баш ће те погледати
жена или ће плакати деца!.. Има, ваљда „фами-
лијаз.“

— Има, али и њега сам пустио кући да ради.

— Доћи ће, ваљда, до вече.

— Доћи ће.

— Е, па?... Остаћеш, остаћеш да разговарамо.

— Па, најзад...

— То је већ решено!.. Него дедер! Скини
капут!.. „Расништољи“ се човече!.. Погле мене!

Пона беше у кошуљама; само једно ћурченце
и чита што казиваху да је она.

Учитељ скиде капут; раскопча прсник и ко-
шуљу раздрљи на грудима.

— Деде, дијете, донеси што год да се по-
лије — рече она најстаријој својој девојчици.

*

Њих двојица седоше под једну лицу на траву.

— Има ли шта ново? — упита она.

— Нема, вала, ништа.

— Ја сам дознао нешто.
 — А шта? — упита учитељ.
 — Проклазали су нашу дружину.
 — Проклазали?!.. А ко? упита учитељ изне-
 нађен.

— Један наш угурсуз. Јованов брат. Петар.
 — Не знам га — рече учитељ.
 — Та једна улизица, бога ти!..
 — А ко ти је казао?
 — Поп Лука. Баш се јутрос састасмо и он
 ми исприча.

— Од кога је он чуо?
 — Из уста самога капетана. Био јуче код
 канцеларије, па га капетан нап'о не може горе
 бити.. Вели: „сатрђу ја те бунтовнике, само ако
 будем жив; пеће Сава њима дужан остати!..“ И
 теби прети у крваво

— Разуме се — рече учитељ хладно.
 — Зна да си ти није'о и оне дописе. И то
 му Петар каз'о.

— Од куд поп Лука зна да је Петар казо;
 није му ваљда и то причао капетан?...

— Није брате! Разабр'о он то код канцела-
 рије. Петар 'оће право да може зидати мејану,
 па је рад тога иш'о капетану. Оди'о му једно
 јагње, аков вина и двајестаче комовице. Други
 нико није више био...

— Па шта вели пол Лука?

— Он ништа!.. Вели: „жао ми за учитеља преместиће човека куд далеко а није право да он сам пати за све нас!.. Оно — право да кажем — он нама и не може ништа!.. Ни ме раяи ни поји. Ја сам свој господар... Али тебе ми је жао! 'Тео сам да ти пишем да иси дошо данас...

— Па тешто! Нек премести!

— Знаш шта?

— Шта?

— Не мораш ићи!

— Него шта ћу?

— Нисмо ваљда ни ми гоље!.. Ја, поп Лука и поп Дамњан, узећемо ти земље, направимо једну кућицу, па живи међу нама!

— А.. не!..

— Што?

— Ја сам се решио да будем учитељ, и само то бићу целог мога века!

Дете донесе послужење и наслужи учитељу.

— Знам — рече поп — али ти проклети премештаји!.. Шта ћеш?.. Преместе те одавде негде даље. Ти се тек упозн'о и запазио са људима, а они опет даље...

— Па ако!... Спремајући се за овај позив, ја сам се добро наоружао!.. Све што год ми натуре — претрпећу, јер имам зашто!..

— Знам, брате, знам! Али зар си ти сигуран да ћеш до века моћи трпети? — рече поп. — Нећеш ти до века остати такав као сад; — оженићеш се, а где двоје дише, треће се пише, па...

Учитељ узда'ну... Лена слика изађе му пред очи... Али она за њега беше само у успомени.

— Никад, попо! — рече он.

— Шта? Никад се нећеш женити?

— Никад!

— А што?

Учитељ ћуташе.

Поп се насмеја:

— Оженићеш се ти, мој Драгановићу, те опш како!

— Не!.. Не!..

— Већ ако је шта друго ту? — рече поп
Учитељ опет ћуташе. Поп Живко нехте да га узнемирује.

— Дај двјете каву! — викну он.

— Не треба кава; ја небу! — рече учитељ.

— Што нећеш?

— Врућина је.

— Ех! врућина!.. Шта ти је, бога ти!..
Што се на једаред окари?

— Ништа — рече учитељ и насмеши се. —
Па тако баш капетан?

— Он тако!

— И баш хоће да сатре ?

— 'Оће, вели !

— Лако је нама сад ! У целога срезу нема села у коме немамо својих људи. Нас има на две стотине !.. А и остали не мрзе на нас.

— Ја ! рек'о је да ће нас и на збору наћи.

— Он је луд онда !.. Кад је све казао, шта е њему остало ?..

Ј — Баш ћемо му јавити где ћемо се и када скупити !

— Дознаће он, тако вели.

— Не морамо се ни састајати овако.

— Него ?

— Дођем ја код тебе, ти код мене. Хвала богу, зар се не може звати „на ручак“, „на вечеру“, на „посело“... Па онда, крштења, венчања — све нам је жива згода.

— Бога ми, баш ! -- рече поп и насмеја се досетци.

— А осим тога, зар се не мож и писмо написати.

— Оје !.. те још како !

— Само кад је он казао шта ће да ради. Ми се сити можемо насастајати, док нам он у траг уђе !..

— Та, човече, не бојим се ја за то ! — рече поп.

— Него за што ?

Преместиће тебе, па то неће ваљати!..

— Што неће?.. Овде је ударен темељ; радина има, па нека раде даље. Мене ако преместе, ја ћу радити на другом месту. Што ме више премештају — горе по њих а боље по нас! За сад радни кријући, после ћу јавно!..

— А ако те отпусте из службе?

— Мислим да неће. У противном нек буде и то!.. Зар је мало хлеба?..

Поп Живко га гледаше са неким поштовањем. Њему се особито допадала озбиљност лица његова.

Ручак је био већ на асталу. Седоше и ручаше.

Учитељ Јова хтео је, пошто по то, да буде сам, за то после ручка рече: да би мало снавао. Поп Живко га одведе у собу где беше пријатна хладовина.

Учитељ леже.

Гледао је своју будућност пред собом. Напори у школи, борба ван школе. Свуда и на сваком месту дочекују га пријатељи и непријатељи. У мислима је пролазио преко познатих метка; зауставио се то у овој то у оној школи. И ишао је даље. Свуда је радио за своје убеђење. Пред њим стајаху и његови противници. То беху махом началници, капетани и писари; по неки богат сељак

био је у њиховом друштву. И он их све напада :
и они њега нападају, кажњавају и протопе...

И као оголео обосно; нема више ни књига;
само торба једна са две кошуље и неколико књижца,
и он то носи на леђима и иде на опредељено место;
у цени један ексер и када дође у опредељену школу,
удара ексер у зид и веша своју торбу.

И обелела коса, и клонуло тело и ишчезла
снага а он се — без игде њеог свог, потуца од
немила до недрага!.. Сви га виде сиромашна, али
сви га поштују као човека који је утрошио све
што је имао за опште добро.

То беше врхунац; даље ни његова млађана
машта не иђаше.

И све те муке не поплашише њега. Он се
био на све решно...

И... заспа...

*

Пред вече изађе са поном у воћњак. Повели
су котарицу да јабука наберу. Вечерњи поветарац
расхлађивао их је; он беше чин и ведар; ишао је
од воћке до воћке па је бирао јабуке и спуштао
их у котарицу.

— .лепо је то: имати овако свој воћњак! —
рече он.

— Је л? — упита поц.

— Јест, богме!

— О жени се, окући, па ћеш и ти имети.

— То неће никад бити!

— Збвља, учитељу!... Што си се онако за-
ћут'о данас, кад ти ја помену' женидбу?

— Море, мани!

— Што. мани?

— Тако!...

— Ти не радо о томе говориш!... Да се није
већ неки ђаволак улег'о у твоје учитељско срце,
а?.. упита поца и упиљи у њега, а неки несташан
осмејак играо му је око усана.

Он дигао главу па гледи у једну јабуку.

— Је л, море? — упита поц.

— А?

— Чу ли ти шта ја питам?

— Чуо сам.

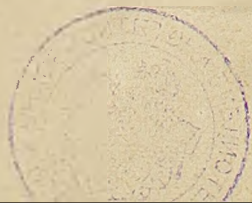
— Па што не одговараш?.. Или, можда, не-
мам поверења?

— Није, него још нешто! — рече он као
мало љутито.

— Па шта је онда?

— Није ништа!

— Како ништа?

— Па ледо!.. Ја волим једно створење које сам једаред у свом веку срео, и које ни пре ни после тога нисам никад видео!

— Па, ко је она?

— Не знам!

— Члја је?

— Не знам!

— Знаш ли јој бар име?

— Не знам!

— Како то?

— Ето, тако!.. Не знам! Не знам!.. и не знам!...

— То је чудно!

Он само слеже раменима.

У тај пар дотутњише кола у авлију.

— Твоји гости! — рече учитељ.

— Ја!

— Хајд' хоћемо ли тамо?

— Можемо. Јеси ли набрао јабука.

— За оном ми срце оста! Да ми је да је до'ватим!

— Савиј грану.

— Високо.

— Ево ове кукe.

И он узе куку и сави грану. Тамац узабра јабуку а неко викну:

— А ту си ти, течно!.. Зар тако госте дочекујеш?...

Он се окрете и... јабука му испаде из руке. То беше његова вила.

Била је још лепша него што ју је његова најбујнија машта стварала... Као да је пролеће дошло пред-а-њ...

Само уским крв у жилама његовим, а онај воћњак иђаше око њега. Као да не стоји на земљи него да је у бесконачности!. Прихвати се за грану једне јабуке, јер осећаше да ће га срце његово дићи у облаке...

— А, Марушко, ти си!.. Гле ти ње!.. Читава девојка!..

— Јест, бога ми!.. И велика девојка и свршила школу и све!.. А гле!..

Она тек сад примети Јову.

— Даље, цуро, даље! 'Вали се, само, вали!.. Што си морала поруменети? Видела цура момка!.. Но, но!.. но, но!.. Шали се теча душо!.. Јово! Ово је— моје жене сестричина, Мара; а ово је, мазо моја учитељ Јован Васић.

Јован се једва прибрао. Приђе и поздрави се. Међу тим, рука му је још дрхтаала.

— Па, како мајка?

— Здраво је, течно. И она је ту.

— Знам већ, знам. 'Ајдемо тамо; ајде учитељу! Па опет ниси узео јабуку.

Учитељ се врати те узео јабуку коју је мало пре испустио, па онда пође и он с њима носећи котарицу.

— Па како, Марушко?

— Љубим руку.

— Од куд љубиш, кад не љубиш! — рече он шалећи се.

— Баш си ти, течно! — рече она напућивши своје нешто набубреле уснице и погледавши га прекорно. — Нећу ништа да ти одговарам!.

— Их!.. марим ја!..

— Бога ми ћеш марити! Кад се ја наљутим, а ти ме што год питаш, а ја нећу да ти кажем — теби ће бити жао!

— Баш ћу се убити!

— Бога ми, оћеш!

— А.. 'оћу баш!.. Узећу ја штап, па — ка' оно кад си била мала, знам!.

— Ви'те само, господине, како мој теча чисти своје госте — рече она Јовану.

Јован се трже. Он се био сасвим изгубио у посматрању. Не знађаше шта је лепше на њој: да л' оно лепо лице ведро и без и једне боје, да л' овај витв стас; да л' она веселост њена или глупост тела.

Осмену се и рече :

— Да, чуо сам.

— А није то за све — рече пои Живко. —

Ја само : према свецу и тропар !. Ко је за ручак — ручак, ко је за батина — батину ! На пр : оно што ћу теби да дам — нећу учитељу.

— То је онда опасно код тебе бити гост — рече она.

— Опасно, бога ми !

Већ дођоше у авлију. Попа се поздрави са својом свастиком. Поша се обрадова кад виде учитеља Јову.

— Баш вам благодарим, господине, што сте нас посетили ! — рече она.

Седоше.

Међу тим Мара је свуда летела. Она беше несташна као веверица. Трчкарала је : час у кујну, час у собу, или је пролетала по авлији тамо и амо

Поша је отишла да готови вечеру за драге госте. Они сеђаху под лином и разговараху. Попа би ка'што дирнуо Мару.

— Шта летиш једнако ?

— Све ми се допада ! Једва сам чекала да се с мајком на пут кренем и да ти у госте дођем ! рече она. —

— Баш ти се село тако допада ?

— Бога ми, тече, допада ми се!.. Сад, да није срамота, изула бих се, да боса газим по овој трави!

— Врло добро! — рече она. — Онда да те удам овде, па ћеш газити боса до миле воље и по трави и по стрњици па, ако 'оћеш, вала, и по блату!

— Хвала лепо!

— Што?

— Свршила сам ја школу; сад ћу постати сеоска учитељица, па ћу и живети у селу и бити девојка.

— Машала' бога ми!.. То је нешто озбиљно!

— Ја шта ти мислиш?

— Шта ћу да мислим? Ти ћеш, од сад, већ својим зубима 'лебац јести!

— Тако је! — рече она.

Па одскакута кроз авлију.

Поставише астал на пољу. Поп Живко је био весео и расположен, а што је најглавније гостољубив. Волео је своје госте толико, да је се трудио да им жеље из очију прочита, па да их и испуни.

Није се сакрио ни Јовин поглед од њега! Он је с места био на чисто; видео је: да „онај ђаволак“ што се у Јовино учитељско срце увукао

није био нико други него — Мара.. У осталом, нису требале бог зна какве очи да то замотре; — Ово ће бити! — мишљаше поп Живко. — Није мој уча никад овако женску погледао: Вечерае ћу се уверити.

Размести госте за столом тако, да Јова и Мара седоше једно до другог.

Скоро увек, јкада нас срећа изненади — ми смо неми. Тако и Јова. Он сеђаше до Маре, па ћуташе као заливен!.. Толико жудео за њом, па сад — ама баш ни речи!.. Кроз мозак му је пројурило хиљадама мисли; на уснама му се заладнио хиљадама реченица! Ни једна не беше zgodна, свакој је ману нашао.. Та да му је бар да отпочне разговор!..

Мара га спаше:

— Господине, волите ли ви месечину?

— Волим, госпођице — одговори он.

— Ја бих преседела сад целу ноћ и не бих тренула: тако уживам.

— И ја! — рече он.

Поша отпоче неки разговор са мајком Марином, у који се и поша уплете. Јова се решио да разговара; па ма шта.

— Дакле, свршили сте школу, госпођице? — упита он.

— Да, свршила сам.

— Мислите ли тражити службу?

— Мислим.

— Хоћете ли варош?

— А... за то треба препорука, а ја — хвала богу — немам тамо (она показа руком на Београд) ни кумова ни пријатеља... Задовољила бих се и каквим мирним сецем. Да ми је бар овде у близини течиној!..

— Па... биће — рече Јова.

— Има ли које место празно?

— За сад нема, али биће једно.

— А које?

— С.....

— Та ту сте ви! — рече она и погледа га оним леним очима.

— Ништа за то!

— О!.. Ја већу толике жртве!

— Ја не жртвујем ништа, будите уверени!

— Онда ће да вас преместе.

— Да.

— Зашто?.. Да није због оцене? — ушта она.

— Какве оцене? — ушлете се под Живко: Његова је оцена: одличан.

— Па онда зашто, тече?

— Дете моје! рече пола. — Ти још не знаш да у нашој Србији има људи, који не мисле само на себе, већ и на друге. Које не може да

оглуши кад виде неправду, већ дижу глас свој против ње....

— А... знам — пресече га она — то су социјалисте... Читала сам „Новину“... Па зар сте ви, господине, социјалиста?..

— Зови како 'оћеш — рече нопа. Ми их зовемо „сиротињска браћа“!.. Е, па таке људе не трип наша господа, него их прогони. За то ти Јова и говори, да ће његова шеола остати угражњена.

— Од куд ви знате, господине, да ће вас преместити? — упита она Јову.

— Каже ми ваш теча?

— А од куд ви, течно, знате?

— А... знам!.. Док се сазнало, да је он пис'о неке дописе, онда се већ зна и шта њега чека.

— Зар ви, господине, пишете по новинама?

— Та... по нешто — рече он правећи цигару.

Она уђута... И док се он са попом разговараше — она га је посматрала. Тако млад, па већ пише по новинама!.. Па, сем тога, он је још социјалиста!.. И нехотице поче да га сравњује са Неждановом (главни јунак у роману „Новини“)... Налазила је да има лепо чело и лице; па она кестењаста коса и она је врло лепа... Па како лепо говори, и одрешито, и не замуцкује, и како је озбиљан... И она га посматраше све више...

Осети како јој срце куца... Пренесе се у мислима у друштво Неждановч. И осети неку сласт у души... Бћ јој добро као да је у друштву својих најприснијих пријатељица... Њено мало срце, — које дотле није никад зажудело, сем за мајком и блиском родбном — зажуде од једаред да забуца на грудима овога младога човека... Све би дала за њега: и мајку, и родбину, и другарице, и успомену на своје ђаковање, која јој је дотле била најдражија.. Стапао се поглед њен у снагу његову... та само да јој је, да сме прихватити руке његове...

Они се разговараху једно с другим а она сама са собом:

— Леп је!.. Млад је!.. Да је и старији — све једно!.. Али ето, како све зна! И кад рекне — речено је!.. И кад мане руком доликује му!.. Како га само теча слуша!.. А за течу веле да је начитан и способан човек.. Да ли ми је да се за њега удам!.. О!.. како бих га неговала!.. Као цветак!.. Волила бих га изнад свега; чинила бих што би год он од мене затраж; свака би му жеља била испуњена!.. Зар може бити веће сласти него појавити се с њим као жена његова у друштву? И сви указују почаст и мени као и њему!.. Па још кад бих отишла с њим у Београд, па га

преставила мојим другарицама!.. Знам да би Цана казала: ђаво је однео, баш је срећна!..

— Што си се ти, Марушко, ућутала? — прекиде је попа у мислима.

Она се трже.

— Ништа, течо, гледам како месец тијо „плови“ по небу...

— Ти се баш заљубила у месечину!

— Ја волим месечину.

— Певај што год.

— Не могу, течо.

— Зар госпођица чева? — упита Јова и погледа је.

— О те још како! — рече попа.

— Онда госпођице, и ја придружујем моју молбу попиној.

Муке њене! Не знађаше коју песму да пева, ни једна јој не падаше на ум!... Да би оставила себи више времена на размишљање, она упита:

— Коју ћете?

— Коју ти 'оћеш! — рече попа.

— Знате ли: „Еј пусто море!“? — упита Јова.

— Знам.

— Е, па ту! — рече попа.

Јекну њен звонки глас у тијој летњој ноћи. И славуј да јој позавиди! Јова и поп Живко пратише је лагано.

Међу тим она, што је више певала, све се више раздрагаваше. Песма јој је душу узрујала. Хтело би јој се да и они осете оно што она осећаше. Глас јој је дрхтао од унутарње узбуђености, те је с тога звук треперно у тијој вечери...

Кад доврши песму, она саже главу. Осетила је умор.

— Изврсно! — викну Јова.

— То значи: отпевати! — рече поп Живко.

Она је ћутала. Савладали је њени рођени осећаји, те једва чекаше да буде сама.

Деца поспаше, успавала их песма. Поша носаше једно по једно на постељу.

— Готово, зете, и ми да лежемо, рече Марина мајка.

— Јеси задрем'о, Јово? — упита поп учитеља.

— Нисам, али би се могла лећи. Могу читати што год.

— Па лепо, онда да славамо — рече пона.

И дигаше се у кућу.

Поша одведе гошће у њихову собу а пона Јову у собу за њега сиремљену.

— Ево ти, учо, свећа, а ево и књига, па бирај.

— Добро.

— Да затворим прозоре, јер улећу „насјекоме“; а после може улетети и каква «вештица» па ми те давити ноћас — рече поца смејући се и затварајући прозор.

И Јова се насмеја.

— Не бојим се ја, поцо, вештица!

Поца не рече на то ништа, него га погледа озбиљно.

— Јово!..

— Шта?

— Ништа, ништа!.. 'Тедо' ти нешто рећи.

— А шта?

Поца показа главом на собу где беше Мара са мајком, па упита:

— Да није то?

Јова га разумедо.

— То је — рече. — Али, од куд ти знаш?

— Тако ми се учинило... Па?

Јова саже главу.

— 'Ајд, 'ајд!.. Старије је јутро од вечера. Лаку ноћ!..

И оде да спава.

*

Јова се загледа у свећу што гораше на астаду. И за дивно чудо њега не радоваше онај изненадни догађај!.. Био је готово равнодушан. Љутно је се сам на се. Док је не виде, док је жудео за „непознатом“, мислио је: да му је само да види прамен њене косе — па би се растојио; сада !.. И упознао се са њом и разговарао, и стао му близу, да би могао чути њено дисање. да уво зиду примакне, па му срце опет мирно!.. Шанутао је њено име и — ништа!.. Груды му беху празне а њега је баш тиштала та празнина..

Тако не могаше већ више издржати. Он се свуче, леже и узе књигу.

Али не иде!.. Није могао ни једне реченице да схвати!.. Најзад он остави књигу и пирну у свећу.

Мрак завлада у соби, само месечина просијаваше кроз прозор на коме не беше завеса добро навучена, и прављаше сенке по зиду.... Мали понак певаше под фуруном, са поља му доицраху звуци лепе песме славујеве; из села се чујаше лавез паса, а са друма клопарање кола и свирала...

Сан му не иђаше на око. Он се окреташе тамо-амо у постељи као на ражњу; буве га цецаху...

Он лежаше још неко време, онда се диже, запали свећу, пређе неколико пута преко собе, онда седе и запали цигару.

— Ух!.. ала је покварен ваздух у соби! — рече и тешко узда'ну.

Онда свуче завесу и отвори прозор... Блага свежина летње ноћи запану га и он гуташе онај миршљави ваздух... Погледа на небо: — сјаји се месец и жмиркају звезде; погледа преда се у даљину: — жбунови на месечини изгледаху као људи; лена песмица разлегаше се из хиљаду грла птичијих, и — њега нешто силно повуче у ову лепу природу...

Обуче се на брзу руку, узе дуван и неколико палидрваца, цврну у свећу и полако, на прстима изиђе на поље... У кући сви спаваху; бар се њему тако чинило.

Он шеташе. На овој благој и мирној летњој ноћи срце му се раздрага... Како је лепо шетати на овакој месечини, па још са милим створењем, па слушати слатко тешање са још слаћих румених усана!...

И он опет угледа она два лена ока, оно румено лице, она лена уста, онај вити стас. Он зачу онај звучни глас и осети: како му срца нестаје, како се топи...

Седе сав клонуо и изнемогао.

— Па ето, ту ми је!.. До сад смо били под једним кровом; није далеко, само да пружиш руку, па је моја!... И биће моја!... Поп Живко зна — биће на руци... Баш врло добро, што се ја вему јуче исповедих, јер... сад не знам шта бих радио!.. Поп је веит, оправдао он посла...

— Да не воли она кога другог? — сену му кроз главу као муња...

И он се скамени. Само то би му још требало!..

— Не, не!.. Онако живо, несташно — није могуће да је волила кога... Чим срце девојачко осети љубав — она престаје бити детињаста, а Мара је још детињаста...

Поста сујеверан!

— Ово је срећа!.. Од куд баш да мене поп Живко зове да му данас дођем, кад и она долази. Срећа, срећа је то, па нек ми говори ко шта хоће!... Кад сам се најмање надао да ћу је видети — ја је нађо; дођех ми на ноге!... Када ми је судбина допустила да је видим — надам се да ће ми допустити и да се њом оженим!.. Сад бар могућност је ту; нема никог да ми смета... Чекај!.. Шта сам радио јутрос?.. Сећам се! Устао сам баш на десну руку. Кад сам изашао на поље, сунце се још није било родило. Онда сам зовнуо послужитеља те ме је полио; умно сам се на пољу, каву

сам био под хладником... Е, тако! Сад ћу устајати увек пре сунца, умивати се на пољу...

Би га стид!.. Он, образован човек, па да верује у те ситнице.

— Па шта! — рече осечјао. — Шта ми ту ваздан!.. Сви смо таки!.. Лаже сваки који каже да није сујеверан!.. То смо ми посмислили с мајчиним млеком. Колико год хоћеш образованих и — сви ће да слушају једну врачару, и сви ће водити рачуна о њеним речима!.. Сви ми верујемо у оно, у што верује и овај сељак; само се наша образованост одликује тим, што умемо да прикријемо и да му се смејемо, кад он, веселик, искрено прича... Човек је — човек! Створење „по образу и подобију божијем“ тако је немисно и јадно, да више верује и више се узда у срећу, него у себе!..

— Мојој вили име Мара!.. Сад сам заволио то име више свега!.. Опа сад спава као анђелака ја — ето!..

И онет устаде ходати...

Једва једаред реши се да се врати у кућу.

Оставио је прозоре отворене па се свуче те леже.

*Зашто је Мара
радила се и
да је није
дарила, већ
Зашто*

Х.

Ш Е Т Њ А

Сунце је одскочило с копча кад се Јова пробудио. Скочи с постеље и прва мисао која му кроз главу пројури беше :

— Устао сам доцкан ; нема јучерање среће!..

И то га сневесели.

Поче се облачити. Кошуља му беше нешто угужвана и он се стаде љутити. Хтео је да не буде замерке ни њему ни одељу!..

Вода за умивање, леген — све беше ту. Он се уми, очешља и углади, и, пошто је неприлично стајао пред огледалом и огледао се, тек онда изађе на поље.

Сви су били устали. Поша и Марина мајка бежу у кујни а пона са Маром у башти иза куће, која беше цвећем засађена.

— А... Јово!.. Фењер! Фењер!.. викну пона кад га угледа.

— Готово, вала!.. Добро јутро! — рече он и прихвати се за шешир.

— Бог помог'о! — прихватише попа и Мара.

— Шта ви радите?

— Ето, господине, разгледам теткин у башту. Јелте да има лепог цвећа?

— Завста! — рече Јова.

— Погледајте само!.. Не знате који је цветак од кога лепши!.. Да и вама узаберем!..

— Благодарим! — рече Јова од свет срца.

Она му додде једну виту коју он задену за преник.

— Оћеш ти, тече?

— Мени дај мало босиљка — рече попа.

Она узабра један стручак па му пружи а он узе мирисати.

— Тако! — рече Мара. — Разгледала сам теткино цвеће; сад да видимо твоју хвалу, тече!.. Ти рече да и ти имаш твоју башту.

— О!.. разуме се, разуме се!

— Рада бих била да и њу видим!

— Ако је по вољи, госпођице Марушка, извол'те! — рече попа шалећи се.

Она погледа прекорно.

— Ти се мени увек ругаш! рече.

— Молићемо, молићемо!... Извол'те у башту

Пређоше преко авлије и уђоше у другу башту, али ово беше башта са поврћем. Пона стаде и узме брисати зној. Мара га погледа на ушита?

— Зар нећемо даље?

— Куда? — рече попи и упиљи у њу.

— Да видимо твоје цвеће.

— Ово је моје цвеће! — рече пона. Ово се цвеће зове купус, ово кромпир, ово пасуљ, или како га ми сељаци зовемо гра, ово першун, ово, што лепо мирише, мирођија, ово ротква, ово...

Јова се заценуо од смеја.

— Та доста!.. доста! — прекиде га Мара, и напући уснице.

— Нуто, нуто!.. Гле како се Марушка љути!

— Па шта то значи! — рече она и погледа га љутито.

Он се насмеја.

— Значи: да си ти мала ћурка, која се буд' зашто љути... 'Ајд'мо да доручкујемо.

И одоше из баште.

Поша већ спремила доручак те заседоше за астал...

По доручку Јова се узео опремати.

— Куда ћеш? — упита пона.

— Морам кући.

— Није него још нешто!

— Морам, бога ми!

И Мару нешто штрецну када Јова рече: да мора кући. Не знам за што; али њој би врло тешко...

— А за што мораш? Распуст школски, ожењен ниси — не чека те нико! За што журиш?
— рече пона.

— Све ми се нешто чини да сам тамо преко потребан.

— Батали!.. Ти остајеш овде. Данас ћемо што год читати па ћемо пред вече у петњу.

И Мари взлете реч:

— Збиља господине, останите!

И учини јој се да су сви приметили да баш она жели да он остане, па сва плану у лицу.

Јова је погледа.

— Па... најзад...

— Остајеш!.. остајеш... рече поп Живко. — Седи.

Јова седе.

— Деде, Марушко, моје дете, донеси нам још по једну каву, али тамо у башту. Ајд'мо Јово, тамо.

Мара седе у кујну по каву а они одметаше. Кад су ушли у башту рече пона:

— Е, Јоване, драгане, канда смо пронашли...
— па застале.

Шта смо пронашли? — уишта он.

— Онога ђаволка што мучи твоје „учитељско“ срце... И синоћ си ми нешто рек'о.

— Дакле, то је нико други — него наша Марушка.

— Е, брате, — рече попа смејући се. —
— Ја ту замишљ'о читав роман; изгледало као неко „Дете растављених“ — а оно где ти сад!..
Наша Марушка!...

Па шта ту има смешно?

— Није ништа смешно — рече попа узбуљивши се. Смејем се ја себи! И ја сам ти ту размишљ'о неку вилу, неку немогућност да мог Јову видим срећна...

— Па зар је сад могућност?

— Зашто не?... Она је једна спрота девојка која ће се задовољити положајем кога ти имаш, тим пре, што је се и сама спремала за тај положај.

— Чудан си ти човек! — рече Јова. — Само о рачуну. Међу тим, ја тражим љубави; тражам жену коју волим, али која ће такође мене волити. Иначе... Милијони пред мојим очима не вреде.

— Јово, брате! Искрено да ти кажем: то није и не може бити моја ствар.... Ја не могу ни мом срцу да заповедам, а где ли туђем. Све што ја могу, то је ствар по себи свршена, јер мајка јој неће бити противна. За остало потруди се сам.

Пред вече ћемо у петњу, и ту ће вам се дати прилика да једно с другим разговарате. Ако буде бог дао и ја — благосиљам.

Дођоше до клупе и седоше. Јова направи и запали цигару, па се подними и зађута. Поп Живко је полако ђукорио арију једне сеоске песмице.

У том дође Мара и донесе каву.

Они попише ћутећи.

Мара однесе шоље.

— Што си се уђутао? — пита поп Живко Јову.

— Мислим о ономе што си ми рек'о... И... неће бити од свега ништа.

— За што?

— Ти знаш врло добро да сам ја, сем школе, загазио и у политику.

— Па шта?

— Прилике, у којима се ми данас налазимо, нису никако повољне. Са оваког рада ја могу бити прогањан с места на место, па можда и лебац изгубити. Ко ми јамчи да до мрака нећу бити позван на одговор... И кад је све то тако, онда: имам ли ја права осудити једну женску да са мношћу тумака од једног места до другог и гладна и жедна и гола и боса... А да се манем посла кога сам почео — не могу и нећу!

— Ако је она вољна да буде твој друг — онда то није никаква осуда. Ако је само то што те тишти, онда...

— Течо! течо!... прекиде их Мара у речи утрчавши у башту.

— Шта је?

— Зове те један сељак.

— Где је?

— Ето га у авлији.

— Добро.... Сад ћу ја доћи — рече под Живко и оде.

Њих двоје осташе сами.

Мара седе на клуцу и Јова могаше лепо чути како она дише. Она сагла главу па се загледала у своје плетење, које је донела у рукама, а он гледаше њену меку, плаву косу и бели врат; очи му се спуштаху на мишице, груди и стас.. Та зар он бити толико срећан да све ово сме загрлити и пољубити!...

Осећао је потребу да рекне нешто; али за жива бога не умеде баш ништа!.. Која би му год мисао пала на памет, ледила је се на језику!.. Хладан зној обливао га је.

Међу тим ни њој не беше лакше; руке су јој лагано — а и ипак приметно — дрхтале; а срце је лупало нагло и јако да је и он могао чути...

Врућина освајаше... Сунце пробијаше кроз лишће и зраци његови падаху на земљу; тичице певаху, цврчак цврчаше а скакавци скакаху по трави.

Мара прекиде Ђутање.

— Ала је дивно у селу! — рече она и диже главу.

— Збиља!... А ја мислим да је лакше у вароши; бар лети, — рече Јова.

— Варате се, господине.

— Не!.. Помислите!.. Сад да сам у Београду сад бих у неку башту на пиво. Ту направљена хладовина, музика, друштво — једном речју: све!

— Имате право. У вароши је све удешено за уживање. Али то је само удешено. И ја баш за то мрзим. Ја волим лепу природу, оваку каква је, не углађену.. Кад чујем славуја у жбуну, кад чујем жубор поточића мене нешто мине; нека милина пројма ме целу... Тако ми је као да читам старе лепе приче....

Говорећи полако подизаше главу, и већ гледаше Јову у очи. Лака румен облила јој образе, а оне плаве очи светлише се од узбуђења.

Све бих дала, — продужи она видећи да је Јова слуша — све бих дала за један кућерак у неком лепом пределу у коме шуме има. Са малом

кућницом, башкицом око ње, и нешто књига — била бих најсретнија!

— Најсретнија?... ушпта Јова, а срце му се поче стезати. — Зар баш ништа више не би зажелели?..

Она га разумеде. Порумене сва — и преко ушију — и саже главу.

Јова виде да је сувише рано почео.

— Опростите, госпођице, ја нисам мислио....

— Ништа, ништа, господине... Ваш је у мог тече леп воћњак. Каквих крasnих јабука има!... Н. пр. она синоћ што је ви узабрасте баш кад ја дођем... Ено, она је онака пста. Помозите ми да је узаберем!...

И она скочи лако као веверица, узе једно кукасто дрво, и стаде се процињати да њим грану дохвати...

Изгледаше као вила. Јови намет са свим стала. Ово лепо, несташно дете однесе је. Беше устао па стајаше као окамењен.

— Помозите ми, господине! Ево упустих грану.

Јова приђе. Она кукачом закачи грану опет. Јова пружи руку и хватајући грану дотаче се руке њезине....

Она је сва горела. И Јова за час увиде да то није несташлук него узбуђење. Срце му је нагло

лупало као да ће да искочи; чисто га је загушило те не могаше говорити...

Чисто му свануло. Као да за њега више не беше тајне... У сваком покрету Марином он виђаше усињавање... Неки му глас иза дубине душе шапуташе :

— Реци јој, реци!..

— Ево јабуке. Хвала вам, господине!.. Ох!.. ала је дивна! — узвикиваше Мара.

И поче љубити јабуку.

Јови се учини да је пољубила баш онде где је он руком држао. Он се окуражи :

— За што, госпођице, морамо да љубимо све што је лепо? — упита.

Она га погледа на му са свим најивно рече :

— Ви сте више читали, па ћете се без сумње, боље изразити. Ја само осећам да ми је нешто драго, па кад неумем друкчије да кажем, ја онда само љубим.

И опет узе љубити јабуку.

Јова би дао све да буде она јабука. Хтеде то и да рекне ал у тај пар дође поп Живко.

— Шта радите? Што сте поуштајали? — упита он.

— Узабрали само ову јабуку — рече Јова.

— Је ли, течно, да је лепа?

— А... разуме се, разуме се. Заругнела се ка' и ти... Ајде да видиш и друго воће.

И пођоше кроз башту. Поп Живко иђаше од воћке до воћке.

— Ево, ову сам добавио из Топчидера. ову ми дао поп Ранко; ово ми је први „калем;“ калемно сам на „будно око.“

— Шта је то, течно, на „будно око“?

— То је, сине мој, каламљење с листом. Узмем ево, овако лист са петељком и засечем мало даље. То је ништома воћка. Е, сад оћу да облагородим ову дивљу. Засечем ево овако, па уметнем овај лист. И тим сам је облагородио.

— Оће ли се сад примите?

— Сад неће Каламљење с места врши се до Ивања-дне — после не.

И поп Живко поче ваздан причати о сађењу и каламљењу воћа. Домаћа економија беше за њега пајмилија наука. Хиљадама сигница из домаће економије он је знао. Живина, стока, башта, поврће, усеви — о томе би говорио три дана и три ноћи. Све какоши у авлији он је знао. Нико није смео кокошке насадити, од његових укућана, сем њега; сам је правио гњиздаре — једном реџу о звему је водио тачна рачуна. Био је то човек вредан преко сваке мере. Рана зора дочекивала га је у

његовим њивама и ливадама. Сељаци су говорили: да нема бољег земљоделца од поп Живка.

— Други попови и раде и не раде; али поп Живко је зарадио сам својом грбачом — рекли би они уз реч. —

Прођоше кроз воћњак свуда. Он их позва да се врате да очекују ручак, па, пошто мало одспавају ишетаће до косаца.

— Је ли далеко тече?

— Није сине. Али ми ћемо околу лепши је пут. Мара га запиткиваше то о овоме то о ономе. Он јој на све даваше одговора.

— Волим што овако о свему запиткује, — рече он Јови.

— Шта, тече?

— Ништа! Брбљаш једнако ка' креја.

— Па зар је теби криво?

— Па то је баш што волим? Ја страшно мрзим створења која ћуте.

— Е онда, ја сам добра! — рече она мажећи се.

— Разуме се, разуме се! Зло кад не би била! Зар свршила вишу женску школу, па да нишан добра!...

— Ти ме све цецкаш! — рече она као љутнувши се.

— Па зар не видиш да сам беспослен, па морам ма шта да радим.

Јова се насмеја. И Мара се окрете смејати. У томе стигоше у авлију.

— Ође ли ручак скоро? — ушта попа.

— Скоро ће, зете — одговори му сваст.

— Де, учитељу да седнемо. Би ли било добро по једну ракију, а?

— Како ти воља, — рече Јоав.

— Иди, Маро, дете маје, донеси у канти воде да мало разладимо.

Мара оде на ^{са}бунар, а он по ракију.

— ~~Ево~~ је учитељу и пашина би је мајка пила... Није љута; тако 10. градџ, ја сам је са-
бом нек'о. Има јој три године на „укршца“ слатка ка' млеко.... Спаси бог!

— На спасеније!

— Де, Марушко, дај ону водену чашу на успи до пола воде.... Тако!.. Сад дај овамо.

Он, метву полић у чашу на спусти на астал.

— Није само бојом. Ал ја не марим за то. Нек мени није ракија кисела, или загорела или надимљена — а ја за боју не марим... Код нас знам, неки трпају шљивову кору, прже шећер и шта ти ја знам!.. Али веруј! То су само лудо-рија.... Бога ми, учитељу, грешни наш сељак, много грешни.

— У чему?

— У свему. Још да му бог не даје, на зло и наопако.

— Вот даје свима.

— Даје ја бо'ме! Али треба умет!

— Покажи!

— Учпм једнако на ништа!

— Како то?

— Није што они не слушају, него тако невако научило. Ево мој комшија! Имали смо ја и он лане по 50 комада свиња. Дође трговац с јесени и потражи. Цена никаква: по дукат комад. Мислим ја, мислим: да га дам сад јевтино. До очекуем до пролећа, појешће ми њих 50. чардак кукуруза на њу их дати по три талира.... И ја лепо дам све по дукат комад. Онда одведем трговца комшији. Не да се овај ни осолити и одби трговца. Пролетом му један плати три талира комад и — он даде. А коштале га преко мере. Место да је добио он је штетово.... Тако у свему.

— Други ће се пут онаметити, — рече Јова.

— Јок! Он ће и до године тако. Шта ћеш ти њима! Ево шљиве. Ја што ођу у пушницу, ја берем руком. Пушница ми је од 10. леса. Ја имам двадесет. Накупим сви двадесет. Метнем десет и предам ватру по истија. Чим почну шљиве пуштати пекмез ја и' тргнем с ватре, на мећем оне.

Кад оне пуге пекмез ја њи' залађујем а оне залађене мећем. И тако осушим. Али су шљиве!... Свака месната, па тешка — на царски астал да дође... Они вичу: поц увек скупо прода. А прода ја!.. Никад добра роба цести неће. За њу увек има пијаце и увек се добро прода.

Онда би се требало побринути да то народ сазна — рече Јова. — Не може бити, да он, кад зна да је нешто боље и корисније, неће главе на то да окрене.

— На првом месту позвана је држава да то учини, — рече попа. — За што дакле, да сељаку, који, тако рећи, даје јој све и сва, за што — шта — ова не помогне?... Отворила је „земљоделско-шумарску“ школу. Па лепо. Какве користи видесмо отуд? Ја не видох ни једног ђака те школе да изађу у народ, да показа како ће се ово или оно урадити, или како се овом или овом справом рукује. Јок! Где су ти ђаци?

— По канцеларијама — рече Јова.

— Тако, по канцеларијама! А што је жуљно кљуку 3 године у школи то ништа!... Дакле наше школе нама спремају само чиновнике који ће гледати да живе са наше грбаче, а више ништа!?

— Као што видиш!

— Тешко нама! Па за то ме и тишти кад се по „Истoku“ придикује: народе!... ми смо ти

учинили ово; ми смо ти дали оно; ми смо те створили независним!... Ђавола независним! Зависићемо ми од сваког ђавола. Кад се, брајко мој, једноме народу не стварају услови за живот — онда тај народ није независан... Камо у свакој нашој општини по један или два ждрепца да изведемо пасмину коња; камо по један или два бика да изведемо добар сој говеда; камо по једна справа од ти' светски новина и по један чиновник који ће нас поучити како се тим сиравама рукује? Камо то? Па да платимо ја како!... Да платимо али да видимо користи!... Јест; ал ко ће летети за Европом; ко ће учити да прави бакљаде и паркаде и сваку комедију тим великанима, ако неће Србија и српски народ!.. Ето за што : тешко нама! Мој учитељу, и брате... Никад не веруј да је оно прави пријатељ ове земље, који гледи да је „изглонцује“ ка' ципелу да би — савњим — други свет увидео како ми напредујемо. Ми можемо бити „изглонцовани“ пред светом, али — буди уверен — онда у нашим домовима нећемо имати ни проје!...

Мара донесе тањире да поставља.

— Што си се ти, гечо, тако наљутно? —
уцита она.

— А... ништа, дијете. Де, пиј учитељу.

— Попише ош по једну.

Тад се изнесе ручак на астал.

Мара је седела опег до Јове. За ручком није ћеретала као обично. Нешто се заћутала. Образи су јој горели. И јела је врло мало.

Мајка је пита :

— Што си ти тако црвена ?

— Врућина ми, мамо.

— Раскопчај реклу — рече поша.

Она откопча три горња дугмета, и Јова виде један врло мали део њених као снег белих груди. Виде и она, вештачки израђена недра... И... драж обузимаше овог младог човека. Мало се није избе-зумио и побегао иза астала.

На питања попина одговарао је расејано. Поп Живко чим је приметио и сам је заћутао.

Бад се ручак сврши попа рече да мало од-спавају. Мара је тражила од тече једну књигу.

— Ено у књижници, па узми — рече он.

— Господиње, ајте да ми изберете што год за читање.

И оде са Јовом и попом. Претураше по књигама. Јова јој даде „Јунак нашег доба.“

Она оде у своју собу. Пружи се по кревету и узме књигу. Али јој слова играху пред очима.

-- Јунак нашега доба! Јунак нашега доба!... Ох!... Ја не бих тражила бољег јунака од њега... шапуташе она... Како је диван, како је поносит

на како леп!... Све зна, о свачем говори!... Мени ужасно досадно би кад теча поче причати о калам-љешу, а он и томе зна!... Ја бих радо умрла кад би ми било дозвољено да само гледам у њега на мом самртном часу, а он мене неће ни да погледи. ...Отојич са течом разговара о коњима и шљивама и сваком ђаволу, ја стојим а он ништа.... Који је ово враг те ми је сад наспело : да плачем... Пла-кали бих до века за срећом! ...Да ми је да сам мушко — само бих се с њим дружила.. Никад се не бих од њега раздвајала; била бих и дан и ноћ с њим!.. Ох!..

Диже се с кревета, раскопча реклу па леже. Онда се диже по ново збаци реклу са себе и леже опет. Прса беху пуна. Нигде се не виђаше да је кост искочила него беше равно... Малене дојке опираху у кошуљу као јабуке... Ова пуначка прса дизаху се и спуштаху нагло као да су жељна мушких груди...

Она се претураше по постељи.

— Другарице ми веле да сам лепа. У једно време, до скоро, и сама сам мислила да сам лепа! сад видим да нисам!... Да сам лепа, он би ме гледао!... Што ме, боже, не створи па да сам најлепша! Па кад погледа у ме да му остану очи!... Ја другог нигда не би тражила..

И опет се поче претурати.

Она збиља имађаше грозницу. Од те грознице само се нати у младости... Сва је горела у ватри...

Мајка јој уђе у собу.

— Шта је теби душо?

— Врућина ми мамо.

Мајка је прихвати за главу.

— Ти сва гориш, чедо моје, ти си болесна.

— Није ми ништа, мамо! — успљаваше се она да се насмеши. — Видиш, хоћу да читам.

— А те сузе у очима, душо?

— Та почела сам да читам књигу па .. па .. жалостива је много — слага она мајку.

— Немој је читати, душо, кад је жалостива.

— Па нећу, мајко.

— Спавај мало.

— И ја сам то мислила.

Мајка јој полако глађаше меку косу и брањаше је од мува које падаху на њено лепо лице... Она је жмурила, али није спавала.

Пред вече се кренуше у шетњу: пои Живко, Јова и Мара. Поша и мајка Марина осташе да гледе вечеру.

Небо се окитило жбуњем од облака. Сунце сад просијаваше, сад га облаци заклањаху. Ветрић ширкаше те расхлађиваше дневну врућину.

Мара је ишли лагано поред поце. Пои Живко ћереташе о свачему.

Дођоше на ливаду. Косци скоро оборили. Поп
Живко ступи с њима у разговор, а Јови рече :

— Ти можеш са Маром мало прошетати ако
си вољан.

— Госпођице... ако је по вољи — рече Јова.
Мара пристаде.

Корачаху преко покошене ливаде и ћутаху.

— Јесте ли вољни да шетамо путем?

-- Можемо, рече Мара.

Изађоше из ливаде и пођоше путем.

— Чини ми се да ћемо имати кише — рече
Јова само нек се говори.

— Неће ваљати због тече.

-- Што?

— Покиснуће сено — рече она.

— А... то јест.

— Како је леп изглед одавде! — рече Мара
и застаде.

— Зајиста — рече Јова.

Обоје се загледаше у даљину.

— Госпођице! Ви волите село!

— Обожавам га!.. Погледајте!.. Они прекрасни
брежуљци, па оно сеоце са његовим раштрканим
кућицама.. Зар то није дивота?

— Јесте — рече Јова.

-- Па, ви'те ону црквицу како је лепа...
Гле'те на ову страну!.. Они дољашци под шумом

како су дивни!. Као да је кацпаа прострга... Ја, господине, не бих умела одавде!..

На једаред врисну и посрте.

Јова је прихвати за руку.

— Змија!. Змија!..

Грдна змија беше се упутила правце њима. Јова се саже и узе камен што је био пред њим. Баши се не испанећи и са свим случајно удари змију по сред главе. Она се сави у колут. Јова скиде врљнку једну те је дотгле.

Кад се вратио натраг. Мара беше бледа и нема од стра. Он је прихвати на руке. Она клоу са свим.

У његовом наручју, девојка, девојка коју воли више свега, за којом је жудео толико време.

И он беше онемео. Ништа не знађаше шта чини... Љубио јој је косу, врат, па најзад и лице. Девојка дође себи. И он се трже....

— Гослођице!.. Ја... ја..

Али ти Мару савладали осеђаји. Она узе његову руку, принесе је устима својим и пољуби.

Као луд он гледаше у њу.

— Маро!.. Ја те волим!. А ти?...

— Само тебе!.. протена она.

— И ти мене волиш?!

— Волим!.. Па сад нека буде што бог да!

И биет му клоу на руке.

А он љубљаше као манит: и лице и руке и зрат и косу...

— Сад сам срећан! — рече он.

— И ја сам!

— Хоћеш ли бити моја?

— Само твоја!.. Ајдмо!..

Срце пуно. Тесна му земља!.. Да му је да лети по оним облацима! Мара његова!.. И то тако нагло, тако брзо!.. Како то би?..

Мислио је да сања. Ал ето, види, она иде поред њега; наслонила се на његову руку; гледе у њега она два ока, што бејаху свет за њега!..

— Опрости ми! — рече она. Видела сам змију. И бојим се и гадим се од ње... Опрости!..

— Али шта да опростим?

— Показала сам се страшљива — рече она и плашљиво погледа у њега.

— Ама шта страшљива!.. И ја је се гадим! и ја не марим да видим змију...

И наже се те је опет пољуби.

— Маро!

— Чујем.

— Увери ме: да не сањам! Зовни ме именов; Она га зовну.

Он је опет пољуби.

— Знаш!.. Ја сам лудио за тобом! Видео сам те само једаред у Београду на — више ни-

кад!... Мислио сам да си вила, да си анђео!...

И кад дођох код поп Живка, а ово — ето среће!...

Право веле; има бога, има судбине; свега што веле да има — има! ...Нашао сем тебе!... Онако жудео — сад те ево смем загрлити!... Ево!..

И он обави руку око њеног облог паса.

— Је л: само моја?

— Само твоја!...

Он хтеде да је пољуби али смотри поп Живка, Он их чекаше на путу.

— Ено поне, — рече.

— Јесте шетали? ушта пона.

— Јесмо.

И пођоше. Јова беше преко мере весео. Код куће пошине нађе свог послужитеља.

— Шта је?

— Дош'о пандур.

— Какав пандур?

— Пандур из канцеларије.

— Ша шта ће?

— Тражи тебе. Вели: зове те капетан.

— Каже ли: за што?

— Јок!... Само вели: иди па га нађи. Мора ићи са мном!

Мара беше бледа као крпа.

Поп Живко рече:

— Не мораш да идеш вечерас. Иди ти на кажи, да ниси нашао учитеља.

— Ал он ће доћи овамо. За то је мене и посл'о попа.

— А где је попа?

— Он оста код чкоче.

— Морам ићи! — рече Јова.

— Да вечерамо бар; готова је вечера, — рече пош.

— Благодарим, госпођо, не могу вечерати, — рече Јова. — Збогом!

И узе се поздрављати.

— Па да те бар испратимо, — рече поп Живко.

И пођоше он и Мара да га испрате.

— Знам за што зове.

— Не мари ништа. Ако ме предусретне лено — и ја ћу лено; ако дрско и ја ћу бити дрзак, дођоше до савијутка.

— Вратите се. Збогом оче Живко!.. Збогом! госпођице!

Мара му стеже руку и погледа га очима пуним суза.

— Збогом пош'о Јово! — рече пош.

— Збогом пош'о срећо моја! — прошанута Мара.

И стајаше и гледаше за њим све доле док не замаче у шуму. Онда уздану.

Ишли су најлак Ћутећи. Она га поздрављаше по звездама; а кад кући стиже она уђе у собу па се кроз сузе мољаше богу да га заштити.

XI.

ВРШИОЦИ ЗАКОНА

Мрак је већ пао био на земљу кад Јова стиже школи. Ту затече попа Дамњана који ћуташе, и пандура који је викао на сва уста.

— Шта је он да за толико не дође?... А њега треба везати па кад га притегне нека му искоче прса вако!... То тако научило!.. Ни зна за власт ни поштује закон.. право вели господин — не поштује закон он је — да ти кам — прави „бутовник“!.. Али треба њему придати зорове па да му очи искачу.. Јес!..

У тај нар, Јова на врата.

— Добро вече!

Поп Дамњан прими бога а пандур се изадре:

— А где си ти?

— Ево ме! — рече Јова оштро.

— Видим! А где си до сад?

— А шта се тебе тиче?

— Тиче ме се! Чекам ја тебе воде има три сата.

— Што си ме чек'о? Што ниси оставио позив — ако има — па иш'о, а ја бих дошао властг.

— А кад би дош'с?

— Сутра.

— Знам ја то!... За те сам и чек'о Ти ћеш сад, са мном.

— Ноћас?

— Ноћас, ноћас!

— Само то неће бити!

— Шта велиш?

— Ја нећу да идем ноћас!

— Ја ћу те везати па потерати! — рече пандур.

Јови сенуше очи.

— На поље! — цикну он. — Овде сам ја гаса а ниси ти!... На поље!..

Пандур стукну у назад. Поп Дамњан се умеша.

— Немој Јово, остави се сад тога!

— На поље!.. На поље!.. — цикаше Јова као гуја.

— Молим те, господине, учитељу, немој се што год замерити!.. Ји, напо ка' човек .. није да рекнеш... Јер које ја тебикар рекнем, мени је, знаш, наређено... јер које је он мени реко и... ко-

јешта, јер он, знаш, старији је: могу изгубити лебац.

— Шта сам ја теби казао?.. викну Јова и пресеце пандура очима.

— Добро!.. Ја сам већ разумео!.. Ти велиш доћи ћеш сутра. Добро! Ево ти ово писмено... Лаку ноћ!...

Остави позив на астал па изађе.

Јова узе позив.

— Зове те? — упита поп Дамњан.

Зове!

— За што ли је?

— Због састанака.

— Зар дознали?

— Дознали.

— Ко им достави?

— Она рђа из К..... тражи мејанско право, па не зна како ће да се улаже друкчије, него достављањем.

— Па шта мислиш?

— Ићи ћу.

— Затвориће те.

— Ако!

— Ниси треб о љутити ову рђу. Не знаш какав је подлац!

— Зар још и њему да клањам?

— Не велим то; али било је начина да се и блажије поступи.

— Сад — беше што беше!.. Баш да не клањам и њему... Оставимо тај разговор!

— Од кога си чуо да је за састанке дозвоао капетан? — упита поп Дамњан.

— О, поп Живка.

— Шта вели он?

— Шта ће рећи!.. Вели мени! бићеш премештен... Све једно!.. Ја ћу опет остати овај исти!

— Вала, ако до нечега дође ти не мораш ићи!

— Него шта ћу?

— Остаћеш овде, с нама.

— Од чега ћу живети?

— За то не брини!

— Хвала, Дамњане, брате! ...Али, ја не бих могао примити тога дара.

— Што?

— Млад сам, здрав сам; мислим да још могу хлеба зарадити.

— Ко говори о томе?. Али ти нама требаш!.. Ти требаш целој овој околини!

— Треbam ја свуда!... Али молим те, да не говоримо о томе. Хоћеш да спавамо; врло сам уморан.

Поп Дамњан не хте ноћити, него се поздрави и оде кући. При расстанку рече :

— Јави — по ком било — шта је с тобом, да знамо.

— Јавићу.

— Лаку ноћ!

— Хоћеш ли дати твога коња?

— Послаћу зором.

Кад поп Дамњан оде он се свуче и леже у постељу.

Није био уморан, али је желео да остане сам са својим мислима. Желео је да мисли о њој, да му нико мисао не прекида.

И сав се предаде. Њега није брига јела о томе: шта ће бити сутра код капетана Саве; није он зазирао од капетановог „горопадног“ погледа, — он гледаше два сузна плава ока како га прате; он се упијаше у душу младе девојке која му је сада све, сва мисао: и отац и мајка и породица и пријатељи, и прошлост и будућност... Њему зужаху још у ушима речи: само твоја!... и само за те две речи из њених уста — он даје све и забравља све!... Назвати њу својом, љуљшкати је на своме крилу, славати на њеним грудма — зар има што год вредније!.. Та тога ради вреди да човек и живот изгуби а да не зажали!...

— Пошто је само једно овако уживање — мишљаше он. — Чиста, бела постеља. Она лешкари, обружила ноге по душеку, „ка'но патка по дубоку виру“ — што пева песма. — „А где ћу ја да спавам, злато моје?“ — „Ту до мене“!.. — „Дај ми јастучиће под главу, моје јастучиће“!.. Она подмеће груди... Их!..

И он скочи са постеље...

Можете мислити како је спавао!..

Сутра дан зором дође пош Дамњанов момак и доведе коња.

Он се уми, запали цигару и узе сркати кафу што му је служитељ донео.

Пошто је кафу попно, обуче се, узео неколико налидрваца те метну у џеп. Послужитељу нареди шта ће да ради ако он не би дошао до вече, па онда опкорачи коња.

Ишао је час ходом час у касу; био је расположен усљед неснавања, па је певао целим путем до канцеларије.

Кад је стигао на место, одјаха коња пред мејаном, уђе у мејану и попи кафу, па се онда диже у канцеларију, јер већ беху засели.

Иђаше сасма равнодушно. То беше такође усљед неснавања, јер он и иначе не беше равнодушан.

На вратима канцеларским нађе синоћњег пандура. Овај беше достојанствен као какав војвода. Назва бога. Пандур само климну главом.

— Је л господин капетан у канцеларији? —
упита он.

— Јесте.

— Јави ме.

— Чекај.

Он ходаше ходником тамо и амо. Не беше никога сем њега и пандура. Он мишљаше да је капетан у послу, па извади кутију и направи цигару. Таман припали, пандур отвори врата и викну:

— Учитељ из С.....

— Пусти га, — рече капетан.

Он баци цигару и уђе.

Капетан Сава сеђаше као какав бег.

— Добро јутро, господине!

— Бог ти помог'о! — изадре се капетан.

— Ви сте ме звали.

— Камо се јуче? Зар се тако долази на
позив?

— Нисам био код куће.

— Ја где си био?

— Ишао сам да мало проходам.

— А што си тук'о мог пандура?

— Нисам; ал кад је тако, готово ми је жао
што нисам.

— А зар би ти њега смео тући.

— Исто онако као што би он смео мене ни крива ни дужна везати.

Капетан Сава упиљи у њега. Он му издржа поглед.

— Па је ли, млади господине! Ти ми изволеваш тамо градити неке бунтовничке састанке ноћу.

— То је лаж! — рече Јова.

Капетан опет упиљи у њега. Он опет издржа поглед.

— Лаж!

— Лаж!

— Али кад ја знам!

— Опет је лаж!

— Ал ако сам ја добро извештен?

— Ако сте увек извештени као синоћ о томе, да сам тукао вашег пандура — онда имате крајне извештаче.

— Господине! Будите мало учтивији, јер ја часом пресавијем табак.

— Не знам шта сам вам неучтиво рекао!

— Знајте да говорите са старешином!

— Знам, господине. Али се надам да старешина неће забранити да се браним, ако сам неправедно нападнут!..

— Па лепо, брани се!... Јеси ли прикупио са поп Дамјаном и поп Живком тајне састанке?

— Нисам.

— Ниси?

— Нисам!

— Ниси ништа говорио на тим састанцима против књаза и против владе?

— Ја нисам био ни на каквим састанцима а још мање говорио против владара и владе.

— Али јеси!

— Кад тако тврдите, ви имате и доказе.

— Имам.

— Онда, врло добро! Тужите ме суду.

— Ја сам теби сад и суд и све! — рече капетан Сава и скочи.

Учитељу Јови кледнуше колена и задрхта срце. Оваки терети нису лаки. Но он се брзо реши: да истраје у свему.

— Јеси говорио? — викну капетан и унесе му се у лице.

— Нисам — одговори он привидно мирно.

— Јеси!.. Јеси!.. Ти си писао и оне дописе у „Виделу“.

— Нисам!

— Али: јеси!

— Нисам!

— Али признај: јеси! Ја знам: јеси!..

Признај!....

Капетан Сава скакаше од муке.

— Ако је вама у интересу да ја признам да сам радио оно што нисам — ја вам могу учинити ту услугу, — рече Јова.

За то се време већ био прибрао.

— Дакле: ниси?

— Нисам.

— Што имаш посла са поп Дамјаном?

— То ми је питање чудновато! Начела моје „Педагогике“ вели: тешко оном селу где се не слажу свештеник, учитељ и кмет. Ја мислим да по мојој „Педагогији“!

— Каква „Педагогија? Баш си ти нека „Педагогија!.. Ал ја ћу теби дати сад и твоју „педагогију“ и све!..

И дрмну меденицом.

Пандур уђе.

— Води га у апс! — вићну капетан.

— Полази! — рече пандур.

Јова пође.

— Оћеш да признаш? — упита капетан.

— Не знам шта?

— Да си скупљ'о састанке.

— Нисам!

— Терај га.

Он изађе с пандуром.

— Славу ти твоју!.. Сад ћеш ме упамтити!...
рече пандур.

— Само ми приђи!... Ја видим да сам овде међ курјацима. И ја ћу бити курјак!... Бар теби могу судити ако другом не!...

Опет зазвони звонце. Пандур се врати.

— Зовни — де га овамо!

— Јова уђе у канцеларију.

— Па баш ниси?

— Нисам!

— Ниси ништа говорио?

— Нисам!

— Ниси пис'о ни оне дописе у „Виделу“?

— Нисам!

— Ти онда знаш ко је.

— Не знам!

— Ни то не знаш?

Не знам!

— Знаш ли ти, драгановићу мој, да ми овде имамо једну страшну апсану?

— Не знам!

— Е сад ћеш знати!

— Добро!.

— Па теби је баш све једно: ја бити у апсу, ја у слободи?

— То није!

— Па што не кажеш?

— Не знам шта да кажем! То о чему мекитате, није ми познато!

— Ајд у апс.

Јова изађе.

Пандур иђаше за њим. Отвори апсану и Јова уђе у нутра. Брава шкрипну.

— Сеете! — рече он.

Погледа у наоколо. Зидови црни, неокречени... По зидовима се виђаху бразде ишаране угљеном; неке показиваху по све безобразне слике. Кроз малени прозор улажаше мало светлости.

— Требао сам искати решење... Ал која вајда!... Нећ носи ђаво!.. Хвала богу кад су ми бар дуван оставили.

Направи и запали цигару.

Таман повукао неколико димова, брава шкрипну. На вратима се указа пандур.

— Ајде!

— Куда?

— Зове те господин.

Он изађе пушећи.

— Ваџи цигару! — рече пандур.

— Што?

— Ваџи тако. Идеш пред власт на с цигаром.

— Ја овако....

Уђе у канцеларију.

— Па баш ниси?

— Нисам.

— Добро ти ћеш у Шабан код г. начелника.

— И тамо ћу.

— Опреди коња па ћеш ићи с њим! — рече капетан пандуру.

— Он неће ићи са мном!

— За што?

— За то што ми прети! — рече Јова... Ја могу сам отићи у Шабац, као што сам сам и овде дошао.

— А кад ја заповедам!

— Само ја скидам у напред са себе одговорност; и молио бих, да ово, што вам сад кажем ставите у протокол.

— Оћеш ти мени заповедати, дроња један! А?... Што наредим оно бива!

— Молим вас, господине! И ја служим ову државу.

— Па шта је с тим?

— Ја мислим: да нисам дроња!.. А после тога, господине капетане, вама ће бити познато, да и ја овде сваког двадесет шестог долазим са квигом за плату.

— Познато ми је. Па шта?

— Онда сигурно знате и то: да сам ја слуга ове државе као и ви, па неће бити поштено ни по мој ни по ваш образ да ја идем са пандуром окр. начелнику.

Капетан Сава поћута, па онда рече:

— Добро. Са овим писмом да идеш и да се јавиш господину начелнику.

— Добро.

— Сад иди!

Учитељ се Јова окрете без „збогом“ и изађе.

У мејани цопи онет кафу, одкорачи коња па у варош.

Стигао је око три часа по подне. Одјаха коња и предаде арцији а он се диже у окр начелство.

— У ходнику беше неколико људи; пред вратима сеђаше пандури... Тајац — муву да чујеш.

Јова приђе пандуру.

— Шта ћеш? — упита га овај оштро.

— Је ли ту господин начелник.

— Није ваљда начелник него началник, рече пандур.

— Да учим српски од пандура! — помисли Јова. — Да, господин начелник. — додаде гласно.

— Ту је. Шта ћеш?

— Подајте му ово писмо.

Пандур узе писмо, загледа га отуд и одуд, па онда унесе и врати се

Зазвони звонце. Пандур отвори врата.

— Нек уђе господин.

Пандур с места поста учтививија.

— Изволте! — рече Јова.

Јова уђе. Господин начелник беше човек висока раста, сув и риђ. Стајаше кад Јова уђе.

— Помаже бог!

— Бог помог'о!... Изволте се'те!

— Јова га погледа. Око усана играше му осмејак; управо цело му се лице смешило. Беше то човек пријатан и врло се лено опходис са свима. Тако исто дочекао је и Јову.

— Ако се не варам ваше је име Јован Васић?

— Тако је — рече Јова.

— Драго ми је!... Пушите ли?.. Извол'те, правите!

— Благодрим! — рече Јова, и узе кутују с дуваном.

— Јесте одавде родом?

— Нисам, господине. Из Крагујевачког округа.

— Имате фамилије?

— Имам. Живи су ми још и отац и мајка.

— Мило ми је! Мило ми је!... Коју сте школу учили?

— Учитељску.

— Јесте свршили?

— Јесам, господине.

— То ми је мило! Млад човек!... Како сте прошли са ревизором?

— Добро. Дао ми је оцену одличан.

— Врло красно!...

— Онда се понаже Јови ближе, па смешећи се ушита.

— А бога вам господине: стоји ли ово у истини што ми капетан Сава пише?

— Не знам шта вам пише, господине.

— Та ман'те га, бога вам!... Пише: да сте ви сазивали неке тајне састанке, да сте тамо на њима говорили против Његовог Височанства и владе, да тамо буните људе, да сте чак напали и тукли његовог пандура кад је дошао да вас позове... пуно пуно написао!

За време говора мотрио је свађу цртицу на лицу Јовановом; хтео је просто, да му у душу завири.

— Мучан је мој положај, господине! Кад један старешина средски тако вама о мени пише — ја овца не умем ништа одговарати. Његов извештај — то је званичан извештај; моје причање то је само приватно причање, између нас двојице. Међу тим, господине, поступите по дужности!

— О молим, молим! Нисмо ми главосек! Немојте све ценити по Сави. Он је врло добра душа, поштен чиновник — али то му је маџа. Будите уверени да он то чини из претеране ревности.. Ја то знам, па за то ођу да видим шта је у ствари. Стоји ли што од овога у истини.

— Не, господине!

— А онај допис?... А... (и ту куцну Јову по рамену и насмеја се грохотом) — оно је ваше; то ми не можете одрећи!... Види се да је писао човек зналац.

— Може бити да је зналац писао, ал ја нисам!

— Нисте?

— Нисам, нисам!

— Не може бити. У вашем срезу није ни један дорастао да онако језгровито пише; нарочито стил. Ја кад прочитам што год написано лепим стилем — опростио би ономе ко је писао па да би и мене самог напао.

— Верујем, господине, ал ја нисам писао. И врло ми је жао што вас не могу услужити, него потрудићу се да разберем.

— Збиља!.. Вама ће то најлакше поћи за руком; ви ћете то дознати. Та и ви сте човек од „нових људи“...

Јова се насмеја.

— Јесте!.. Јесте! Познајем ја по вама!.. Је ли те да јесте?

Јова виде да већ више не може лагати.

— Та... да боме — рече. — Шта ћу?. Така ми је била околина. А „човек је производ околине.“

— Да бо'ме! Да бо'ме!.. Будите уверени да ја немам ништа против тог новог кола. На њему свет остаје!.. Ми матори, држимо још мало, па, већ, кад пустимо — онда више нема!... Моја кћи мени каже. „Отац, ја сам права радикалка!“ — „Тешто, душо“, велим ја... Не да се то притегнути. Нови људи нова начела. Ми старији морамо да се догонимо за вама... Знате шта се мени не досада код омладине?.. Оно што они 'оће да сруше највећу светињу, владара. То ни ви не би трпили. Таке ја гоним. Ако познајете таквих лица, доставите ми. Отацбина ће вам бити благодарна, а ја узимам на се да наградим ваш труд... Признање треба за услугу. Није л тако?

— Тако је.

— Ви би нам били врло корисни у том погледу јер у вас нико не сумња. Награда вам је сигурна! Можете — ако 'оћете — и у напредак нешто да добијете. Ја верујем на вашу реч!... Чим сам вас видео — ви сте ми се дочали. Дакле, оћете!

— Ковац дело крас! Прво да видимо дело — па онда награду.

—То ми се допада! Ви ми се све већма допадате.

Приђе са свим ближе Јови стече му руке па га погледа у очи.

— Млади учитељу!.. Стварајте себи каријеру.

— А немојте ми само о каријери говорити. Сад још могу да мислим да ћу се сретно оженити, али додније, на крају крајева, ја видим једног јектичавог старца чији су синови кочијаша а кћери у куцлерају... Не говорите о каријери.

— Та у каквом учитељству! Зар ви не можете у полицију — да видите напретка.

— То је друго!

— На мене се ослоњите!

— Збогом, господине!

— Збогом!

Јова силазећи низ басамаче хтеде пући од смеја.

Кад изађе на улицу њему сину кроз главу ова мисао;

Код нас вршиоци закона или су медведи, као онај пандур, или курјаци, као капетан Сава или лисице, као начелник Панта. ...Свега имамо — само људи немамо!..

ХП.

НА КРШТЕЊУ

Учитељ Јова не може се, и поред све добре воље, вратити истог вечера кући. Требало је се ту састати са овим и оним пријатељем, опричати догађај, који га је дотерао у варош, припитати: „има ли што ново“?... и т. д. и т. д... Морао је преноћити.

Док је у друштву седео и ишло је које како; али кад леже у постељу — као да га гује кољу... Освртао се тамо амо. У грудима му беше, као да је неко затру наложило... Кајао се, ужасно се кајао што је остао.

— Ја сам сигуран да она сву ноћ заспати неће! — говораше он. — Сирота Мара!.. Мој мили анђелак!.. И ја легао!.. Идем с места... Како ће се она обрадовати кад ме види! Поругнеће они бели обрашчићи!..

Идем, идем!

Устаде и поче се облачити... Крв му је кипела у жилама а срце лупало нагло и бурно...

Обуче се, изађе у ходник и погледа на поље. Помрчина као тесто. Кроз главу му сени мисао:

— Шта ће казати ови! ...Да се бар писам свлачио или да писам ни казивао да ћу да спавам!.. Ваш је то лудо!.. Да ја у напред не промислим шта ћу да радим!..

Није му било на ино. Морао се вратити и лећи у постељу.

Погледао је на часовник који куцаше на столу. Један по по ноћи.

— Па... још три сата, па ће сванути — рече ов. — Дај да прилегнем мало.

И опет се спусти онако обучен у постељу.

Мали часовник тик-такаше; Јова запали цигару а угаси свећу...

Цигара сене а он готово гуташе оне димове, најпре нагло, онда слабије и слабије и, најзад... цигара се угаси...

Он заспа....—

Кад се пробудио сунце је било искочило са два копча. Он скочи, сети се где је, а где би требао да буде. Гњев му је кипео у грудма. Он се љутио на себе самог, на послужитеља мејанског, на цео свет...

Умисео се на врат на нос. Онда изађе у ме-
јану. Попи каву на врат на нос, плати рачун па
— збогом!...

Коња је гонио нагло. И ма да коњ беше до-
бар и брз, њему се чинило да је мисис. Пут му
се отегао у сестрагу. „Лена природа“ за њега
не имађаше дражи. За њега је имало дражи само
једно име, име Мара, и он га је целим путем
шацутао.

Желео је... али ко може казати шта је же-
лео?... Било је ту жеља свакојаких; било је на
пример и оваких:

— Да ми је да сад нађем овде на путу
једну кесу дуката... наполеона!... Да има хиљада...
две... Мало је!.. Бар пет хиљада!... Па одавде,
правце да идем, поп Живковој кући. И, тамо на-
ђем све њих на окупу. Дочекају ме да не може
лепше бити. Ручамо и тек по ручку ја од мајке
њене њу просим. Сви се тек згледе, а ја рекнем:
„Госпођо!... Ово вам стављам на расположење. Она
код мене неће бити сироче!...“

— Помоз бог! — рече један сељак и пре-
киде га у мислима.

Он диже главу.

— Бог ти помогао! — рече.

— Вала богу кад си се вратио!.. А ја
пош'о у чаршију.

— Ко си ти?

— Ја сам Јевта, поп Живков компија...

— Шта ради попа? — прекиде га Јова.

— Здрав је. Оде Максићу на крштење. Сад баш мало час сreto и поп Дамњана, оде и он.

— Код Максића?

— Ја! Са поп Живком одоше и оне варошке... Он мени даде ову писму. Ево, рашчитај.

Од отвори писмо

„Драги Јово,

Синоћ сам чуо да си отишао вачелнику. Рад сам да дознам шта је. Ако те ово писмо сретне у путу, похитај Максићу, ту ћемо те чекати.

Здрави смо. Поздрављају те сви, а највише твој друг

поп Живко“

— Попа ми рече — вели Јевта — ако те сретнем да ти дам писму; а ако те нигде не сретнем, онда да распитам у чаршији и да дам оном Срети мејанцији да ти како год дотури.

— Е, хвала! хвала!

— И ја ћу кући.

— Зар нећеш у варош?

— Јок море!

— Ти си дакле само због мене пошао?

— Ја!

— И, онда можемо кући.

Ишли су неко време ћутећи док ће рећи Јевта!

— Ама, учо, немој ми замерити, шт'о би те нешто.

— Шта, Јевто?

— Је л истина да те је ванстав уапсио?

— Јесте!

— Их!.. Образ му његов!.. А славе ти, је л за то што си ти њега испис'о у новине?

— Јесте.

— Рђа га од бога отела! Баш је угуреуз!

— Шта ћеш му?

— Знаш, прича то мени поца, а ја се ска-
менио... Зар и то може бити?..

— Може, Јевто!

— Их, брате!.. Онда ништа од нас. Ово је скоро смак света!.. Кад је већ дошло до тога да се и државски људи апсе — сјада ту нема добра!.. А, славе ти, учо, кажи ми што те уапси?

— Па због тога што сам писао против њега по новинама.

— А мени кажу да је и због тога, што си ти сазив'о зимице нас те оно говорио.

— И због тога!

— А ко ли му то доказа?

— Неки веле да је Петар.

— А лопар му његов!.. Ако он не за зна за врљику ћукни ме!..

Пут што вођаше у Б..... беше пред њима.

— Збогом, учо!

— Зар ти нећеш са мном?

— Нећу. Журим кући. Има триста послова!

— Е, збогом пошо!

Јевта оде право, а Јова окрену на лево.

Журно је као на крилима. Та опет ће да види Мару!..

Стане кући Маревића. Челад се устумарала по авлији и послује. Једна од жена прихвати му кова, а једва га позва у кућу.

У ходнику се сусрете с Маром.

Вукнуше обрашчићи у девојчета као да пламен лизну.

— Помаже Бог! — рече он.

Бог помогао!

Руковаше се. Она му стеже руку.

— Је си ли жив? ушта.

— Жив сам.

Она утрча у собу као махвита.

— Течо!.. Течо!.. Ево господин Јове!

Сви поскакаше. Јова се појави на прагу.

— О!.. Добро дошо!.. Добро дошо!.. викнуше они.

— Боље вас нашао! — рече он.

И рукова се са свима.

— Седи. — рече домаћин.

Јова седе,

— Шта је тамо? — упита поп Дамњан.

— Добро је. Обећао ми је начелник уна-
пређење да му будем свијош.

— Шта?

— Понудио ме је да му шпејунирам.

— А ти?

— Пристао сам.

Они се окретоше смејати.

— Зар баш дотле дошло?

— Дотле!... И то ми обећао да ће ме пре-
вести у полицијску струку где ће ме он нарочито
на уму имати.

— Ама, збиља, шта је? — упита поп Лука.

И Јова исприча све.

Смејали су се његовом споразуму са начел-
ником. Максим рече: Баш је потребно господице!

— Јест, ка' у 'ладну собу! — рече поп
Живко.

— Па какав му мислиш извештај поднети
учитељу? — упита поп Лука.

— То ћу смислити — рече Јова.

— Донеше послужење те га послужише. Астал
је био постављен.

Заседоше и онако задовољни слатко ручаше.

Пошто се — по обичају — даде дар и уздарје и жене усташе, они при чаши вина продужише разговор.

Поп Лука рече :

— За дружину сазнадохе. Шта мислимо сад?

— Да продужимо и даље, — рече поп Живко.

— Где да се састајемо? Зар ту неће бити вребања?

— Ево овако. — рече Јова. Сад настају славе и друга весела!

— Бога ми баш! — рекоше остали. Та ти је паметна, учитељу.

— Шта имамо да се плашимо? Наша дружина напредује. Зимус, кад смо почели, било нас је дванајест. Сад нас има две стотине. До зиме биће и више. Корак по корак треба ступати у напред. Не треба наглити јер ћемо се уморити. Нека сваки обрати по једног на — доста!... Ви сте овде сви људи вићенији и богатији. Не одричите се сиротиње она се вас нигда одрећи неће. И наше ће коло расти. Објасните сваком, кога у коло уводите, његова законска права; упутите га нека их уме бранити, и ви сте створили свесне другове... Да би их боље утврдили у томе, покажите лично како се то ради. Онда смо сигурни.

— А полиција? — упита Макса.

— За њу је лако! — рече пош Дамњан — Јовин је план врло леп. Он је пристао да буде начелников шијун. Зар не може неко од нас бити капетанов?...

— А... то нећемо!

— Не велим ја да то буде прави шијун који ће му носити поруке и отпоруке. Ту треба мајстор, који ће то уметнo намештити, па да им свима намет помери... Ми морамо да радимо с рачуном - иначе смо пропали!... Ми у народу немамо противника. Наши противници то су полицајци и њихове припаднице који оће да кметују... Дакле сама власт!... Шта нам треба да радимо? Треба бити с њима у љубави - И то не у правој љубави, него тако то удесити да се сваком оном чини да је тако. Кад тако удесимо онда смо на коњу.

— Онда, како ти велиш, пош, треба и ђаволу свећу приналити.

— Јест, и окадити га! — рече пош Живко. Треба и њему по некад!

— Што мора бити — мора! — рече пош Дамњан. — На тај начин ми можемо радити мирно и безбрижно... Кад се будемо са свим приремили, кад будемо имали своју војску — лако нам је ступити у борбу.

— Па, да!.. кога велиш да почне с капетаном? — упита пош Лука.

Ето, ти! рече пош Дамњан.

— Не могу ја!

Што?

— Не могу!.. Ја би' се с њим за час завадио. Мрзим тога човека!..

— Он у мене сумња — рече пои Дамњан — Мени не би ништа помогло, а ја би' почео. Него, ово пои Живко.

Пои Живко се наслеја:

— Зар баш не може мене обићи?

— Не може! Не може!.. Ти ћеш умети с њим — повикаше сви.

— Најпосле, нека ђаво носи! Покушаћу!

— Неко мора. Ти му умеш свашта причати.

— Та то ће већ ићи, само кад наумим. Сад сам баш купио једну њиву. Отићи ћу да потврдити тацију.. Почећу се пренемагати: како је покварен свет; како већ не поштује ни власт ни никога из пребелом свету. Пменећу и ове, „проклето“ новине.

— Славе ти, ако те запита за онај допис... — рече Јова.

— Ја ћу казати да си ти пис'о!

— Шта?

— Казаћу да си ти писо! Прво и прво вероваће ми због тога и за све остало. А ти мажи, око начелника, тој ће те заштити.

— Врло наметно! — рече Јова и окрете се смејати. — Мени он неће моћи ништа. Међу тим теби ће дозволити да се са мном дружиш да би ме „искусио.“

— Тако је! — рече поп Живко.

— Е јесте ђаволи! — рече поп Лука и насмеја се.

— Ако мислимо нешто да урадимо, морамо овако! — рече поп Живко.

— Није поштен начин борбе — рече Јова — али га се морамо латити, да би постигли цељ, јер цељ је поштена.

— Дакле — рече поп Дамњан.

— Ја примам капетана на свој врат, Јова је већ примио начелника. А ви, богме, гледајте сваки у свом крају.

— Тако је!

— Гледаћемо — рекоше остали.

— Сад да уговоримо саставак.

— Где ћемо?

— Код мене, — рече поп Живко и погледа

Јову:

— Кад?

— Јавићу вам.

— Свршено?

— Свршено!

Јова је донео новине. И сад отпоче читање. Чланак, дописи, све је прочитано.

Отпоче се разговор о споразуму опозиције у скупштини. Свима је се допао и сваки увиђаше корист од тога.

Чаша по чаша — и око засветли. А како неће?.. Те здравица куму и кумчету, те домаћину, те госту једном... другом... готова посла... Дотераше и до песме и до шале.

Сунце се спушташе на заранке кад поп Живко нареди да се запрегну коњи.

Јова изашао у авлију. Нађе Мару где стоји крај баштице и гледа цвеће.

— Шта радиш? — упита

— Гледам цвеће. О... па немају лепа цвећа!

— Немају семена! — рече он.

— Да видиш само моје цвеће!

— Није лепше од мог! — рече он и загледа се у њу.

— Јао, боже!... Шта сам претрпела од кад си отишо! — прошанута она.

— И мени је било тешко због тебе... Знаш, кад си ме погледала сузним очима, да сам хтео излудети!

— Целу ону ноћ нисам трепнула... Претурала сам се по кревету... Мајка се неколико пута бу-

дила.... Пита шта је, а ја је залагујем: да не могу да снавам од бува....

У тај пар изађе поп Живко.

— Јесу ли готова кола?

— Готова, попо.

— Шта ви радите?

Нипшта, разговарамо.

— И гледамо цвеће, — дода Мара.

— Оћеш ти е нама, Јово? ушита поп.

— Нећу, попо.

— Добро би било да дођеш сутра.

— Не знам хоћу ли моћи. — рече Јова.

— „Не знам 'оћу ли моћи“? А што нећеш

Имам посла.

— Имаш и код мене посла.

— Збиља?

— Врло важна, — рече поп Живко и погледа у Мару. — Дакле?

— Доћи ћу.

Изађе Марина мајка из куће. Поп Живко седе са њима на кола те одоше.

II Јова са поп Дамњаном оде. II гости се развиђоше. Оста само домаћин са домаћима.

XIII.

В Е Р Е Н И Ц И

Био је један сат по по ноћи кад се Јова пробудио иза сна. Устаде, подиже завесу на прозору. На пољу помрчина. Звезде жмиркаху на небесном своду. Улицом нико не иђаше. Све поспало сеж паса чији се лавез чујаше у селу.

Јова се врати кревету и седе. Налакти се и наслони главу на руке. Не хте палти свеће... Седео је тако неко време, па кад му поге утрнуше он промени положај. Намести јастук уза зид па се наслони.

Расанио се са свим. Подиже се, паница у мраку кутију дуванску на асталу, запали цигару па се опет наслони онако исто...

Кроз главу му јураху мисли летом. Све се збркало. Капетан, Мара, начелник, поп Живко, Максић... Ни на једној да се заустави... Једна реченица беше му само на уснама, управо један

стих од прекосавских песама, које су се у оно време најрадије певале.

„Моја мати ћилим тка

„Оће мене да уда“...

Он понављаше непрестано тај стих.

Његов цепен сат тикташе на столу. Он изговараше стих по његовом такту.

— Мо—ја—ма—ти—ћи—лим—тка. и т. д.

Шапутање га објумило. Нијачко да се застави... Би му већ и тешко.

— Глупости! — рече и окрену се на леву страну.

Опет то исто!.. Он се наљути.

Устаде и онако раздрљен ходаше по соби трудећи се да ништа не мисли...

Изађе на поље. Хладовина поћна задржа га. допаде му се.

— Да огрнем капут и да донесем дувач; па изађе под хладник и седе на столицу.

Запали цигару па се полвими. Ветрић пиркаше по сувом лишћу и разлађиваше га.

— Опет не стојимо рђаво! — рече он тихо У сваком селу с једно на друго — имамо по десет својих људи... Кад сам дошао овде — нико није умео зуба обелити. Помени му капетана као да си му поменуо бога!... А сад?... Слушам само ону двојицу у вароши како говоре!.. И то још у

пафани!.. Па кад ошоме из М..... рече један чар-
шинлија да би боље било да мало „утопли језик“
— он рече: „Па шта они мени могу? Ја сам чо-
век сељак; не сме ми имаће продати!.. А у аше
нек тера, аше и јест за људе није за коње!...“

— Дивота!.. Кад помислим, да је српски
сељак сад почео тако мислити и своје мисли јасно
исказивати — онда: за две—три године ми мо-
жемо учинити строман напредак!...

Чисто пролећу испред њега свесни људи. Он
с њима разговара, па га по неки доведе и у не-
прилику, јер не уме да му одговори.

— То би било наше царство, царство свести!..
прошапута.

— Зар немам право да се надам?. Ево ово
ко сад што је учињено дајз ми наде и за у бу-
дуће!...

Па се онет замисли.

— Лажу кад веле да се не може ништа
учинити!.. Само треба овом свету казати лепо, а
што је најглавније посведочити делом! Као год и
у школи: очигледна настава... Урођеност нам је
да идемо за човеком који је умнији и чвршћи.
Карактер!.. Та само да карактера имамо, онда
смо победитељи!.. Треба људи који се не даду
ничим застрашити. Па и сама смрт таког човека
вине ме дражи но што ме плаша...

— Хоћу!.. Хоћу ја да будем карактер!...

— Ала се мило разлива крв по жилама кад човек види да му посао напредује... Куд бих ја тражио већег задовољства од тога: кад бих видео да је мој труд уродно плодом!...

И чисто се загледа у будућност у којој гледаше остварене наде и умишљаје. Као круна тој срећи узвисила се Мара мила и светла као анђео пред престолом божијим...

Сав се предао мислима—које га све више раздрагаваху... Машта његова пењала га је на оне сјајне звезде. У души осећаше лакоћу и сласт. Срце му је жудело да цео свет загрли једним загрљајем и да пољуби једним пољупцем...

Белина, плавило и руменило зорино извуче му жељу из уста:

— Господе!.. Дај ми среће Господе!.. Дај ми моћи и снаге да истрајем!...

И после те најсветије молитве поче нагло ходати тамо — амо...

Сунце се роди велико, светло. Замириса ваздух и биће свежином...

Послужитељ устаде.

— Зар ти ниси спав'о? ушта.

— Спавао сам. Дај ми полћ!

Уми се, обуче в полска каву..

Пошто је каву попио нареди посао послужни-
тељу, а он узе штап на се крену поп Живку.

Ведро је поздрављао људе. к. је је путем су-
срео, и природу коју је Мара обожавала.

Код куће је нашао поп Живка и све укућане.
Мара румена и свесна као пролетње јутро истр-
чала је пред-а-њ. Очи су јој се светлиле од радости.

— Дође ли?

— Дођох.

— Од кад те чекам!.. Бајаги шетам а ја
само измичем из авлије да бих те угледала.... Течо!..
Ево господин Јова!..

Поп Живко изађе пред Јову.

— Добро јутро, попо!

— Бог дао!... Е бога ми си добро уранио!

— Као што видиш.

— Ајде да седнемо... 'Оћеш у собу?

— Можемо и овде, на пољу, — рече Јова.

Поседаше.

— Деде Марушко, моје дете, донеси послужење.

Мара отрча у кућу.

— Како си спав'о? — упита поп Живко.

— Добро, — рече Јова.

— Јуче сам ти каз'о да дођеш да се раз-
говоримо о једној врло важној ствари.

— Јест, казао си.

— Сећаш ли се?

— Кагда се сећам.

— О Мари. О њој ћемо говорити.

Јова ћуташе.

— Причао си ми о догађају у Београду. Кад сам те саслушао, мени је било веома жао што си тако несрећан. Кад сам увидео да та женска није никоја друга него Мара, ја сам се смејао твоме „роману.“ Ту сад нема тешкоћа. Мислим да сте се вас двоје споразумели?

— Јесмо.

— Она те воли.

— Знам.

— Јеси вољан да се жениш?

— Шта ћу?.. „Први је залагај најслађи“! А „ко се рано ожени и рано руча — никад се не каје“ — вели наш народ.

— Тако је.

— Вољан сам, — рече Јова.

— Ти 'оћеш Мару?

— Јест.

— Али, знај, Јово. Мара је сирота девојка; она не носи мираза.

— То нисам ни тражио. Ја нисам никад грам-зипо за богатством. Моје је богаство — моје задовољство.

— Лепо. Али Мара има мајку.

— Нека дође нама. И најчистији рачун налаже ми да је узмем себи. Сем тога Мара има свој хлебцац.

— Дакле нема никаква веспоразума?

— Нема.

— Ја те молим: промисли се!

— Ја сам све промислио.

— Е, лело. На путу не стоји ништа.... Нег, јеси ли пит'о твоје родитеље?

— Одобриће.

— Онда... ти ћеш данас да даш реч овде, пред нама свима: да ћеш узети Мару за жену. После се спреми те проведи обичај.

— Хоћу, — рече Јова.

У тај пар Мара изађе из куће. Донесе послужење и послужи их обојанцу. Поп Живко је гледаше некако испод ока.

Пошто попише и каву дигосе се њих два у башту. Ту су шетали и разговарали о другим стварима. О Мари ни речи, сем што му поп Живко рече при поласку у башту:

— Немој мислити да ти је намећем!

— Молим те, не говори тако! — рече му Јова.

— Добро!.. рече поп и прекиде о томе.

Позваше их на ручак.

Пон Живко је поставио онакав исти распоред за асталом.

Јова седећи до Маре помишљаше на породицу на срећу у породичном животу. Готово беше раздраган. Хтео је сам почети разговор да га не претече пон Живко. Он рече Мари!

— Па, Марушко?... Шта велиш, да ми тебе нешто сад удамо?...

Мара обори очи у тањир и ова порумене. Није она ништа знала.

— Што кријеш очи?

— Мани, течно! — промуда она.

— Е ман'о би' ја сад, ал нећеш ти после.

— За кога ћеш, зете, да је удаш? — упита њена мајка.

— Па ја велим: да не тражим ваздан. Ево младожење уз њу. Сад, само ако је њена воља.

Мара се узбунила. У глави јој је грмело. Што би из ненада, на једаред, као гром из ведра неба...

— Само ако она 'оће!.. Без њене воље — не дам је!.. 'Оћеш, Марушко?

Она ћуташе.

— Ако нећеш није ништа ни било. Нећемо о томе више ни речи! — рече пон Живко и ђаволски се насмеши.

Те његове речи тргоше Мару из забуне. Она помисли: све пропаде.

— Течо! рече она — Што си морао избрати да баш о томе говориш?

И погледа га прекорно.

— Па лепо, душо! — рече поц. — Ја нећу више говорити. Признајем да сам крив.

У души Мариној је врло. Љутила је се на њега што се силом гради да је не разуме. Није знала шта да му одговори... Она погледа у Јову, он протовори:

— Збиља!... Кад се о томе повела реч, ја молим ову поштовану породицу да ме саслуша.

— Добро, Јово, говори! — рече поц.

— Ти ме попо добро познајеш. Ти знаш и све што је у мојој души. Ја волим госпођицу Мару, и, целога мога века, ја за себе бољег друга не бих тражио. Сад питам вас, питам њену мајку а и њу: јесте ли вољни, ви да ми је дате, а она да пође за ме? Ако сте вољни да знам... Ово је дошло изненадно; нисам се спремао за овај случај; али ако се споразумемо ја залажем моју часну реч, која ми је светиња, да ћу је узети за жену.

— Ми нисмо противни, рече поц. — Шта велиш ти, свајо.

— Зете, теби верујем. Што год ти рекнеш ја порећи нећу!

— Само не знам шта ће Мара рећи. Ми нисмо противни. Шта велиш, Марушко?

Она ћуташе.

— А?

Она опет ћуташе.

— Ето, неће, — рече поп и погледа све.

— Хоћу!.. прошанута Мара.

— Шта рече, шта?

— Хоћу — рече она.

— Е, онда лепо!.. Јово, брате, нека ти је са срећом! Маро! Теби честитам од свег срца! Ти ћеш добити ваљана мужа!....

Јова се рукова с њим и свима, а Мара их изљуби у руку.

— Сад сам расположен!.. рече поп. — Сад би' се ошио од радости!.. И ти, Јово, у мојој породици, и од сад да будеш са свим наш!.. Господ бог нека благослови својим благословом ову свезу!.. Живели!..

— Живели! — рекоше и остали.

— Па, Марушка?.. Како сад, удавачо?.. Па баш: „'оћу на то ти је!.. Ни се стиди мене ни тетке ни мајке, него кидисала ка' за очи: „'оћу! 'оћу“!

— Од куд сам баш тако? рече Мара и напући уста.

— Де, де!.. Бури се ти!.. Ето, чим се испроси а она показа покте!.. Погледај, Јово, молим те!..

Јова се смејаше. И остали тако исто.

Кад виде Мара где је дирају, она рече:

— Па баш да сам и тако рекла!... Ја нисам мислила седе плести него удати се.

— Видиш!.. Само да се натовари коме на врат!.. Но! но!.. Шали се теча, душо, шали!.. Бога ми, Јово, имаћеш красну жеву!

— О!.. у то сам уверев!..

— Али, господиве, и — ако бог да зете, Мара не носи мираза, — рече Марина мајка.

— О томе је свршено! — пресече је поп Живко.

— А куд ће јој бољи него што има свој сигуран хлебца! — рече Јова. — И ја ништа више немам!...

— Јест! — рече поша. — Па ако ви треба нек зараде!

— Тако је! — рече Јова.

Разговор се настави и после ручка. Ту је се било па, богме, и певало. Поп Живко је натерао Мару те је опет морала певати: „Еј, пусто море“!...

Мара је певала и опет са осећајем. Кад је дошла до оног стиха:

„Ал да вам спустиш на плећа

гојна

„Тугу кад драга изгуби војна?..

...поп Живко је смотрио како је кришом погледала Јову, и како се заблистала суза у оку њеном...

Весели и задовољни усташе иза астала. Поп Живко хтеде мало „да прилегне,“ јер беше веома јака врућина. Поша и Марина мајка одоше у кујну. Заручници осташе сами.

— Хајде да ми из течних књига изабереи што год за читање.

— Хајде — рече Јова.

И уђоше у кућу.

Марине су се очи сјајале од велике радости. Чим се нађоше на само, она погледа Јову правце у очи и рече:

— Једва!

— Хвала богу! — рече Јова.

— Сад сам твоја!

Много казују те три речи кад изађу из уста младог девојчета. Бар Јова је тако осетно, кад је обавио руку око њеног витог стаса и пољубио оно врело лице и сјајне очи.

— Седи! — рече она.

Јова седе. Она седе крај њега на креветац и узе његову руку.

— Ђаво га знао! — рече — али ја не умем да кријем!... Мајка је одмах сутра дан, по твој одласку, сазнала.

— Ко јој је казао? — упита Јова.

— Ја.

— Ти?

— Ја!... Нисам могла да сакријем!... Бар не могу од ње ништа да сакријем!... Она одмах позна.. А после, она мене много воле и мази; никад ме још није ударила, па сам ва већ могла пред њом бити искрена... Тако и ту!.. Чим је приметила немир код мене — одмах ме је питала: „Шта ти је?“... Ја сам крила: како је књига жалостивна, како ме глава боле; ~~у~~право рећи: лагала сам је... Али оне ноћи кад сам устала и стала код прозора диже се и она. (Ја сам мислила да спава). „Шта је теби, чедо моје“? — „Ништа, мамо“! — рекох. — „Не може ту бити без ништа!.. Ти сва гореш!.. Да ти није зло“? ушита она бржано... — „Није мамо“!.. — Шта ти је онда?... Кажи мајки чедо моје“!... И ја кажем све.

— А она? — ушита Јова.

— Ништа узе ме само за руку и доведе кревету; рече ми да легнем а она седе крај мене те ме узе миловати.

— Није те карала?

— А... није. Она је врло добра...

— И она ће с нама живети. Ја сам казала поцу Живку.

— О како си добар!... Онда ћу бити потпуно срећна!.. Ту ти, ту мајка!... Све ћемо уре-

дити. Наша кућа мора бити чиста као кошница! То ће бити моја брига. Све ја то умем; мајка ме научила!... Све чисто и уредно, а ти тек дођеш, а ја устанем као старе жене... Је л да ће то бити дивота?

Он кљимну главом. Уживао је у њеној веселости и њеном звонком гласу.

— Онда рекнеш: — Маро, дај да ручамо!“ А ја одмах чист чаршав на астал, па лебац и со, па тавири на јело.... Па онда седнем до тебе те ручамо. После ручка пијемо вина из једне чаше ја и ти....

Застаде.

— Но, шта је?

— Боже!.. Ала ја брбљам! А мајка ми је казала да не ваља да много торочем; и казала ми је да није баш лепо што трчим једнако за тобом .. Ја сам пробала да ћутим, да се не макнем, да не погледам у те, па — не могу!..

Јова је поглади по коси.

— Говори, чедо, говори!... Ти ћеш ми бити мој разговор. Ја, злато моје, уживам у твојем ћетану!...

Она се загледа у њега... Онда се од једаред трже.

— А књиге?

— Ето их! — рече он.

— Али изабери ми.

Јова приђе књижници.

— Је ли?... А смем ли ја читати романе?

— За што не?

— Кажу: да романи не ваљају.

Има их много што ваљају, као друштвени, историјски...

— А имаш ли ти доста књига?

— Имам.

— Ала ће то бити дивота!.. У вече седимо и читало до неко доба!.. Је ли, ти ћеш и мене поучити, па да и ја знам колико и ти?...

Јова се насмеја.

— Хоћу, злато моје!

— Бога ми чисто ме стид да признам: да не знам ништа. Ето, могу бити учитељица а ништа не знам, сем оно мало што треба за школу...

— Научићеш, злато моје, нешто из живота, нешто из књиге. Ко хоће да учи научиће... Ево ти једног романа.

— Како се зове?

— «Бој код Мората» (Муртена). Ово је роман историјски. Из њега ћеш видети како су се Швајцарци борили за оно своје стење и слободу. Исто онако као и наши Црногорци.

— Је ли?

— Шта?

— Хоћеш ли данас кући?

Хоћу.

Она нацући уснице.

— Шта је, лудо мала? — упита он загрљивши је.

— И теби је по вољи да чезнем, — рече она.

— Не иде то тако, злато моје!.. Ја бих најрадије остао крај тебе целога века!.. Ја сам толико жудео за тобом... али ти знаш да ја не живим овде. За то морам да идем кући, јер пада у очи.

— Ја ћу бити као луда!

— Јова је посматрале. Ово беше дете, наив'но, искрено, које не беше у стању ни једне тајне сакрити. Он је се надао да ће „његова вила“ бити научена. Међу тим, он гледаше пред собом створење које никуд није макло ван крила материна. Он се радоваше што ће од ње начинити женску која ће светлити својим карактером.

Љубљаше је и миловаше. Она се топила под његовим пољупцима. Он осећаше како јој срце бије и пријатан дах из њених чистих девојачких уста...

Али, време беше: да се кући иде.

Испратила га је Мара са мајком.

Уз пут он каза мајци Мариној своје намере, своје погледи на кућу. Њој се допадале. Она је такође од свег срца завољела Јову

XIV

19. ОКТОБАР 1880. ГОДИНЕ.

Јова је сваки други дан одлазио кући поп Живковој. Сви су сељаци знали да је испросио ону „варошку.“ Женскиње је завидело Мари, више пута кад би их видели да шетају једно с другим „под руку,“ по нека би сељанка тек рекла:

— Ај'ој тужна ти сам!

...Није и' ни срамота!.. У по дана се загрлил!..

Једног дана, баш ће бити првог В. Госпођи, седеше поп Дамњан и Јова у његовој соби и разговараше. Док тек дође послужитељ општински и донесе једно писмо.

— Је ли за мене?

— Није него за попу, — рече овај.

И пружи писмо поп Дамњану.

У писму се поређивало од стране конзисторије да „с места чим позив прими престане конзисторији.“

— Шта ли ће то бити? — упита Јова.
 — Не знам! — рече поп Дамњан.
 — Јеси ли имао каквих послова код конзи-
 сторије?

— Нисам.

— Сети се!

— Нисам, но!

— Да те није ко зашто тужио?

— Не знам.

— За што ли ће бити?

— Не знам.

— Мислиш ли ићи?

— Мораћу.

— Кад?

— Сутра....

— О шта ће то бити? — рече Јова и за-
 мисли се.

Мислили су дуго обојица, али ни један не
 нађе узрока за што власт зове.

— Мора да је каква тужба! — рече Јова
 после дужег ћугања.

— Сигурно!.. Али ко ме је то могао тужити?

— А нађе се по неки!.. Најзад, ја сам ти
 сигуран сведок.

Поп Дамњан дуго и дуго лунаше главу.

— Остави, не мисли!.. Знаћеш сутра — рече
 Јова.

— Та... то јест, али...

— Шта : али ?

— Подлаци су !.. Могу човеку створити 'иладу зала.

— То могу !.. Али не ћемо ни ми седети скрштених руку. И ми ћемо се бранити ! — рече Јова.

— Најпосле, што бог да ! — рече поп Дамњан.
Поседе још мало па се диже и оде.

Сутра дан кренуо се рано у варош. Чим је одјахао коња и мало се очистио он се диже у конзисторију.

Јави се момку на вратима и овај га пусти унутра. За столом сеђаше „пречасни“ прота Миљинко и двојица свештеника, судија.

— Добро јутро ! — назва поп Дамњан.

— Бог помог'o ! — рече прота. — Ама шта ти то тамо радиш ?

— Шта могу друго радити но оно што ми моја свештеничка дужност налаже ? — рече поп Дамњан.

— Колико има како ти је жена умрла ?

— Десет година — одговори он чудећи се томе питању.

— У којој години од рукоположења ?

— У првој, у петом месецу.

— Где живиш ти сад ?

— Код таште, мајке женине.

— Несрећни сине! — рече „пречасни“ и одмахну главом.

— Што господине?

„Пречасни“ зазвони. Послужитељ уђе.

— Води га тамо, у архиву, нек му прочитају тужбу.

Поп Дамњан изађе чудећи се; каква то тужба може бити, и шта у опште ту посла има његова покојна жена и његова ташта?...

Писар га дочека у архиви и пружи му један акт.

— Шта има ту? — упита он.

— Прочитајте, — рече писар.

Он отвори акт и прочита:

„Доставља.“

Он се насмеја. Прочита доле потпис: Илија Копчаревић. Он се опет насмеја а склопи акт.

— Шта је, господине? — упита га писар.

— Чудо ми је што ме газда Илија доставља конзисторији. Он то није до сад радио; он је обично достављао полицији.

— Јесте прочитали тужбу?

— Шта ћу да читам?.. Сигурно каква блувотина!.. Нећу ни да одговарам!. Напишите; неће ни да одговара.

— Господине!. Та се достава коснула ваше части. Ви морате ма шта одговорити!

— Збиља?

— Збиља!

Он узе акт, који је био на астал бацно, и прочита готово гласно, најпре лено а после грајајући:

„Конзисторији Епархије:

„Г. Дамњан Јевтић свештеник, већ десет година како живи ванбрачно са својом таптом. Са њом је родно и неколико деце, па да би се то прикрило они су децу одмах по рођењу давили и закопавали.

Достављам ово Конзисторији у нади да ће наредити да се овако недело извиди и кривци казне по закону, јер кад овако раде свештеници шта онда остаје простом народу; а то би власт и закони требали да предупреде и кривце најстрожије казне.

6. Августа 1880.

у К.....

Пописан

Илија Коичаревић.

Пош Дамњан се скаменио. Прихвати се руком за астал да не би нао. У лицу беше дошао као

лист хартије. По челу му избише крушне грашке зноја.

Писар присти и даде му столицу.

— Се'те, господине!

Он се свали на њу.

— Шта имате да одговорите на ову доставу?...

Он дође мало себи.

— Имам да кажем: да је све гола лаж!..

А молим моју духовну власт нека пропита и испита све моје сељане, па ако и један потврди наводе у достави — онда... онда не друго — ја себи изричем пресуду! — нека ме стреља!....

— Имате ли још што да кажете?

— Ништа више, до то, да је достављач подлац и нитков.

— Потпишите.

Он потписа име и презиме, узе капу и изађе.

Послужитељ му рече.

— Ајде овамо!

Он уђе опет у заседање. И „пречасни“ и оба члана гледаху га са неким сажалењем.

— Јеси ли чуо за што се оптужујеш?

— Чуо сам, господине.

— Јеси ли одговорио?

— Јесам, господине.

— Шта си могао на онаку доставу одговорити?

— Све је лаж, — рече он.

— То је лако казати, али треба и доказати.

— Доказаћу. Нека се питају сви моји парохиијани, па ако и један потврди навод — дозвољавам — не да ме рашчине — него да ме стрељају!

— Несрећни сине! — рече опет „пречасни“ и одмахну главом.

— Сем тога, господине, ни он није поднео никаквих доказа. Ако ће се веровати тако на просту реч ма ког било ниткова — онда онакав један нитков може пола света на робију послати!..

— Знам ја да је твоја глава пуна адвокатски вицева!.. Ал, иди!.. Дело ће се послати полицији да ислеђи, па ако буде кривице: — држ' се!... Сад иди.

Он изађе.

Улицом је ишао као луд. Људи нису ходили него су играли око њега. Он као да хођаше по неком бездаву, у коме одјекује тупо сваки глас.

Дође у кафану где је одсео, и одмах оде у собу.

— Обете ручати господин попо? — питаше га мејанџија.

Он климну главом не знајући ни сам шта ради.

Налакати се на астал. Мејанџија доносаше јело једно по једно — он ни да окуси!...

— Господине!

Он ћугаше.

— Господине! — викну мејанџија по други пут.

Он диже главу.

— Јесте ли здрави?

— Јесам.

— Ја сам мислио да сте болесни па сам 'тео да пошљем по доктора.

— Опремите ми коња.

— Добро сад ћу.

— И дајте рачун.

Мејанџија оде и врати се са рачуном. Он исплати.

— Јед изведен коњ?

— Јесте.

Он устаде и узе штап.

— Збогом!

— Збогом пошли, господине!

Он окорачи коња и оде. Мејанџија гледаше за њим зачуђено. Кад он замаче за ђошаџ, овај се прекрсти и рече:

— Буди бог с нама!... Шта је човеку?...

Ивијао је из вароши.

Зној га облио свега... Прса му беху тесна; не могаше да дише као да му је душа стињена међ два камена...

Он не могаше да верује у истинитост свега што је за три часа преживео ; не могаше да верује, да зајиста постоји така достава против њега. Све му изгледаше да је у сну... Он погледа око себе, виде да је на путу, да иде из вароши кући, да јаше свога вранца... С-ти се „пречасног,“ судија, писара на... опет, опет!...

Људи пролажаху и називаху му бога — он једва одоздрави поздрав...

И дође му тешко као да лежи на дну неке јаме, на очи не виђаше, само му неке сјајно — црвене искрице избијаху пред очима.... Он, као да би хтео да изађе из те јаме, да побегне од тога кужног ваздуха, који га је давио — удараше јадно живинче немилосрдно... Свега га је у пену обукао.

Ни сам не знађаше кад је стигао, у село. Није знао ни да је школу прошао.

Јова га је очекивао.

Кад га смотри он викну. Но овај се не осврташе. Јова прође кроз башту и изађе пред-а-њ.

— Стиже ли?

Он ћуташе.

— Поно!

— Он диже главу.

— А?

— Шта је, човече?

— А... ти си Јово?

— Ја сам. Шта ти је?.. Што се виси увратио?
Он врати коња назад. И Јова се врати у
авлију.

Одјаха коња и пође посрћући.

Јова не могаше да се начуди шта му је. Очи
су му мутне и закрвављене а посрће!.. Да није
пијан?

— Није! — Мишљаше Јова. Пио сам с њим
толико пута; на њему се никад није познало. Нај-
зад шта му знам?..

— Хајде у собу.

Он пође с њим.

— Седи.

Он седе.

— Шта је!.. Што су те звали?

Он ћуташе.

Јова се чуди само.

— Звали су ме — рече он промуклим гласом — звали су ме...

Па застаде.

— За што?

Он погледа у Јову, дигне се и пође но по-
срву. Јова га дочека на руке.

— Дамњане!.. Шта је теби? — упита Јова
пренеражено.

Он бризду у плач.

Сузе су ишле потоком и слевале се низ Јовино одело.

— Дамњане! — Шта је?..

Он заустив.

— Ах! Јо-о-во бра-ате!

И ту га загуши јецање...

Јова га не хтеде дирати. Нека му сузе олакшају бол на срцу...

Он јецаше, јецаше; онда диже руке са Јовиног рамена и паде по кревету...

Дуго, дуго је плакао. Кад се примирио, он се подиже. Јова је стајао уз прозор. Чим се он подиже Јова приђе.

— Шта је, Дамњане?

— Оптужен сам грозно!...

— За што?

— За ванбрачан живот.

— С ким?

— Са мојом таштом?

Јова се скамени. Учини му се да није до-
бро чуо.

— С ким велиш? — упита га по ново.

— Са мојом таштом!..

— Ама није могуће?

— Са свим могуће!

— А ко те тужи?

— Илија Копчаревић.

Јова седе.

— Па?... упита.

— Полиција ће ислеђивати дело.

— Полиција?

— Полиција!

— Је л подвео сведоке?

— Није.

Јова прохода по соби неколико тренутака.

— Не брини се! — рече.

— Шта?

— Не брини се!

— Како?

— Полиција ће морати прекинути над тобом ислеђење.

— Како?

— Нико неће ништа посведочити. Овде су све наши људи, па се не морамо бојати подлаца.

— Али глас?

— Е, нешто се мора претрпети.

— А, ја ћу њему да се осветим! — јекну поп Дамњан. — Ја се морам напити крви његове до зоре или црви!

— То нећеш.

— Морам! — цикну поп Дамњан.

— И Јова кад га погледа, стресе се. Очи му севаху као муње.

Јова му приђе.

— Ако код тебе сад, у тим приликама, вааки паметна реч — ја бих рекао једну.

— Да чујем, говори! — рече поп

— Седи.

Поп Дамњан седе.

— Ти велиш: ту је повређена твоја част?

— Са свим!

— И ти велиш да то мораш крвљу прати?

— Са свим тако!

— На кога ти имаш да дигнеш твоју руку?

— На Илију Коцаревића.

— Знаш ли ти да тим себе бацаш у веће зло?

— Тешто!

— Због једног Илије Коцаревића ми губимо тебе. Вреди ли да ти собом плаћаш крв Илије Коцаревића?.. Вреди ли да ти данас, кад највише потребујеш оштој ствари, за тако једног подлаца даш свој живот?...

— Не вреди.

— Е, тако!.. Паметно размисли! Ја ти нећу рећи сад ни таке ни таке!

Он се уђута.

Јова ходаше преко собе.

— Добро! — рече он — Сад не; али он мора бити мој макар после десет година!.. Ја га не могу гледати!...

— Политички рачун налаже нам да још са њим лепо поступамо... Ја мислим, да си ти човек који ће у стању за време све предурати!...

— Имаш право!.. Добро.

— Ти видиш, да ми не водимо борбу са људима од начела него са подлацима.

— Па? — упита поп Дамњан и погледа Јову.

— Поштено борбу водећи, ми би страдали.

— Зар да је водимо непоштено?.. То нећу; волим умрети!

— Не непоштено него вешто. То је оно: окади и ђавола који пут... Он ће сам доћи на лењак!...

— Дакле, да са њим живим лепо.

— Јест. Па ако га опшивеш који пут нека не зна да си ти, него нека лута. Поштена је борба лепа; али кад душманин гађа иза бусије, теби би сматрали и најлуђи за будалу кад би изашао с голим прсима!...

— Тако је, Јово!.. Поштена ти је реч да ћу ћутати... Сад збогом!..

Мрак већ пао на земљу. Поп Дамњан појаха коња и оде најлак.

Кад је био код гробља, (поред њега је пут водио) сиђе и привеза коња за ограду а он уђе у нутра.

Застаде пред једним високим, белим спомеником, прекрсти се и целива га па се спусти на земљу крај њега.... Потоци суза летели су из његових очију те цвеће на гробу поливали.. Ту му је лежала жена. Он не имађаше никога свога сем тога гроба; њему је исповедао своје боле..

Душевни болови руше... Неколико белих кончића беше међ његовим црним власима; неколико бора понело се и наместило на његовом ведром челу....

* *
* *

19. Октобра око пола ноћи закуца неко на Јовином прозору.

— Ко је? — ушита Јова.

— Ја сам.

— Који си?

— Јевта, зар ме не познајеш?

— А.. ти си. Јевто?

— Ја!

— Које добро?

— Добро, ако бог да! Отвори да уђем, имаш једно писмо од поп Живка.

Јова изађе те отвори врата.

Јевта уђе посрћући.

— Шта је, Јевто?

— Е, шта је!.. Ето видиш шта је!.. Веле: пиј Јевто!.. Јако је — однеће!.. Јес ђавола од-

неги!.. Ал ако не може однети — може оборити!..
Како си?.

— Хвала богу!

— Нека богу 'вала!

— Камо писмо?

— Ево га!..

И претура Јевта по своје јанџику где осим дувана кремена и оцила, беше и писмо. Он га извади.

— На! — рече.

— Јова погледа на адресу. Беше упућено на њега. Он отвори.

Пош Живко писаше.

„Драги Јово.

Вечерас сам стигао од вароши. Донео сам једну најрадоснију вест: влада је пала. У новом министарству је и Гарашанин. Дођи и то одма. Своје је наше друштво код мене. По Јевти шаљем коња.

Грли те
твој друг
пош Живко.“

Јова пун радости. За час навуче одело. Јевту питаше где је коњ.

— Ето пред камијом.

— Хоћеш ти ићи?

— Иш'о би, ама не могу!.. Знаш да сам се опно ка' клев!

— Добро, ти лези! Ето кревета.

„Јевта леже. Он угаси свећу, опкорачи поља па све у трк.

Друштво беше у највећем расположењу кад је он стигао. Дочекаше га са пуним чашама. Ту се изљубише као на Божић.

— Добро нам дош'о!

— Боље вас нашао!

— Срећан наш празник!

— Амин да бог да!

— Седи!.. Ево новина! — рече поп Живко.

— Читај и уживај!.. Марушко!.. Дај — де твој будућем једну чашу!

Мара донесе.

Поп Живко нали у њу вина, па онда рече:

— Де ову, брато, за здравље нашега светлога књаза који нас опрости оне несрећне цериме!.. Бог му дао царство Душаново, јунаштво Обилићево и Ајдук Вељково, мудрост Милошеву и Мијалову, века Адамова!.. Нека Србија процвати под владавином његовом и његових министара и нека му благодарност и оданост народа српског буде алам камен у круни његовој. Живео Књаз!.. Живела Књагиња! Живело чедо њихово! Живели нови министри! Живео народ српски!..

Живели!

Сви попише у кап.

Свпрачи свпраху „Хпмну.“

— Кад си из вароши?

— Вечерас.

— Кад ове скупи?

— Вечерас.

— Како је у вароши?

— Гуди!.. То се пије, то се просина... Не пита се ко је газда ко спрема! — све се грли и љуби!...

— Кад сте добили глас?

— Данас.

— Брзо се чуло свуда?

— Ка' да пуче!... Само погледаш, затварају дућане па одоше у мејане.

— А шта раде њихови?

— Сагли главе па ћуте. Тек ће по неки прошкрипати: ништа је то!. Доћи ће наши опет на владу!

— Јест! С оне стране године! — рече Максић.

— Чује ли се што за скупштину? — упита Јова.

— Избори ће бити 30-ог Новембра!

— 30-ог?

— 30-ог!

— Де да се договоримо кога ћемо за посланика! рече Јова

— Кога 'оћеш другог? Ево пош Дамњана!..

Шта велиш поше Луко?

— Слажем се!

— А ви браћо?

— Тако исто.

— Нећу ја моћи бити! — рече пош Дамњан.

— Што?

— Што сам под ислеђењем.

— Ја сам теби казао: да акта морају у архиву, јер нико му ништа, ама баш ништа није доказао! — рече Јова.

— Зар баш нико? — упиташе ови.

— Нико! — рече Јова.

— А после тога, чим ти будеш изабран и сам ће калетан то учинити. — рече пош Живко.

— Баш ће онда тек да смета! — рече пош Дамњан.

— Не знам ја ону слаботињу, Саву!... Он ће све учинити, само да добије класу.

— Јесмо ли на томе, браћо? упита Јова.

— Јесмо!

— Е сад за здравље посланика — рече пош Живко и наточи чаше.

Испише сви у кап....

Веселе је трајало до зоре. Свирачи су свирали; сви су певали. Ту је отишло ваздан здравица.... Веселе беше не описано.

Сутра дан је продужено... И тако — веселе је трајало три дана...

*

Тридесетог Новембра 1880 године састаше се сви „повереници“ код среске канцеларије. Подлазили су иза ране зоре. Капетан Сава сеђаше у мејани те разговараше са некима. С места се видело да је капетан понустио.

Кад је дошао поп Дамњан са Јовом он их дочека да не може лепше бити.

— Шта ћете пити? — питаше их он.

Поп Дамњан хтеде да одбије част али Јова рече намигнуши на поца:

-- Каву.

Капетан поиска две каве, па се обрете попу Дамњану.

— Знаш ли, попо, шта је са оном твојом ствари?

— Шта? — ушта поп.

— Баш сам је јуче оставио у архиву; прекинуо сам над тобом ислеђење, јер нема дела.

— Велим ја теби, попо, да ће тако бити! — рече Јова и намигну на попу. — Ја сам знао, господине, да нема дела.

— А... бога ти, потварање само!.. Ништа ти горе није него кад се сељак проугурсузи. За њега после нема светиње!.. Ја сам хтео још у почетку да ту ствар прекинем, али, опет, велим: дај да видим. А, вере ми, вам кажем сам нисам веров'о да ту има истине.

— За бога!.. Така глупост!.. Ко би још и могао веровати? — рече Јова.

— Шта ћете?.. Ја би' то давно бацио у архиву, али кад старији заповеди — шта ћу? — рече канцетан.

— Тако је, господине — рече поп Дамњан.

— Јел-те?... Кад човек иде за 'лебом....

— Да бо'ме!.. Да бо'ме!..

Канцетану засјаше очи; он је мислио да их је преварио.

Донеше каве.

— 'Оћете по једну ракицу? — упита он.

— Благодарим! рече пона.

— 'Оћеш ти, учо?

— Па... могу једну.

— Добро је то: на јутро по једну... Дај-де једну „љуту.“

У тај нар викнуше да се иде судници.

— Зар нећемо канцеларији? — упита Јова.

— До сад је тамо избор свршаван.

— А... нећемо — рече капетан Сава. — Ово је народска ствар. Нека буде у општинској судници.

— Најбоље и јест.

— За то сам тако и наредио.

— Ајдемо, господо! — рече поп Дамњан.

— Извол'те, гоподин капетане, и ви с нама!

— рече Јова.

„Не може отрпети да га не уједи.

— А... ја ћу на дужност.

— Капетани јако немају 'вам' посла! — рече један сељак који уз њих стајаше. — Нек они гледе „концеларију,“ тако је и њима јако наредно „министар.“

Капетан не рече речи.

Поп и Јова једва се уздржаше од смеја.

Дугоше се судници.

Свет се испупљаше. Преседник општине изађе гологлав, погледа по сакупљеном народу на рече:

— Браћо! Данас треба да се изврши избор народног посланика. По закону најпре нам требају четворица за бирачки одбор. Изберите и'...

— Па ево поп Дамњана, поп Живка, Максића и Стевана Петрића — рече поп Лука који тек што беше дошао са поп Живком.

— Примате ли и' браћо? — упита председник збора.

— Примамо! Примамо! — грукну народ.

— Е, онда, ви који сте изабрани, 'ајте овамо!
— рече он.

Они одоше у судницу.

После неколико минута изађе из суднице председник и обави: да је бирачки одбор изабрао писаре и да избор почиње. Гласање ће бити по општинама...

Избор отпоче.

Јова и син Лука одоше у мејану.

— Нема потребе да будемо на пољу — рече Јова. — Избор ће испасти врло добро.

Неколико пута одлазио је да види како иде гласање... Једаред се срете са газда Ђошом.

— Како ти газда Ђошо?

Газда Ђоша зиву... Тек после рече:

— 'Вала богу!

И онда стаде грести бркове.

— Ово се, богме, мушки гласа!... На пољу већ сто гласова...

Газда Ђоша „звочну“ два-пут-три зубима па опет рече:

— А луд свет!

— Што, газда Ђошо?

— Ја не би' никад глас'о пона. Није то за њега.

— А зашто?

— Он нек гледа његову цркву!... Зар није брука и то, што је данас, на празник оставио цркву а дош'о воде да седи у судници?

— То му је право дао закон — рече Јова.

— Знам... Ал он је треб'о да одслужи службу.

— И овим начином он служи службу.

— Зар у судници?

— Сад служи отаџбини и закону.

— Та већ знам ја да ти њега умеш бранити!
— рече газда Ђоша и поче нагло грести бркове.
Свет се поче кушати око њих двојице.

— Не браним ја њега, газда Ђошо, него га закон брани.

— Та ви све умете подвести под закон.

— Ове си законе ти као посланик градио.
Што се љутиш на своје дело.

Газда Ђоша омет поче грести бркове.

— Остави га, учо, славе ти! — рече један сељак. — Да знаш ти како је њему јако жао, ти му не би речи рек'о!

— А шта ми је жао, Аксентије? — упита газда Ђоша.

— Жао ти је што си и Перу повео кад ниси више!.. Он те један глас'о, на ка' да се потврдно!.. Да си се бар облизнио!..

Смеј се заори са свију страна.

— Бога ми јес! — рече Аксентије. — Да је бар повео још једног, али га пусто нема!... Подер'о би гвоздене опанке, а не би га наш'о у овом народу!

— Усрећите се попом! — рече он љутито.

— Ако бог да!

— Јес даће ти! — рече газда Ђоша. Поп нема ни кучета ни мачета. Еад оде тамо он ће само гледати за свој џеп. Мари он за твоје синове!...

— Видим што си ми и' и ти заклонио!... рече чича Милан Грујић — Отиш'о си само тамо те се надрем'о и слустио паре у џеп. Ако си кога заклањ'о, заклањ'о си себе и своје. Твога си сина 'тео да дигнеш у небо а мога да бацаш у бездан!...

— Није, вала, Милане!

— Шта није!.. Шта није!.. Што се не покријеш ушима па не ћутиш?... Још имаш образа да говориш овом народу о некаком твом поштењу. На част ти твоје поштење!...

— Тако је чича!.. Тако је чича!.. гвакнуше они око њих.

Свет се све више скупљаше.

— А, бога ми јес!... Па да те пошљем оист. Видео си ваљда ово још мало живе деце, па 'оћеш шњима на касапницу, је л?

— Који ли је онај чича? — питају сељаци један другог.

— Милан Гујић из С.....

— Алал му вера!

— Во'ме тај помера даску!

— А помера ја!

— А Милане — рече газда Ђоша — кад сам ја кога посл' на касапницу?.. Ово су људи!..

— Потрчи!.. Потрчи!.. И Милан види да су ово људи, па ти баш пред њима и каже!.. Немој мислити да се ја чисто кога год бојим!..

— Добро, Милане, добро!

— Сви се за добро богу молимо!..

— Тако је! Тако је!.. вели окупљени свет.

— На лепо, лепо!.. Нека вас поп усређи!..

— Сад... ко био! — Само од тебе нећемо среће тражити! — рече чича Милан. — Бојан, брајко, видиш овај народ, види!.. Све је се ово некад уздало у тебе, али твоје поуздање ка врбов клин!.. Сви могу викати на попа, само ти ћути!..

— Тако је!.. Тако је!..

Газда Ђоша оде као опарен — Народ се смејаше за њим.

Учитељ Јова уживао је слушајући општре и живе речи овога старца.

— Вала, чико, ти му очита!

— А шта ћу дијете!... Гледа смо на образ и поштење, па цукоше ребра! Не може се више!..

— Ако те не тужи! рече Аксентије.

— А тужио од велики' краста да бог да!... Нека тужи!... Да бог да они тужили од данас па до века ка' што смо и ми до данас!...

И чича пође у мејану, а за њим онај народ...

Избор је текао мирно. У четири сата по подне изађе председник збора и упита:

— Има ли још ко да није глас'о?

Сви ћутаху.

Објављујем да је гласање закључено. Окушите се овде да вам се прочита ко је изабран.

Свет се поче прикупљати...

После пола сата изађоше из суднице сви.

Председник рече:

— Браћо! Послушајте да вам се прочита!..

И прочиташе да је поц Дамњан добио све гласове осим једног што је добио газда Ђоша.

Народ викну:

— Живео!...

Поц Дамњан изађе мало у напредак па рече:

— Браћо!... Част коју сте ми указали данас, изабравши ме за посланика вашег, за мене је врло велика!.. Хвала вам браћо на поверењу и љубави... Грудвићу се свима силама, којима располажем, да заштитим ваше интересе. Што бих за себе тра-

жио тражићу и за вас! Ја ћу бити најзадовољнији, ако се међу вас могу вратити опет светла образа, са мирном савешћу: да сам испунио своје обавезе. О своме раду на скупштини поднећу вам рачун кад се отуд вратим. А сад, браћо, још једаред хвала вам!.. Живели!..

— Живео!.. Живео! грмео је народ.

Сад је тек настало право весеље. Са свију страна трчали су сељаци и руковали се са новим послаником. Чак и газда Ђоша приђе.

— Е, попе — рече — нек ти је са срећом!

→ Хвала, газда Ђошо!

И пољубише се.

Онда сви оцако у друштву одоше у мејану.

— Ређај астал уз астал! викнуше неки.

Мејанција одмах послуша.

Поседаше по реду. Поп Дамњан у прочељу; онда други понови, учитељ Јова, чича Мелан, па редом.

— Вина донеси!

Мејанција доносаше. Чаши су звечале.

— Помаже бог, браћо! — рече капетан ушавши у мејану.

— Бог те чуо!

— Срећан дан!

— Амин да бог да!

— Оче, Дамњане, нек ти је са срећом!

— Хвала!

И пољубише се.

— Ала је јако mekan ка' памук! — рекоше неки.

— Така му „нарав“! — рекоше други.

Поп Дамњан учтивости ради уступаше своје седиште капетану, ал он не хте.

— Хвала оче Дамњане!... То је твоје место!.. Да није тебе не би било ни овог весела.

И он седе до попа Живка.

— Јесте ли за вино, господине?

— Па... могу...

— Дај једну чашу! — викну поп Живко-мејанцију.

Налише чаше. Капетан се диже, узе чашу у десну руку а левом скиде капу.

— Браћо! — рече он. — Ово је наше весеље!.. Али реда је сетити се бога и господара...

— Живео!..

...За господарево здравље пијем ову чашу. Нека га бог поживи дуго и много са светлом књагињом и књажевићем!

— Живели!....

Чаше зазвечаше; свирачи окретоше свирати.

Пошто напише сваки у кап за господарево здравље, заседоше опет.

— Оћете ли „мезе“? питаше мејанџија капетана.

— Па донеси што год.

Мејанџија изнесе прасећег печења, јер је знао да капетан Сава неће да пије без мезета.

Чаша по чаша празнила је се. Лица постајаху руменија а очи светлије.

Капетан опет подиже чашу.

— Ову чашу, браћо, пијем у здравље наших министара!...

— Живели!...

...Нека их бог поживи на дјек и понос народа српског!... Бог им дао да испуне жеље народне!.. Светла образа седели дуго и дуго на управи наше отаџбине!.. Живели!...

— Живели!...

И опет у кап.

Бог опрости, ама вино неће!... Капетан Сава се са свим раздрага. Трећу здравицу наздрави својем „пријатељу.“ попу Дамњану, са жељама; буди бог с нама!...

— Јест!... Желим му, желим, много му желим!..

— Тако капетане!.. — рече чича Милан. —

Реци му: што теби желео — мени бог дао!...

Једва се удржаше од смеја.

— Јест, чича!... Што њему ја желео — мени бог дао!

— Амин, да бог да! — рече чича.

— Браћо!... Време је да идемо дома. —
рече Јова.

— Време је! — рекоше још неки.

— Хоћемо ли?

— Ајде!...

— Се'те још! — викао је капетан Сага у највећем „одушевљењу.“

— Време је, господине да идемо — рече поп
Дамњан.

И поздравеше се...

И појахаше хитре коње на ноћоше сватовски.
Пуцањ за пуцњем грмео је а из пуних груди и
са насмјаних уста орила се весела песма, те је
оживљавала суморна брда и долове....

— Крај I. СВЕСТИ. —

Signatu

Univerzitetaska biblioteka

"Sv. Marković"

Datumi izdavanja knjige:

12. III. 1962

19. III. 62

